ఓం.

శ్రీగణేశాయ నమః.

శ్రీశంకరాచార్యేభ్యో నమః.

తత్త్వానుసంధానము

తృతీయపరిచ్ఛేదము.

పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదముయొక్క ప్రథమమున, ప్రమ అప్రమ అను భేదముచేత ద్వివిధవృత్తులు చెప్పఁబడినవి. దానియందుఁ బ్రథమప్రమావృత్తియో ప్రమాణఫలసహితముగా ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా నిరూపింపఁబడినది. ఇఁక నీతృతీయపరిచ్ఛేదమునందు, రెండవది యగు నప్రమావృత్తి విస్తరముగా నిరూపింపఁబడుచున్నది.

[*] (1) అప్రమావృత్తినిరూపణము. [*]

శంక:—"అహం బ్రహ్మాస్మి" యను ప్రమావృత్తియో అజ్ఞాననివృత్తిఁ జేసి యీయధికారిపురుషునకు బ్రహ్మభావమును బ్రాప్తింపఁజేయుచున్నది. అందువలనఁ బ్రమావృత్తిని గ్రంథమునందు నిరూపించుట యుచితము. అప్రమావృత్తివలన నీయధికారిపురుషున కేప్రయోజనమును సిద్ధించుట లేదు. అందువలన గ్రంథమునం దప్రమావృత్తి నిరూపించుట నిష్ఫలమై యున్నది.

సమాధానము:—ప్రతిబంధకరహితప్రమకే యజ్ఞాననివర్తకత్వ మున్నది. అందువలన నాప్రతిబంధకమును దన్నివృత్త్యుపాయము నను నీరెంటి నీయధికారి యవశ్యము తెలియవలయును. అందు, అసంభావనావిపరీతభావన లను రెండును బ్రతిబంధకము లనఁబడును. మఱియు శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసము లను మూడును ఆప్రతిబంధనివృత్తి కుపాయములై యున్నవి. అచ్చట, అసంభావనావిపరీతభావనల కాత్మజ్ఞానప్రతిబంధకత్వము పరాశరమునిచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. "శ్లో. భావనా విపరీతా యా యాచా ఽసంభావనా శుక। కురుతే ప్రతిబంధం సా తత్త్వజ్ఞానస్య నాపరమ్"—భావము: ఓశుకా! విపరీతభావన అసంభావన అను రెండును ఆత్మజ్ఞానమును బ్రతిబంధించుచున్నవి. మఱి యేదియుఁ బ్రతిబంధించుట లేదు. అందు

వలన నధికారిపురుషుఁడు శ్రవణాదులచేత నాప్రతిబంధకములను అవశ్యము నివర్తించుకొనవలయును.

మఱియు శ్రవణాదుల కాత్మజ్ఞానసాధనత్వ మేది గలదో అదియును ఆప్రతిబంధకనివృత్తిద్వారముగానే యున్నది. సాక్షాత్తుగా లేదు. మఱియు నాప్రతిబంధకరూపము లగు నసంభావనావిపరీతభావనలు వక్ష్యమాణరీతిగా నప్రమాజ్ఞానమునం దంతర్భూతములే యగుచున్నవి. అందువలన నాయప్రమావృత్తి యవశ్యము నిరూపించుటకు యోగ్యమై యున్నది. ఈ యభిప్రాయముచేత నీతృతీయపరిచ్ఛేదమునం దప్రమావృత్తి విస్తరముగా నిరూపింపఁబడుచున్నది. "ప్రమాభిన్నం జ్ఞానమప్రమా"—భావము॥ పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందుఁ జెప్పఁబడిన యేప్రమ యున్నదో ఆప్రమకు భిన్నమైనజ్ఞాన మప్రమ యని చెప్పఁబడును. ఉదా—శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" ఇత్యాదిజ్ఞానము ప్రమాజ్ఞానముకన్న భిన్న మగుటవలన అప్రమ యని చెప్పఁబడుచున్నది. అచ్చట "జ్ఞాన మప్రమా" అను నింతమాత్రమే ఆయప్రమకు లక్షణముగాఁ జెప్పి యాలక్షణమునందు "ప్రమాభిన్నమ్" అనుపదముఁ జెప్పనియెడల ప్రమాజ్ఞానమునం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి యగును. ఆ యతివ్యాప్తిదోషము నివారించుటకొఱ కాలక్షణమునందు "ప్రమాభిన్నమ్" అనుపదము చెప్పఁబడినది. ప్రమాజ్ఞానమునందుఁ బ్రమకన్న భిన్నత్వ ముండుట లేదు. అందువలనఁ బ్రమాజ్ఞానమునం దుక్తలక్షణమున కతివ్యాప్తి గలుగదు. మఱియు "ప్రమాభిన్నా అప్రమా" అను నింతమాత్రమే యప్రమకు లక్షణముగాఁ జెప్పి యాలక్షణమునందు "జ్ఞానమ్" అనుపదముఁ జెప్పనియెడలఁ బ్రమాజ్ఞానమునకు భిన్నమైన ఘటాదులయం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి యగును. ఆ యతివ్యాప్తిదోషము నివారించుటకొఱ కాలక్షణమునందు "జ్ఞానమ్" అనుపదము చెప్పఁబడినది. ఆఘటాదులయందు జ్ఞానరూపత్వము లేదు. అందువలన నాఘటాదులయం దప్రమయొక్కలక్షణమున కతివ్యాప్తి గలుగదు.

[*] (2) స్మృతినిరూపణము. [*]

ఇఁక, అప్రమావృత్తివిభాగము చెప్పఁబడుచున్నది. పూర్వోక్తాప్రమావృత్తి స్మృతి అనుభవ మను భేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది. అందు "సంస్కారమాత్రజన్యం జ్ఞానం స్మృతిః"—భావము॥ సంస్కారమాత్రముచేత జన్య మగు నేజ్ఞాన మున్నదో అది స్మృతి యని చెప్పఁబడును. ఉదా—"సా మే మాతా స మే పితా" (అది నాతల్లి అతఁడు నాతండ్రి) ఇత్యాదిజ్ఞానము సంస్కారమాత్రజన్య మగుటవలన స్మృతి యని చెప్పఁబడుచున్నది. అచ్చట, ఈలక్షణమునందు

"మాత్ర" అనుపదముఁ జెప్పనియెడల "సోయం దేవదత్తః" అను ప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షమునం దాస్స్మృతియొక్కలక్షణమున కతివ్యాప్తి యగును. ఎట్లనఁగా, ఆప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షముగూడ సంస్కారముచేత జన్యమేయగుచున్నది. ఆ యతివ్యాప్తి దోషమును నివారించుటకొఱకు కాలక్షణమునందు "మాత్ర" అనుపదము చెప్పఁబడినది. అచ్చట, ప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షము కేవలసంస్కారజన్యము గాదు. మఱి యే మనఁగా, తత్సంస్కారసహాకృతేంద్రియజన్యమై యున్నది. అందువలన "మాత్ర" అనుపదముఁ జెప్పుటవలనఁ బ్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షమునం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి గలుగదు.

మఱియు నాలక్షణమునందు "జ్ఞానమ్" అనుపదముఁ జెప్పనియెడల సంస్కారరూపప్రతియోగిచేత జన్య మగు నేసంస్కారధ్వంస మున్నదో దానియం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి గలుగును. ఆయతివ్యాప్తిదోషము నివారించుటకొఱకు కాలక్షణమునందు "జ్ఞానమ్" అనుపదము చెప్పఁబడినది. అచ్చట నాధ్వంసమునందు జ్ఞానరూపత్వము లేదు. అందువలన నాధ్వంసమునందు స్మృతియొక్కలక్షణమున కతివ్యాప్తి గలుగదు. ఇచ్చట అభిప్రాయ మే మనఁగా, ఆసంస్కారము వేగము, భావన, స్థితిస్థాపక మను భేదముచేతఁ ద్రివిధమై యున్నది. అందు నేసంస్కారము క్రియాజన్య మయ్యును అన్యక్రియకు జనకమయ్యు నున్నదో ఆసంస్కారము వేగ మని చెప్పఁబడును. ఆవేగ మను సంస్కారము బాణాదులయం దున్నది. మఱియు నేసంస్కార మనుభవజ్ఞానముచేత జన్య మయ్యును స్మృతిజ్ఞానమునకు జనక మయ్యు నున్నదో ఆసంస్కారము భావన యని చెప్పఁబడును. ఆభావనాఖ్యసంస్కారము వేదాంతసిద్ధాంతమందో అంతఃకరణమునందే యున్నది. నైయాయికులమతమునం దాత్మయం దున్నది. ఎట్లనఁగా, వేదాంతుల కభిమత మగు నేయహంకార మున్నదో దానినే నైయాయికు లాత్మ యని యంగీకరించుచున్నారు. మఱియు అన్యథా చేయఁబడినవస్తువునకుఁ బూర్వమువలె స్థితిని జేయునట్టి యేసంస్కార మున్నదో అది స్థితిస్థాపక మని చెప్పఁబడును. ఆస్థితిస్థాపక మను సంస్కారము ధనుర్దండాదులయం దున్నది. ఈ త్రివిధసంస్కారములును న్యాయప్రకాశము తృతీయపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నవి. దాని నచ్చటఁ దెలియవలయును. అందు వేగము స్థితిస్థాపక మను ద్వివిధసంస్కారములకు యద్యపి క్రియాజనకత్వమే యున్నది. తథాపి, భావనాఖ్యసంస్కారమునకు జ్ఞానజనకత్వ ముండుటవలన నాస్మృతియొక్కలక్షణమునందు సంస్కారశబ్దముచేత భావనాఖ్యసంస్కారమే వివక్షితమై యున్నది. అందువలనఁ బూర్వోక్తస్మృతియొక్కలక్షణము సంభవించుచున్నది.

[*] (౩) స్మృతివిభాగనిరూపణము. [*]

ఇఁక నాస్మృతియొక్క విభాగము చెప్పఁబడుచున్నది. పూర్వోక్తస్మృతి, యథార్థాయథార్థభేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు యథార్థానుభవజన్య సంస్కారమువలన జన్య మైన యేస్మృతి యున్నదో అది యథార్థస్మృతి యనఁబడును. అయథార్థానుభవజన్యసంస్కారమువలన జన్య మైన యేస్మృతి యున్నదో అది యయథార్థస్మృతి యనఁబడును. ఆయథార్థస్మృతియును అనాత్మస్మృతి, ఆత్మస్మృతి అను భేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది. అందు "వ్యావహారికః ప్రపంచః మిథ్యా, దృశ్యత్వాత్, శుక్తిరూప్యవత్ " అను నీయనుమానముచేత జన్య మగు ప్రపంచమిథ్యాత్వముయొక్క యేయనుభవ మున్నదో తదనుభవజన్యసంస్కారమువలన నీయధికారిపురుషున కుత్పన్న మైన ప్రపంచమిథ్యాత్వస్మృతి యేది గలదో ఆ స్మృతి యథార్థానాత్మస్మృతి యనఁబడును. మఱియు, తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యజన్య మగు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నేయనుభవ మున్నదో ఆయనుభవముచే జన్యమగుసంస్కారమువలన నీయధికారిపురుషున కుత్పన్న మైన ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మముయొక్కస్మృతి యేది గలదో ఆస్మృతి యథార్థాత్మస్మృతి యనఁబడును. ఈప్రకారముగానే ద్వితీయ మగు నయథార్థస్మృతియును అనాత్మస్మృతి ఆత్మస్మృతి యను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు "వాచారంభణం వికారో నామధేయమ్, అతోఽన్యదార్తమ్, మాయామాత్ర మిదం ద్వైతమ్ " ఇత్యాదిశ్రుతులచేతను బూర్వోక్తానుమానముచేతను ఈప్రపంచమునకు మిథ్యాత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది. అట్టిమిథ్యాప్రపంచమునం దేసత్యత్వానుభవ మున్నదో అది భ్రమరూపమే యగును. అయథార్థానుభవజన్యసంస్కారమువలన నుత్పన్న మైన ప్రపంచముయొక్క సత్యత్వస్మృతి యేది గలదో ఆస్మృతి అయథార్థానాత్మస్మృతి యనఁబడును. మఱియు నహంకారముమొదలు స్థూలదేహపర్యంతము గల సర్వానాత్మపదార్థములాత్మభావరహితము లైనందున ఆయహంకారాదులయం దేయాత్మత్వబుద్ధి యున్నదో అది అయథార్థానుభవమే యగుచున్నది. తదయథార్థానుభవజన్యసంస్కారమువలన నుత్పన్న మైన యాయహంకారాదులయం దాత్మభావస్మృతి యేది గలదో ఆస్మృతి అయథార్థాత్మస్మృతి యనఁబడును. లేక, వాస్తవముచేతఁ గర్తృత్వరహితాత్మయందుఁ గర్తృత్వబుద్ధిరూపాయథార్థానుభవజన్యసంస్కారమువలన నుత్పన్న మైన కర్తృత్వస్మృతి యేది గలదో ఆస్మృతి అయథార్థాత్మస్మృతి యనఁబడును.

శంక:—స్వప్నమునం దేపదార్థములయొక్క జ్ఞానము గలుగుచున్నదో అదియును అయథార్థస్మృతి యైనందువలన నాస్వప్నముయొక్క జ్ఞానము నిచ్చట నేల విడువవలయును?

సమాధానము:—స్వప్నజ్ఞానము స్మృతిరూపము కాదు. ఇఁక నేమనఁగా, అనుభవరూపమే యగుచున్నది. ఎట్లన, స్వప్నజ్ఞానము ఒకవేళ స్మృతిరూప మైనయెడల నాస్వప్నమునందు లోకులకు "స రథః" (ఆరథము) అనియే రథాది పదార్థములయొక్క జ్ఞానము కలుగవలయును. అట్టిజ్ఞానము కలుగుట లేదు. ఇంకే మనఁగా, నేను రథమును జూచుచున్నా నను ననుభవమే యాస్వప్నమునందుఁ గలుగుచున్నది. ఇందువలన నాస్వప్నజ్ఞాన మనుభవరూపమే యగుచున్నది. స్మృతి రూపము గాదు. ఈయర్థ ముత్తరత్రయును నిరూపింపఁబడును. ఇంతపర్యంతము స్మృతినిరూపణము చేయఁబడినది.

(4) అనుభవనిరూపణము.

ఇఁక, అనుభూతియొక్క నిరూపణము చేయఁబడుచున్నది. "స్మృతిభిన్నం జ్ఞాన మనుభూతిః" — భావము॥ పూర్వోక్తస్మృతిజ్ఞానమునకు భిన్న మైన యేజ్ఞాన మున్నదో అది యనుభూతి యనఁబడును. ఈ యనుభూతిని అనుభవ మనియును జెప్పుదురు. ఉదా—"అయం ఘటః, ఇదం రజతమ్" ఇత్యాదిజ్ఞానము లాస్మృతి జ్ఞానమునకు భిన్నము లగుటవలన ననుభవరూపములై యున్నవి. అచ్చట "జ్ఞాన మనుభూతిః" అను నింతమాత్రమే యాయనుభవమునకు లక్షణ మనినయెడల స్మృతిజ్ఞానమునం దాయనుభవలక్షణమున కతివ్యాప్తి యగును. ఆయతివ్యాప్తిదోషము నివారించుటకొఱ కాలక్షణమునందు "స్మృతిభిన్నమ్" అనుపదము చెప్పఁ బడినది. మఱియు "స్మృతిభిన్నా అనుభూతిః" అను నింతమాత్రమే యాయనుభవ మునకు లక్షణ మనినయెడల స్మృతిజ్ఞానమునకు భిన్నములైన ఘటాదులయం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి యగును. ఆయతివ్యాప్తిదోషము నివారించుటకొఱ కాలక్షణము నందు "జ్ఞానమ్" అనుపదము చెప్పఁబడినది.

(5) అనుభవవిభాగకథనము.

ఇఁక, అనుభవముయొక్క విభాగము చెప్పఁబడుచున్నది. పూర్వోక్తానుభవమును యథార్థాయథార్థము లను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు, అబాధితార్థముగు విషయమునుచేయు నేయనుభవ మున్నదో అది యథార్థానుభవమై యున్నది. ఈప్రమారూపయథార్థానుభవము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా నిరూపింపఁబడియున్నది. అందువలన నిచ్చట మరల నిరూపింపక విరమించితిమి.

ఇట్లు, అయథార్థానుభవము నిరూపింపఁబడుచున్నది "బాధితార్థవిషయానుభూతిః అయథార్థానుభూతిః" — భావము॥ విషయముయొక్క యభావప్రమ యేది గలదో అది బాధ యనఁబడును. ఆబాధ కేది విషయమై యున్నదో అది బాధిత మనఁబడును. ఆబాధితార్థవిషయకానుభవ మేది గలదో అయనుభవ మయథార్థానుభవ మనంబడును. ఉదా—"నేదం రజతమ్" ఇత్యాది బాధజ్ఞానమునకు విషయ మగుటవలన బాధితము లగుశుక్తిరజతాదులను విషయము చేయు "ఇదం రజతమ్" ఇత్యాద్యనుభవ మయథార్థానుభవ మని చెప్పఁబడును. అచ్చటఁ బ్రమాజ్ఞానమునం దీయయథార్థానుభవముయొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి నివారించుటకొఱ కీలక్షణమునందు "బాధితార్థవిషయా" అనుపదము చెప్పఁబడినది. మఱియు బాధితార్థమును విషయము చేయునట్టి యయథార్థస్మృతియం దీలక్షణమున కతివ్యాప్తి నివారించుటకొఱ కీలక్షణమునందు "అనుభూతిః" అనుపదము చెప్పఁబడినది.

మఱియు ఆయయథార్థానుభవమును సంశయము నిశ్చయ మను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు "ఏకస్మిన్ ధర్మిణి భాసమానవిరుద్ధ నానాకోటిక జ్ఞానం సంశయః"—భావము॥ ఒకటే ధర్మియందు భాసమానము లగు పరస్పరవిరుద్ధ నానాకోటులను విషయము చేయునట్టిజ్ఞానము సంశయ మనఁబడును. ఉదా—"స్థాణుర్వా పురుషో వా" అనుజ్ఞానము ఒకటే స్థాణురూపధర్మియందు, లేక, పురుషరూపధర్మియందు స్థాణుత్వపురుషత్వరూపవిరుద్ధనానాకోటులను విషయము చేయుచున్నది. అందువలన నాజ్ఞానము సంశయ మనఁబడును. మఱియు నుక్తసంశయము గూడ, ప్రమాణసంశయము ప్రమేయసంశయ మను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు, ప్రమాణమునం దేయసంభావన యున్నదో అది ప్రమాణసంశయము. మఱియుఁ బ్రమేయమునం దేయసంభావన యున్నదో అది ప్రమేయసంశయ మనఁబడును.

ఆప్రమాణసంశయము కూడ, ప్రమాసంశయము కరణసంశయ మను భేదముచేత ద్వివిధ మగుచున్నది. అందు, ప్రమాణజన్యప్రమాజ్ఞానమునం దేసంశయ మున్నదో అది ప్రమాసంశయ మనంబడును. మఱియుఁ బ్రమాణముయొక్క స్వరూపమునం దేసంశయ మున్నదో అది కరణసంశయ మనఁబడును. అందుఁ బూర్వ మెప్పుడును జూడనిస్థలమునం దుండు జలములోఁ జక్షురింద్రియముయొక్క సంబంధానంతర మీపురుషునకు "ఇదం జలమ్" అనుప్రమాజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అయినను, ఈపురుషునిచేత నాస్థలమందుఁ బూర్వ మెప్పుడును జలము

చూపఁబడినది కాదు. అందువలన నాపురుషునకు జలజ్ఞానమునం దీజ్ఞానము ప్రమయగునా? కాదా? అని ఆజలజ్ఞానముయొక్క ప్రమాత్వమును అప్రమాత్వాభావమును విషయము చేయునట్టిసంశయ ముత్పన్న మగుచున్నది. ఆసంశయము ప్రమాసంశయ మనఁబడును. ఆప్రమాసంశయము ప్రమాజ్ఞానముయొక్క ప్రమాత్వనిశ్చయముచేతనే నివృత్త మగుచున్నది. అచ్చట "తద్వతి తత్ప్రకారకత్వం ప్రమాత్వమ్"— భావము॥ తద్ధర్మసహితవస్తువునందు తద్ధర్మవిషయకత్వబుద్ధి యేది గలదో అదియే ఆజ్ఞానమునకు ప్రమాత్వమై యున్నది. ఉదా—ఘటత్వధర్మసహితఘటమునం దాఘటత్వధర్మవిషయకత్వ మేది గలదో అదియే "అయం ఘటః" అనుజ్ఞానమునం దుండు ప్రమాత్వమై యున్నది. ఈప్రమాత్వమును ప్రామాణ్య మనియును జెప్పుదురు. ఆప్రమాజ్ఞాననిష్ఠప్రమాత్వము నైయాయికమతమునందుఁ బరతోగ్రాహ్యమై యున్నది. మఱియు మీమాంసకమతమునందును వేదాంతసిద్ధాంతమందును ఆ ప్రమాత్వము స్వతోగ్రాహ్యమై యున్నది. మఱియు నాప్రమాత్వముయొక్క స్వతోగ్రాహ్యత్వమందును మీమాంసకులయందు నానామతము లున్నవి. ఈ మీమాంసక నైయాయికమతముల నిచ్చట గ్రంథవిస్తరభీతిచే వ్రాయ లేదు. న్యాయప్రకాశముయొక్క షష్ఠపరిచ్ఛేదమునం దాసర్వమతములును స్పష్టముగా వ్రాయఁబడి యున్నవి. తెలియ నిచ్ఛ గలవా రచ్చటఁ దెలియవలయును.

[*] (6) స్వతోగ్రాహ్యత్వనిరూపణము. [*]

ఇఁక వేదాంతసిద్ధాంతసమ్మత మగు ప్రమాత్వముయొక్క స్వతోగ్రాహ్యత్వము నిరూపింపఁబడు చున్నది. "యావ త్స్వాశ్రయగ్రాహక గ్రాహ్యత్వం స్వతోగ్రాహ్యత్వమ్"—భావము॥ ప్రమాత్వధర్మమున కాశ్రయ మైన ప్రమాజ్ఞానముయొక్క గ్రాహకము లేవి యున్నవో వానిచేత నాప్రమాత్వమునందు గ్రాహ్యత్వ మేది గలదో అదియే ప్రమాత్వమునందు స్వతోగ్రాహ్యత్వమై యున్నది. ఉదా— ప్రమాత్వధర్మమున కాశ్రయరూపము "అయం ఘటః" అనువృత్తిజ్ఞానమై యున్నది. ఆవృత్తిజ్ఞానమును గ్రహించునది సాక్షిచైతన్యమై యున్నది. ఆసాక్షిచైతన్యముచేత నావృత్తిజ్ఞానమువలె దానియొక్క ప్రమాత్వముగూడ గ్రహింపఁబడుచున్నది. ఇదియే ఆప్రమాత్వమునందు స్వతోగ్రాహ్యత్వమై యున్నది.

శంక:—ఎట్లు ప్రమాజ్ఞానముయొక్క ప్రమాత్వము స్వతోగ్రాహ్యమై యున్నదో అట్లు "ఇదం రజతమ్" ఇత్యాద్యప్రమాజ్ఞానముయొక్క యప్రమాత్వముగూడ స్వతోగ్రాహ్యమే యగును.

సమాధానము:—ఆ యప్రమాత్వధర్మమో పరతోగ్రాహ్యమే యగుచున్న గాని స్వతోగ్రాహ్యము కాదు. అచ్చట “తదభావవతి తత్ప్రకారకత్వ మప్రమాత్వమ్ ”—భావము॥ తద్ధర్మాభావసహితవస్తువునందు తద్ధర్మవిషయకత్వ మేది గలదో అదియే జ్ఞానమునం దప్రమాత్వమై యున్నది. ఉదా— వాస్తవరజతత్వాభావ సహితశుక్తికయందు రజతత్వవిషయకత్వ మేది గలదో అదియే “ఇదం రజతమ్ ” అను జ్ఞానమునం దప్రమాత్వమై యున్నది. అప్రమాత్వఘటితశుక్తియం దేరజతత్వాభావ మున్నదో ఆయభావమును వృత్తిజ్ఞానము విషయమునుం జేయుట లేదు. అందువలన వారజతత్వాభావఘటితాప్రమాత్వమును సాక్షిచైతన్యముగూడ గ్రహించుట లేదు. మఱి యే మనఁగా, ఆసాక్షిచైతన్యము కేవల మప్రమాత్వధర్మమున కాశ్రయభూత మైనజ్ఞానమాత్రమునే గ్రహించుచున్నది. అట్లు గాక వృత్తిజ్ఞానముయొక్కయవిషయ భూతార్థమునుగూడ నాసాక్షి ప్రకాశింపఁజేయు నన్న యెడల ఘటాద్యాకారవృత్తి కాలమునందుఁ బటాదులును ఆసాక్షిచైతన్యముచేతఁ బ్రకాశింపఁ జేయఁబడవలయును. అందువలనఁ బ్రమాత్వమునవలె నప్రమాత్వము స్వతోగ్రాహ్యము కాదు. మఱి యే మనఁగాఁ బరతోగ్రాహ్యమై యున్నది.

[*] (7) పరతోగ్రాహ్యత్వనిరూపణము. [*]

అచ్చట, “స్వాశ్రయగ్రాహకాతిరిక్తసామగ్రీ గ్రాహ్యత్వం పరతోగ్రాహ్యత్వమ్ ” — భావము॥ అప్రమాత్వధర్మమున కాశ్రయ మైన యేయప్రమాజ్ఞాన మున్నదో ఆజ్ఞానమును గ్రహించుసామగ్రికన్న భిన్నసామగ్రిచేత గ్రాహ్యత్వ మేది గలదో అదియే ఆయప్రమాత్వమునందుఁ బరతోగ్రాహ్యత్వమై యున్నది. ఉదా—ఉక్త మగు నప్రమాత్వధర్మమున కాశ్రయ మైన “ఇదం రజతమ్ ” అను నే యప్రమాజ్ఞాన మున్నదో ఆయప్రమాజ్ఞానముయొక్క గ్రాహకమో సాక్షిచైతన్యమై యున్నది. ఆసాక్షిచైతన్య మాయప్రమాత్వధర్మమును గ్రహించుట లేదు. మ తే మనఁగా, ఆసాక్షిచైతన్యముకన్న భిన్న మైన యనుమానరూపసామగ్రిచేతనే యా యప్రమాత్వధర్మము గ్రహింపఁబడుచున్నది. ఇదియే యాయప్రమాత్వమునందుఁ బరతోగ్రాహ్యత్వమై యున్నది.

ఇఁక నాయనుమానస్వరూపము చూపఁబడుచున్నది. అచ్చటఁ బురుషున కిష్టసాధనతాజ్ఞానానంతరమే ప్రవృత్తి కలుగుచున్నది. ఆప్రవృత్తియును సంవాదిప్రవృత్తి, విసంవాదిప్రవృత్తి యను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు సఫలప్రవృత్తి సంవాదిప్రవృత్తియై యున్నది. నిష్ఫలప్రవృత్తి విసంవాదిప్రవృత్తియై యున్నది. ఆ విసంవాదిప్రవృత్తిచేతనే యప్రమాత్వముయొక్క యనుమానము

కలుగుచున్నది. అయ్యనుమాన మెట్లనఁగా, "శుక్తౌ రజతజ్ఞాన మప్రమా, విఫలవాది ప్రవృత్తి జనకత్వాత్, య న్నైవం త న్నైవమ్, యథా ప్రమా" — భావము॥ శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" అనుజ్ఞాన మప్రమారూపమై యున్నది, నిష్ఫల ప్రవృత్తి జనక మగుటవలన, ఏయేజ్ఞాన మప్రమారూపము కాదో ఆయాజ్ఞానము నిష్ఫలప్రవృత్తికి జనకమును గాదు, ప్రమాజ్ఞానమువలె. ఈప్రకారమైన యనుమానముచేత నాపురుషుఁడు రజతజ్ఞానమునం దప్రమాత్వమును నిశ్చయించుచున్నాఁడు. ఇదియే యీయప్రమాత్వమునందుఁ బరతోగ్రాహ్యత్వమై యున్నది.

మఱియు, ఎట్లు ప్రమాత్వజ్ఞానమునందు స్వతస్త్వ మున్నదో అట్లు ప్రమాత్వముయొక్కయుత్పత్తియందును స్వతస్త్వమే యున్నది. అచ్చట జ్ఞానోత్పత్తి యొక్క యేసామాన్యసామగ్రి యున్నదో ఆసామగ్రీమాత్రముచేత జన్యత్వ మేది గలదో అదియే యీప్రమాతోత్పత్తియందు స్వతస్త్వమై యున్నది. ఈరీతిగానే యప్రమాత్వజ్ఞానమునం దెట్లు పరతస్త్వ మున్నదో అట్లాయప్రమాత్వము యొక్కయుత్పత్తియందును బరతస్త్వమే యున్నది. అచ్చట జ్ఞానోత్పత్తియొక్క సామాన్యసామగ్రికన్న భిన్నమైన దోషముచేత జన్యత్వ మేది గలదో అదియే యీ యప్రమాతోత్పత్తియందుఁ బరతస్త్వమై యున్నది.

శంక:—పూర్వోక్తరీతిగాఁ బ్రమాత్వముయొక్కయుత్పత్తియందును జ్ఞానమందును స్వతస్త్వ మంగీకరించినయెడలఁ బూర్వము చూడఁబడని యొకస్థలమునందు "ఇదం జలమ్" అను జ్ఞానానంతర మీపురుషున కీజలజ్ఞానము ప్రమ యగునా? లేక, కాదా? అను సంశయము కలుగుచున్నది. అది కాక పోవలయును. ఏల యన మీమతమునందు జ్ఞానముయొక్కప్రమాత్వము సాక్షిచైతన్యముచేత నిశ్చితమే యగుచున్నది. మఱియు నిశ్చితార్థమునందు సంశయము కలుగఁగూడదు.

సమాధానము:—ఆస్థలమునందు సంశయోత్పాదక మగు నేదోష మున్నదో తద్దోషఘటితసంశయసామగ్రి ప్రమాత్వగ్రాహకసామగ్రికన్నఁ బ్రబలమై యున్నది. అందువలన నాజలజ్ఞానమునందుఁ బ్రమాత్వనిశ్చయము కలుగుట లేదు. అందువలనఁ బ్రమాత్వసంశయము సంభవించుచున్నది. ఈప్రకారముగా స్వతోగ్రాహ్యప్రమాత్వనిశ్చయముచేతఁ బూర్వోక్తప్రమాసంశయముయొక్కనివృత్తి కలుగుచున్నది.

(౮) ప్రమాణగతప్రమేయగతము లగు నసంభావనలును తన్నివృత్తియును నిరూపించుట.

ఇఁకఁ గరణసంశయమును దానియొక్కనివృత్త్యుపాయమును జెప్పఁబడు

చున్నది. అచ్చటఁ దత్త్వమస్యాది వేదాంతవాక్యము లద్వితీయబ్రహ్మమునందుఁ బ్రమాణములై యున్నవా? లేక, కావా? అను వేదాంతవాక్యరూపప్రమాణమునం దుండు నసంభావన కరణసంశయ మనఁబడును. ఆకరణగతసంశయము బ్రహ్మవేత్త యగు గురుముఖముచే వేదాంతశాస్త్రశ్రవణము చేయుటవలన నివృత్త మగుచున్నది. ఆశ్రవణముయొక్క స్వరూపము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు నిరూపింపఁబడి యుండుటవలన మరల నిచ్చట నిరూపింపఁబడ లేదు. పూర్వోక్తశ్రవణము శారీరకమీమాంసాప్రథమాధ్యాయపఠనముచేత సిద్ధించుచున్నది. ఇంతపర్యంతము ప్రమాణగతసంశయము నిరూపింపఁబడినది.

ఇఁక ద్వితీయ మగు ప్రమేయగతసంశయమును దన్నివృత్త్యుపాయమును నిరూపింపఁబడుచున్నది. ప్రమాణజన్యజ్ఞానమున కేది విషయమై యున్నదో అది ప్రమేయమై యున్నది. ఆప్రమేయమునం దేసంశయ మున్నదో అది ప్రమేయసంశయమై యున్నది. ఆప్రమేయగతసంశయమును-అనాత్మగతసంశయము, ఆత్మగతసంశయ మను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అందు, అనాత్మరూప మగు నేస్థాణ్వాదిక మున్నదో దానియం దీపురుషునకు "స్థాణుర్వా పురుషో వా" ఇత్యాది సంశయ మేది గలదో ఆసంశయ మనాత్మగతసంశయ మనఁబడును. ఆ యనాత్మగతసంశయము సాధారణధర్మముయొక్క దర్శనమువలన జన్య మగుచున్నది. ఉదా— స్థాణువుయొక్కయు పురుషునియొక్కయు సాధారణధర్మ మైన మూఁడున్నరమూర పరిమాణోన్నతియొక్క దర్శనమువలనఁ బూర్వోక్తసంశయ ముత్పన్న మగుచున్నది. మఱియు స్థాణ్వాదులయొక్క యసాధారణధర్మముయొక్క జ్ఞాన మగు నేవిశేషదర్శన మున్నదో దానిచేతఁ బూర్వోక్తసంశయము నివృత్త మగుచున్నది. అచ్చట స్థాణుత్వముయొక్క నిశ్చయము చేయు వక్రత్వకోటరాదిక మైననో ఆస్థాణువుయొక్క యసాధారణధర్మమై యున్నది. మఱియుఁ బురుషత్వముయొక్క నిశ్చయము చేయు హస్తపాదమస్తకాద్యవయవములు పురుషునియొక్క యసాధారణధర్మములై యున్నవి. ఆ యసాధారణధర్మములయొక్క జ్ఞానముచేత పూర్వోక్తసంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

మఱియుఁ బురుషునకుఁ దనయాత్మయం దేసంశయము కలుగుచున్నదో ఆసంశయ మాత్మగతసంశయ మనఁబడును. ఆయాత్మగతసంశయము విప్రతిపత్తిచేత జన్య మగుటవలన అనేకప్రకార మగుచున్నది. పరస్పరవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకవాదులయొక్క యనేకవచనము లేవి గలవో అవి విప్రతిపత్తు లనఁబడును. ఆవిప్రతిపత్తి శ్రీభగవద్భాష్యకారులచేతఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అది యెట్లనఁగా, చైతన్య

విశిష్ట మగు స్థూలదేహ మున్నదో అదియే యాత్మ యని ప్రాకృతజనులును లోకా యతులును అంగీకరించుచున్నారు. మఱియుఁ జక్షురాదీంద్రియములే ఆత్మ యని కొంద ఱంగీకరించుచున్నారు. మనస్సే యాత్మ యని మఱికొంద ఱంగీకరించు చున్నారు. మఱియు, క్షణికవిజ్ఞానమే యాత్మ యని కొంద ఱంగీకరించుచున్నారు. మఱియు శూన్యమే యాత్మ యని మఱికొంద ఱంగీకరించుచున్నారు. మఱియుఁ గొందఱు దేహేంద్రియాదులకు భిన్నుఁ డైన సంసారి కర్త భోక్త ఆత్మ యని యఙ్గీకరించుచున్నారు. మఱియు, ఆత్మ కేవలభోక్తయే కర్త కాఁడని మఱికొంద ఱంగీకరించుచున్నారు. మఱియు, కర్తకన్నను భోక్తకన్నను భిన్నుఁ డైన సర్వజ్ఞ సర్వశక్తిమంతుఁ డగు నీశ్వరుఁడే యాత్మ యని మఱికొంద ఱంగీకరించుచున్నారు. మఱియు, నాత్మ యుపాధిసంబంధమువలనఁ గర్తయు భోక్తయు నైనను వాస్తవము చేత శుద్ధుఁడే యగు నని కొంద ఱంగీకరించుచున్నారు. పూర్వోక్తవాదు లాయా దేహాదిరూపాత్మలయొక్క సిద్ధికొఱకుఁ దగినయుక్తిప్రమాణాదులును జెప్పియున్నారు. ఈప్రకారము పరస్పరవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకవాదులయొక్క వచనరూప మయిన విప్రతి పత్తివలనఁ బురుషున కాత్మసంశయ మనేకప్రకారములుగాఁ గలుగుచున్నది. అచ్చట, ఆయాత్మ యద్యపి వాస్తవముగా నేకాద్వితీయరూపమై యున్నది, తథాపి, ఉపాధిభేదముచేత నాయాత్మ పరమాత్మ జీవాత్మ అను భేదముచేత ద్వివిధముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది. "తత్త్వమసి" అను మహావాక్యమునం దుండు తత్పదముయొక్క యర్థ మైన ఏమాయోపహితబ్రహ్మ మున్నదో అది పరమాత్మయై యున్నది. మఱి యు, త్వంపదముయొక్క యర్థ మైన యేశరీరోపహితచైతన్య మున్నదో అది జీవాత్మ యై యున్నది. ఆరెంటియందుఁ బ్రథమమునఁ దత్పదార్థ మగు పరమాత్మయం దా యనేకవిధసంశయములు చూపఁబడుచున్నవి. అచ్చట, బ్రహ్మము అద్వితీయమా? లేక, సద్వితీయమా? అద్వితీయరూప మైనను, ఆబ్రహ్మము ఆనందగుణసహితమా? లేక, ఆనందస్వరూపమా? మఱియు బ్రహ్మము, జ్ఞానగుణసహితమా? లేక, జ్ఞాన స్వరూపమా? మఱియు నాబ్రహ్మము సత్తాజాతిసహితమా? లేక, సత్తాస్వరూ పమా? మఱియు నాబ్రహ్మము సగుణమా? లేక, నిర్గుణమా? ఇత్యాద్యనేక ప్రకారసంశయములు పురుషున కాతత్పదార్థబ్రహ్మమునందుఁ గలుగుచున్నవి.

ఇఁక, త్వంపదార్థ మగు జీవాత్మయందును ఆయనేకవిధసంశయములు చూపఁబడుచున్నవి. అచ్చట, ఈయాత్మ దేహేంద్రియాదులకు భిన్నమా? లేక, కాదా? మఱియు దేహేంద్రియాదులకు భిన్న మైనను, ఆయాత్మ కర్త యగునా? లేక, కర్త కాదా? మఱియు, అకర్త యైనను ఆయాత్మ ఛిద్రూపమా? లేక,

అచిద్రూపమా? మఱియు, చిద్రూపమైనను ఆయాత్మ ఆనందరూపమా? లేక, కాదా? మఱియు, ఆనందరూపమైనను ఆయాత్మ పరిణామియా? లేక, కూటస్థుఁడా? మఱియు, కూటస్థుఁడైనను ఆయాత్మ సత్తాజాతిసహితమా? లేక, సద్రూపమా? ఇత్యాద్యనేకప్రకారసంశయములు పురుషున కాత్వంపదార్థమగు జీవాత్మయందుఁ గలుగుచున్నవి. ఇఁక, తత్త్వంపదార్థములయొక్క యేకత్వరూపవాక్యార్థమందుఁ గల సంశయము చూపఁబడుచున్నది. ఈ జీవాత్మకు సచ్చిదానందరూపత్వ ముండినను బరమాత్మతో జీవాత్మ కేకత్వము సంభవించు చున్నదా? లేక, లేదా?

ఇఁక మోక్షసాధనమునందు సంశయములు చూపఁబడుచున్నవి. జీవబ్రహ్మముల కేకత్వ ముండినను ఆయేకత్వజ్ఞానము మోక్షసాధనమా? లేక, కాదా? మఱియు నాజ్ఞానమునకు మోక్షసాధనత్వ ముండినను ఆజ్ఞానము కర్మసహితమై మోక్షమునకు సాధనమా? లేక, కేవలజ్ఞానము మోక్షమునకు సాధనమా? ఇత్యాదిసంశయము లాత్మగతసంశయము లనఁబడును. ఆసర్వాత్మగతసంశయములు తర్కరూపమననముచేత నివృత్తము లగుచున్నవి. అచ్చట, "అనిష్టప్రసంజకః తర్కః"—భావము॥ ఏయుక్తి ప్రతివాదియొక్క యనిష్టమును సిద్ధింపఁజేయుచున్నదో ఆయుక్తి తర్క మనఁబడును. అనఁగా వ్యాప్యముయొక్క యారోపముచేత వ్యాపకముయొక్క యేయాపాదన మున్నదో అది తర్క మనఁబడును. అందు వ్యాప్తియొక్క యాశ్రయము వ్యాప్యమై యున్నది. వ్యాప్తియొక్క నిరూపకము వ్యాపకమై యున్నది. వ్యాప్తియొక్క స్వరూపము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు నిరూపింపఁబడి యున్నది. ఉదా—పర్వతమునందు ధూమమును జూచియు నేప్రతివాది యాపర్వతమునం దగ్ని నంగీకరింపుట లేదో ఆప్రతివాదినిగుఱించి చెప్పునట్టితర్కమే మనఁగా. ధూమవహ్నులకుఁ గార్యకారణభావము సర్వలోకమందుఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది. కారణము లేక కార్య ముండుట లేదు. అనువార్తయును సర్వలోకమునందును బ్రసిద్ధమై యున్నది. అందువలనఁ బర్వతమునందు వహ్ని లేనియెడలఁ దత్కార్య మగు ధూమముగూడ లేకపోవలయును. పర్వతమునందు ధూమముయొక్క యభావము ప్రతివాది కనిష్టమై యున్నది. ఆప్రతివాదియొక్క యనిష్టసిద్ధి యీ తర్కమువలనఁ గలుగుచున్నది. మఱియు, ఈతర్కమునందు వహ్న్యభావరూపవ్యాప్యారోపముచేత ధూమాభావరూపవ్యాపకాపాదనము చేయఁబడుచున్నది. అందువలనఁ బూర్వోక్తతర్కలక్షణ మీప్రసిద్ధతర్కమునందు సంభవించు చున్నది. ఈరీతిగా నుత్తరత్ర వక్ష్యమాణతర్కములయందుఁ గూడ నుక్తలక్షణముయొక్క సమన్వయము తెలియవలయును.

ఇఁకఁ, ఆత్మసంశయమును నివర్తించుతర్కము నిరూపింపఁబడుచున్నది. ఆతర్కములయందుఁ గూడఁ బ్రథమము తత్పదార్థరూపపరమాత్మయొక్క యద్వితీయత్వసాధకతర్కము చెప్పఁబడుచున్నది. ఒకవేళ, ఈ యాకాశాదిప్రపంచము సత్యమైనయెడల బ్రహ్మమున కద్వితీయరూపత్వముఁ జెప్పునట్టి "ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ" అను శ్రుతికి విరోధ మగును. అనఁగా సద్వితీయబ్రహ్మము నద్వితీయరూప ముగాఁ జెప్పునట్టి యాశ్రుతి మిథ్యావాది యగుటవలన నప్రమాణరూప మగును. మఱియు నాశ్రుతియొక్క యప్రమాణత్వ మాస్తికవాదుల కనిష్టమే యగుచున్నది. అందువలన నాప్రపంచము మిథ్యయే యని యంగీకరింపవలయును. ప్రపంచము మిథ్య యగుటవలన నాయద్వైతశ్రుతికి విరోధము కలుగదు.

శంక:—బ్రహ్మము నద్వితీయ మని యంగీకరించినయెడల భేదమును బ్రతిపాదించునట్టిశ్రుతులకు విరోధ మగును. ఆశ్రుతులకు విరోధముగా నాయద్వైతశ్రుతి యద్వైతమును బ్రతిపాదించునది కాదు. మఱి యే మనఁగా, అన్యార్థమునే ప్రతిపాదించుచున్నది. అందువలన నాప్రపంచమునకు సత్యత్వ మంగీకరించుటయందును ఆయద్వైతశ్రుతికి విరోధము కలుగదు.

సమాధానము:—ఈయధికారిపురుషున కేయర్థ మిష్టఫలహేతు వయ్యును బ్రత్యక్షాదిప్రమాణములచే నజ్ఞాత మయ్యు నున్నదో ఆయర్థమునందే శ్రుతికిఁ దాత్పర్య మున్నది. అచ్చట నాయద్వైతమో ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములచే నజ్ఞాతమై యున్నది. అట్లే ఆ యద్వైతబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానమువలన నీయధికారిపురుషునకు "బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి, తరతి శోక మాత్మవిత్" ఇత్యాదిశ్రుతులచే మోక్షరూపనిరతిశయపురుషార్థప్రాప్తి చెప్పఁబడి యున్నది. అంకువలన నాశ్రుతి కద్వైతమునందే తాత్పర్యము సంభవించుచున్నది. అన్యార్థమునందుఁ దాత్పర్యము సంభవింపదు. మఱియు ద్వైతరూపభేద మైనను ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములచే జ్ఞాతమై యున్నది. భేదజ్ఞానముచేత నిష్టఫలప్రాప్తి యేదియుఁ గలుగుట లేదు. మఱి యే మనఁగా, "ఉదర మంతరం కురుతే అథ తస్య భయం భవతి, మృత్యోః స మృత్యు మాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి" ఇత్యాదిశ్రుతులవలన నాభేదదర్శిపురుషున కనర్థప్రాప్తి చెప్పఁబడి యున్నది. మఱియు "అథ యో ఽన్యాం దేవతా ముపాస్తే ఽన్యో ఽసా వన్యో ఽహ మస్మీతి । న స వేద యథా పశుః" అను నీశ్రుతిచేత నాభేదదర్శిపురుషునకుఁ బశుతుల్యత్వము చెప్పి యాభేదముయొక్క నిందయే చేయఁబడి యున్నది. అందువలన నాశ్రుతికి భేదమునందుఁ దాత్పర్యము సంభవింపదు. ఒకవేళ నాశ్రుతి భేదమునే చెప్పినయెడలఁ బ్రత్యక్షసిద్ధభేదముయొక్క యనువాదకత్వము

చేత నాశ్రుతి కప్రమాణత్వమే ప్రాప్త మగును. ఇందువలన సిద్ధించిన దేమనఁగా, ఫలవంత మగు నజ్ఞాతార్థమును బోధించుటవలన నాయద్వైతశ్రుతియో ప్రబలమై యున్నది. మఱియు ఫలశూన్యజ్ఞాతార్థమును బోధించుటవలన నాభేదశ్రుతి దుర్బలమై యున్నది. మఱియు లోకమునందును ప్రబలముచేతనే దుర్బలమునకు బాధ కలుగుచున్నది, ఏదుర్బలముచేతను ప్రబలమునకు బాధ కలుగుట లేదు. అందువలన నాభేదశ్రుతియొక్క విరోధముచేత నాయద్వైతశ్రుతి కన్యపరత్వము సంభవింపదు. మఱియు నేమనఁగా, ఆయద్వైతశ్రుతియొక్క విరోధముచేత నాభేదశ్రుతికే యన్యపరత్వము సంభవించుచున్నది. అగువలన నాయద్వైతశ్రుతియొక్క విరోధమువలన నాప్రపంచమునకు సత్యత్వము సంభవింపదు. ఈప్రకారముగా బ్రహ్మముయొక్క యద్వితీయత్వమునకు సాధకమైన తర్కముచేత, ఆబ్రహ్మము అద్వితీయమా? లేక, సద్వితీయమా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇఁక నాపరమాత్మయొక్క యానందరూపత్వమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆపరమాత్మ యొకవేళ నానందరూపము కానియెడల నాపరమాత్మయొక్క ప్రాప్తికిఁ బురుషార్థరూపత్వము సంభవింపని దగును. ఏకారణముచేత ననఁగా, ఆనందప్రాప్తియే పురుషార్థరూపమై యున్నది. మఱియు నాపరమాత్మయొక్క ప్రాప్తికపురుషార్థరూపత్వ మంగీకరించినయెడల నాపరమాత్మయొక్క ప్రాప్తికిఁ బురుషార్థరూపత్వముఁ జెప్పునట్టి "ఆత్మలాభా న్నపరం విద్యతే, పురుషాన్నపరం కించి త్సా కాష్ఠా సా పరాగతిః" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములకు విరోధ మగును. ఆశ్రుతిస్మృతులయొక్క విరోధము సర్వులకు ననిష్టమే యగుచున్నది. అందువలనఁ బరమాత్మను ఆనందరూప మనియే యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకారమైన తర్కమువలన, నాపరమాత్మ యానందరూపమా? లేక, కాదా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇఁక నాపరమాత్మయొక్క చైతన్యరూపత్వమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆపరమాత్మ యొకవేళఁ జైతన్యరూపము కానియెడల ఘటాదులవలె సూర్యచంద్రాదికజగత్తును ప్రకాశింపఁజేయని దగును. మఱియు నాపరమాత్మకు జగత్ప్రకాశకత్వ మంగీకరింపనియెడల నాపరమాత్మ సూర్యచంద్రాదిక సర్వజగత్తును ప్రకాశింపఁజేయుచున్న దని చెప్పునట్టి "తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి, తచ్ఛుభ్రం జ్యోతిషాం జ్యోతిః జ్యోతిషామపి తజ్జ్యోతి స్తమసః పర ముచ్యతే" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములకు విరోధము ప్రాప్త మగును. ఆశ్రుతిస్మృతివచనములకు విరోధము సర్వులకు ననిష్టమే యగుచున్నది. అందువలన నా

పరమాత్మను చైతన్యరూప మనియే యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకార మైన తర్కముచేత నాపరమాత్మ చైతన్యరూపమా? కాదా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇంక నాపరమాత్మయొక్క నిర్గుణభావమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆపరమాత్మ యొకవేళ సగుణ మనినయెడల నాపరమాత్మను నిర్విశేషస్వరూప మని చెప్పునట్టి "అస్థూల మన ణ్వహ్రస్వ మదీర్ఘమ్" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిసర్వవచనములకు విరోధము ప్రాప్త మగును. ఆ శ్రుతిస్మృతులయొక్క విరోధము సర్వులకు ననిష్టమై యున్నది. అందువలన నాపరమాత్మను నిర్గుణ మనియే యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకార మైన తర్కమువలన నాపరమాత్మ సగుణమా? లేక, నిర్గుణమా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇంక, త్వంపదార్థరూపాత్మయొక్క యానందరూపత్వమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పఁబడుచున్నది. ఈయాత్మ యొకవేళ నానందరూపము కా దనిన యెడల నొకజీవునకును స్వార్థముకొఱకుఁ బ్రవృత్తి లేక పోవలయును. సర్వప్రాణులును స్వార్థముకొఱకే ప్రవర్తించుటయో చూచుచున్నాము. లోకప్రసిద్ధమునకు విరోధము ప్రాప్త మగుటయె గాక, యాజ్ఞవల్క్యముని మైత్రేయి యను స్త్రీని గుఱించి "నవా అరే పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియో భవతి, ఆత్మనస్తు కామాయ పతిః ప్రియో భవతి" ఇత్యాది శ్రుతివచనములచేఁ బతిజాయాదికసర్వులకుఁ బరస్పరము గల ప్రియత్వ మేది గలదో అది తనయాత్మకొఱకే గల దని చెప్పి యున్నారు, ఆశ్రుతివచనములకును విరోధము ప్రాప్త మగును. అందువలన నాయాత్మను ఆనందరూప మనియే యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకార మైన తర్కముచేత నాత్మ యానందరూపమా? కాదా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇంక, ఆత్మయొక్క చైతన్యరూపత్వమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పఁబడుచున్నది. ఈయాత్మ యొకవేళఁ జైతన్యరూపము కానియెడల ఘటాదుల వలె జడత్వముచే సావయవ మగుటవలన ననాత్మయే యగును. అందువలనఁ బ్రకాశకచైతన్యముయొక్క యభావమువలన జగత్తున కంధత్వమే ప్రాప్త మగును. మఱియు నాత్మకుఁ జైతన్యరూపత్వముఁ జెప్పునట్టి "యో ఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృ ద్యంతర్జ్యోతిః పురుషః, అత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతి ర్భవతి, క్షేత్రం క్షేత్రీ తథా కృత్స్నం ప్రకాశయతి భారత" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనముల కన్నిటికిని విరోధము ప్రాప్త మగును. ఆ శ్రుతిస్మృతివిరోధము సర్వులకు ననిష్టమే

యగుచున్నది. అందువలన నాయాత్మను చైతన్యరూప మనియే యంగీకరింపవల యును. ఈప్రకార మైన తర్కముచేత నాత్మ చైతన్యరూపమా? కాదా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇఁక, ఆత్మయొక్కయకర్తృత్వమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పఁబడు చున్నది. ఈయాత్మ నొకవేళఁ గర్త యైనయెడల వికారిత్వముచేఁ బరిణామి యగుటవలన ననిత్యమే యగును. ఆత్మను అనిత్య మని యంగీకరించినయెడల ఆత్మను నిత్య మని చెప్పునట్టి "అవినాశీ వా అరే ఽయ మాత్మా, నిత్యః సర్వగతః స్థాణుః" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనముల కన్నిటికిని విరోధము ప్రాప్త మగును. ఆ శ్రుతిస్మృతులయొక్కవిరోధము సర్వులకు ననిష్టమే యగుచున్నది. అందువలన నాత్మను అకర్త యనియే యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకార మైన తర్కమువలన నీయాత్మ కర్తయై యున్నదా? లేక, అకర్తయై యున్నదా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇఁక, తత్త్వంపదార్థములయొక్కయభేదమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆ తత్పదార్థరూపపరమాత్మ యొకవేళ నీ త్వంపదార్థరూప జీవాత్మకన్న భిన్న మైనయెడల ఘటాదులవలె ననాత్మభావముచే ననిత్యమే యగును. మఱియు నాపరమాత్మను అనిత్య మని యంగీకరించినయెడల ఆపరమా త్మను నిత్యరూప మని చెప్పునట్టి శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాదిసర్వవచనములకు విరోధము ప్రాప్త మగును. మఱియు జీవబ్రహ్మములకు భేద మంగీకరించినయెడల జీవబ్రహ్మముల కభేదమును జెప్పునట్టి "తత్త్వమసి, అహం బ్రహ్మాస్మి, అయ మాత్మా బ్రహ్మ, క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వక్షేత్రేషు భారత" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి వచనములకు విరోధము ప్రాప్త మగును. ఆ శ్రుతిస్మృత్యాదులయొక్కవిరోధము సర్వులకు ననిష్టమే యగుచున్నది. అందువలన నాపరమాత్మ యీజీవాత్మకన్న నభిన్నమే యని యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకార మైన తర్కముచేత నాపర మాత్మ యీజీవాత్మకన్న భిన్నమా? లేక, అభిన్నమా? అనుసంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇఁక, కేవలజ్ఞానమునందు మోక్షసాధనత్వమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పఁబడుచున్నది. ఒకవేళ కర్మమిశ్రితజ్ఞానము మోక్షమునకు సాధన మనినయెడల స్వర్గాదులవలెఁ గర్మజన్య మగుటవలన నామోక్షమునకుఁగూడ ననిత్యత్వమే ప్రాప్త మగును. మఱియు నామోక్షమును అనిత్య మని యంగీకరించినయెడల ముక్తపురు

[illegible] సంసారము ప్రాప్తము కావలయును. జ్ఞానిచేత ముక్తపురుషు లకుఁ బునస్సంసారప్రాప్తిని నిషేధించునట్టి "నచ పునరావర్తతే, యద్గత్వా నని వర్తంతే తద్ధామ పరమం మమ" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములకు విరోధము ప్రాప్త మగును. మఱియుఁ గేవలజ్ఞానమువలన మోక్షప్రాప్తిని జెప్పునట్టి "జ్ఞానా దేవతు కైవల్యమ్, నాన్యః పంథా విద్యతే ఽయనాయ, జ్ఞానేన తు తదజ్ఞానం యేషాం నాశిత మాత్మనః" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములకును విరోధము ప్రాప్త మగును. ఆ శ్రుతిస్మృతివచనములయొక్క విరోధము సర్వాస్తికులకు ననిష్టమే యగుచున్నది. అందువలనఁ గర్మమిశ్రితజ్ఞానము మోక్షమునకు సాధనము కాదు. ఇఁక నే మనఁగా "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నభేదజ్ఞానమే మోక్షమునకు సాధన మని యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకార మైన తర్కమువలనఁ గర్మమిశ్రితజ్ఞానము మోక్షమునకు సాధనమా? లేక, కేవలజ్ఞానము మోక్షమునకు సాధనమా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఈప్రకార మైన శ్రుత్యుక్తతర్కరూపమననముచేతనే పూర్వోక్తాత్మగత సంశయము నివృత్త మగుచున్నది. ఈతర్కరూపమననముయొక్క లక్షణము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు నిరూపింపఁబడి యున్నది. దాని నచ్చటను దెలియ వలయును. ఈమననము శారీరకమీమాంసాద్వితీయాధ్యాయపఠనముచేత సిద్ధించు చున్నది. పూర్వము సంశయము నిశ్చయ మను భేదముచేత ద్వివిధా ఽయథా ర్థానుభవములు చెప్పఁబడినవి. వానియందుఁ బ్రథమ మగు సంశయ మింతపర్యం తము నిరూపింపఁబడినది.

[*] (9) నిశ్చయనిరూపణము. [*]

ఇఁక ద్వితీయ మగు నిశ్చయము నిరూపింపఁబడుచున్నది. "సంశయ విరోధి జ్ఞానం నిశ్చయః"— భావము॥ పూర్వోక్తసంశయమునకు విరోధి యైన యే జ్ఞాన మున్నదో అది నిశ్చయ మనఁబడును. ఏపురుషున కేపదార్థముయొక్క నిశ్చ యము కలుగు చున్నదో ఆపదార్థమునందు సంశయము కలుగుట లేదు. అందు వలన నిశ్చయమునందు సంశయముయొక్క విరోధిత్వము స్పష్టమే. మఱియు నుక్త నిశ్చయముగూడ యథార్థము అయథార్థ మను భేదముచేత ద్వివిధ మగుచున్నది. అందు "అవిసంవాది జ్ఞానం యథార్థనిశ్చయః"— భావము॥ ఫలమునందుఁ బర్యవ సానము గల యేజ్ఞాన మున్నదో అది యథార్థనిశ్చయము. అనఁగా, ఏవస్తువుయొక్క నిశ్చయానంతరము ప్రవృత్తిదివస్తువునకు ఆవస్తువుయొక్క ప్రాప్తి యగుచున్నదో

ఆనిశ్చయము యథార్థనిశ్చయ మనఁబడును. ఆయథార్థనిశ్చయము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందుఁ బ్రమారూపముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈ తృతీయపరిచ్ఛేదమునందుఁ బూర్వము యథార్థస్మృతిరూపముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. అనఁగా యథార్థానుభవమునకును యథార్థస్మృతికిని యథార్థనిశ్చయ మని పేరు.

మఱియు "విసంవాదిజ్ఞాన మయథార్థనిశ్చయః"—భావము॥ ఫలరహితజ్ఞాన మయథార్థనిశ్చయ మనఁబడును. అనఁగా, ఏవస్తువుయొక్క నిశ్చయానంతరము ప్రవర్తించినపురుషున కావస్తువుయొక్క ప్రాప్తి యగుట లేదో ఆనిశ్చయ మయథార్థనిశ్చయ మనఁబడును. ఆయయథార్థనిశ్చయముగూడ తర్కము విపర్యయము అను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. తర్కముయొక్క లక్షణము నుదాహరణమును ఈపరిచ్ఛేదమునందుఁ బూర్వము నిరూపింపఁబడినది. అందువలన మరల నిచ్చట నిరూపింప లేదు. వహ్నిసహితమును ధూమసహితమును నైన పర్వతమునందు వహ్న్యభావమును ధూమాభావమును విషయముఁ జేయునట్టి "ఈపర్వతమునందు వహ్నిలేనియెడల ధూమముగూడ లేని దగును" అను తర్క మేది గలదో దానియం దయథార్థనిశ్చయత్వము స్పష్టముగానే యున్నది.

ఇఁక విపర్యయనిరూపణము చేయఁబడుచున్నది. "మిథ్యాజ్ఞానం విపర్యయః"— భావము॥ ఏజ్ఞానము మిథ్య యగుచున్నదో ఆజ్ఞానము విపర్యయ మనఁబడును. ఉదా—శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానమును, రజ్జువునందు "అయం సర్పః" అనుజ్ఞానమును మిథ్యాజ్ఞానము లగుటవలన విపర్యయము లని చెప్పఁబడుచున్నవి.

శంక:—ఆజ్ఞానమునందు మిథ్యాత్వ మనునది యేది? అనఁగా, బాధ్యత్వ మనునది మిథ్యాత్వమా? లేక, నిర్విషయత్వ మనునది మిథ్యాత్వమా? అందు, ఏజ్ఞానమునకును దనస్వరూపముచేత బాధ కలుగుట లేదు. అందువలన బాధ్యత్వ మనునది మిథ్యాత్వ మను ప్రథమపక్షమో సంభవింపదు. మఱియు నేజ్ఞానమును నిర్విషయ మగుట లేదు. అందువలన ద్వితీయపక్షము గూడ సంభవింప దను శంక ప్రాప్తము కాఁగా.

సమాధానము:—ఇఁక నామిథ్యాజ్ఞానముయొక్క లక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది. "అతస్మింస్తద్బుద్ధిః మిథ్యాజ్ఞానమ్"—భావము॥ తదర్థము కాని వస్తువునందు తదర్థబుద్ధి యేది గలదో అది మిథ్యాజ్ఞాన మనఁబడును. ఉదా—రజతము కాని శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" అను రజతబుద్ధి యున్నదో అది మిథ్యాజ్ఞా

[illegible] యున్నది [illegible] [illegible], జ్ఞానమునకు స్వరూపముచేత బాధ కలుగుట లేదు. తథాపి, విషయముయొక్క బాధవలన నాజ్ఞానమునకు బాధ చెప్పఁబడినది. ఆబాధ్యత్వమే జ్ఞానమునందు మిథ్యాత్వమై యున్నది. మఱియుఁ బూర్వోక్తవిపర్యయరూపభ్రమకూడ నిరుపాధికభ్రమ, సోపాధికభ్రమ, అను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అందు, ఏభ్రమ యధిష్ఠానజ్ఞానమువలన నివృత్త మగుచున్నదో ఆభ్రమ నిరుపాధికభ్రమ యనఁబడును. మఱియు నేభ్రమ యధిష్ఠానజ్ఞాన ముండినను నివృత్త మగుట లేదో ఆభ్రమ సోపాధికభ్రమ యనఁబడును. 'అందు నిరుపాధికభ్రమకూడ బాహ్యాంతరభేదముచేత ద్వివిధ మగుచున్నది. అచ్చట శుక్తిరజ్జ్వాదులయందు "ఇదం రజతమ్, అయం సర్పః" అను నేభ్రమజ్ఞాన మున్నదో ఆభ్రమజ్ఞానము బాహ్య మగు నిరుపాధికభ్రమ యనఁబడును. మఱియు, "నేను అజ్ఞాని, బ్రహ్మము నెఱుఁగను" అను నేభ్రమ యున్నదో ఆభ్రమ ఆంతరనిరుపాధికభ్రమ యనఁబడును. అచ్చట, శుక్తిరజ్జ్వాద్యధిష్ఠానజ్ఞానమువలన "ఇదం రజతమ్, అయం సర్పః" ఇత్యాదిభ్రమ నివృత్త మగుచున్నది. ఈలాగుననే ఆత్మరూపాధిష్ఠానజ్ఞానమువలన "అహ మజ్ఞః" అనుభ్రమ నివృత్త మగుచున్నది. అందువలనఁ బూర్వోక్తభ్రమయందు నిరుపాధికభ్రమరూపత్వము సంభవించుచున్నది.

ఈప్రకారముగానే ద్వితీయ మగు సోపాధికభ్రమకూడ బాహ్యాంతరభేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అందు రక్తగుణరహిత శుక్లస్ఫటికమునందు రక్తవర్ణసహిత జపాకుసుమాదిద్రవ్యములయొక్క సమీపతవలన "లోహితః స్ఫటికః" అను నేభ్రమ కలుగుచున్నదో ఆభ్రమ బాహ్య మగు సోపాధికభ్రమ యనఁబడును. "ఈస్ఫటికము శుక్లమై యున్నది రక్తము కాదు" అను ఆస్ఫటికరూపాధిష్ఠానజ్ఞాన ముండినను ఎంతపర్యంత మాజపాకుసుమాద్యుపాధులయొక్క నివృత్తి యగుట లేదో అంతపర్యంతము "లోహితః స్ఫటికః" అనుభ్రమ నివృత్త మగుట లేదు. అందువలన "లోహితః స్ఫటికః" అను భ్రమయందు సోపాధికభ్రమరూపత్వము సంభవించు చున్నది. ఈప్రకారముగాఁ దత్త్వవేత్త యగుపురుషున కేయాకాశాదిప్రపంచముయొక్క యనుభవ మున్నదో అదియును బాహ్యసోపాధికభ్రమ యనఁబడును.

శంక:—"లోహితః స్ఫటికః" అనుభ్రమయందు దైవసో జపాకుసుమాద్యుపాధు లున్నవి, అందువలన ఆభ్రమకు దైవసో సోపాధికత్వము సంభవించుచున్నది. [illegible] దెలియఁబడ లేదు. అందువలనఁ బ్రపంచభ్రమకు సోపాధికత్వము సంభవింపదు.

సమాధానము:—ఆ ప్రపంచభ్రమయందును ప్రారబ్ధకర్మ ప్రతిబంధవిక్షేప శక్తితోఁ గూడిన యజ్ఞానమే యుపాధిరూపమై యున్నది. ఎట్లనఁగా "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నధిష్ఠానబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానముచేత నావరణశక్తిసహితాజ్ఞానము నివృత్త మైనను విక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞానలేశమువలనఁ బ్రారబ్ధకర్మనాశపర్యంతము తత్త్వవేత్త యగుపురుషునకును ఆయాకాశాదిప్రపంచముయొక్క యనుభవము కలుగుచున్నది. అందువలన "లోహితః స్ఫటికః" అను భ్రమకువలెఁ బ్రపంచభ్రమకును సోపాధికత్వము సంభవించు చున్నది.

మఱియు "అహం కర్తా, అహం భోక్తా" అని యాత్మయం దేకర్తృత్వ బుద్ధి యున్నదో ఆబుద్ధి యాంతరసోపాధికభ్రమ యనఁబడును. ఆ భ్రమయం దంతః కరణమే యుపాధి యని తెలియవలయును. ఎట్లనఁగా, ఈయాత్మ వాస్తవమునం దైననో అసంగనిర్వికారమై యున్నది. అట్టి యాత్మయందు స్వరూపముచేత నైననో కర్తృత్వభోక్తృత్వములు సంభవింపవు. మఱియు నేమనఁగా, ఆయంతఃకరణమునం దుండు కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిధర్మము లవివేకమువలన నాత్మయం దారోపింపఁ బడుచున్నవి. అందువలన "అహం కర్తా, అహం భోక్తా" ఇత్యాదిబుద్ధియందు సోపాధికభ్రమరూపత్వము సంభవించుచున్నది.

[*] (10) స్వప్న విచారము. [*]

ఈరీతిగానే స్వప్నమునందు రథాదిపదార్థములయొక్క యేజ్ఞాన మున్నదో ఆజ్ఞానముకూడ యాంతరసోపాధికభ్రమయే యగుచున్నది. స్మృతిరూపము గాదు. ఎట్లనఁగా, ఆస్వప్నజ్ఞాన మొకవేళ స్మృతిరూప మైనయెడల "స రథః" అనియే యాజ్ఞానముయొక్క యాకారము కావలయును. స్వప్నమునందు "స రథః" అనుజ్ఞానము కలుగుట లేదు. ఇఁక నేమనఁగా "అయం రథః, రథం పశ్యామి" అనియే జ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన నాస్వప్నజ్ఞానము సోపాధికభ్రమరూపాయథార్థానుభవమే యగుచున్నది. స్మృతిరూపము గాదు. అందువలన నాస్వప్నము నయథార్థ స్మృతిరూప మని యంగీకరించు తార్కికులయొక్క మత మసంగతమై యున్నది.

శంక:—ఆ స్వప్నజ్ఞానమును స్మృతిరూప మని యంగీకరింపక యనుభవ రూప మని యంగీకరించినయెడల నాయనుభవమునకు విషయమైన రథాదిపదార్థములకును నచ్చట నుత్పత్తి యంగీకరింపవలయును. మఱియు స్వప్నమునం దారథాదులయొక్క యుత్పత్తి సంభవింపదు. ఏల యనఁ, నాగసవస్థయం దేదేశమం దును ఎంతకాలమందును ఆరథాదులయొక్క యుత్పత్తి యగుచున్నదో యంతదేశకాల

ములు స్వప్నమునందు లేవు. మఱియు ప్రసిద్ధరథాదులయొక్క యుత్పత్తి కొఱకు తక్షాదికసామగ్రులు లున్నవో ఆసామగ్రులును స్వప్నమునందు లేవు. కారణసామగ్రి లేక కార్యోత్పత్తి గాదు. అందువలన స్వప్నమున రథాదులయొక్క యుత్పత్తి సంభవింపదు. కావున స్వప్నమున రథాదులయొక్క జ్ఞానము స్మృతిరూప మని యే యంగీకరింపవలయును. మఱియు నాస్వప్నజ్ఞానము నిద్రాదోషముచేత జన్యమై యుండుటవలన "స రథః" అను జ్ఞానముయొక్క స్థానమునందు "అయం రథః" అన్న భ్రమ కలుగుచున్నది.

సమాధానము:—ఎట్లు వాట్టాదికములయం దేవ్యావహారికరజత మున్నదో ఆరజతముయొక్క యుత్పాదకసామగ్రికన్న ప్రాతిభాసికరజతోత్పత్తియొక్క సామగ్రి విలక్షణమే యగుచున్నదో అట్లు జాగ్రదవస్థయొక్క రథాదుల యుత్పత్తి చేయు సామగ్రికన్న స్వప్నరథాదులయొక్క యుత్పాదకసామగ్రియును విలక్షణమే యగుచున్నది. ఆవిలక్షణసామగ్రి లేవి యనఁగా, జాగ్రదవస్థయందు సుఖదుఃఖాది రూపభోగము నిచ్చునట్టి పుణ్యాపాపకర్మము లేవి గలవో, ఆకర్మముల కుపరామము కలుగుటచేతను స్వప్నభోగము నిచ్చునట్టి యేకర్మము లున్నవో ఆకర్మములయొక్క యుద్భవముచేతను చక్షురాదీంద్రియములయొక్క లయముచేతను జాగ్రద్రథాదిసర్వ విషయములయొక్క సంస్కారరూపవాసనకును ఇంద్రియాదులయొక్క సంస్కారరూప వాసనకును ఈసర్వవాసనలకు నాశ్రయభూతమును నిద్రాదోషముతోఁ గూడినదియు నైన యేయంతఃకరణ మున్నదో ఆయంతఃకరణమే స్వప్నావస్థయం దారథాదివిష యాకారపరిణామమును ఆరథాదిగ్రాహక చక్షురాదీంద్రియాకారపరిణామమును ఆరథాదివిషయాకారవృత్తిరూపపరిణామమును బొందుచున్నది. ఈప్రకారముగా జాగ్రద్రథాదులయొక్క సామగ్రికన్న స్వప్నప్రాతిభాసికరథాదులయొక్క సామగ్రి విల క్షణమే యగుచున్నది.

శంక:—ఎట్లు జాగ్రదవస్థయందుఁ బ్రమాతృ ప్రమాణ ప్రమేయవ్యవ హారములు కలుగుచున్నవో అట్లు స్వప్నావస్థయందును ఆ ప్రమాతృ ప్రమాణ ప్రమేయవ్యవహారములుం గలుగుచున్నవి. అందువలన స్వప్నపదార్థములకుఁ బ్రాతి భాసికత్వకథనము సంభవించుట లేదు.

సమాధానము:—జాగ్రత్పదార్థములు భూతములయొక్క కార్యములగుట వలనఁ జిరకాలపర్యంతస్థాయులై యున్నవి. మఱియు స్వప్నముయొక్క రథాదిపదా ర్థములు వాసనావిశిష్టాంతఃకరణముయొక్క పరిణామము లగుటవలన వాసనామయ ములై యున్నవి. ఈకారణముచేతనే స్వప్నపదార్థము లల్పకాలపర్యంతస్థాయులై

యున్నవి. ఈరీతిగా స్వప్నపదార్థములయందు జాగ్రత్పదార్థములవలె [illegible] యుండుటవలనఁ బ్రాతిభాసికత్వము సంభవించుచున్నది. మఱియు, ఎట్లు శుక్తి యందు రజతజ్ఞానము దోషముచే జన్యమై యున్నదో అట్లు స్వప్నపదార్థముల యొక్క జ్ఞానముకూడ నిద్రారూపదోషముచే జన్యమై యున్నది. అందువలన స్వాప్న పదార్థములందు భ్రమరూపత్వముకూడ సంభవించుచున్నది.

శంక:—జాగ్రదవస్థయందు సూర్యాదిజ్యోతులయొక్క ప్రకాశముతోఁ గూడిన చక్షురాదీంద్రియములు విద్యమానములై యున్నవి. అందువలన నాయింద్రియములచే రూపాదిపదార్థములయొక్క జ్ఞానము సంభవించుచున్నది. మఱియు స్వప్నావస్థయం దైననో ఆచక్షురాదీంద్రియములయొక్క యభావ మున్నది. అందువలన స్వప్నమునం దారూపాదిపదార్థములయొక్క యనుభవ మెట్లు సంభవించును?

సమాధానము:—అస్వప్నమందు వాసనావిశిష్ట మగు నేయంతఃకరణము విషయేంద్రియాదిరూపపరిణామమును బొందుచున్నదో తదంతఃకరణోపహిత సాక్షిచైతన్యమే స్వప్నరథాదిపదార్థములను బ్రకాశింపఁజేయుచున్నది.

శంక:—స్వప్నమునం దాసాక్షి తాను మఱియొకసాక్షిచేతఁ బ్రకాశితమై యారథాదులను బ్రకాశింపఁజేయుచున్నదా? లేక, అప్రకాశితమై ప్రకాశింపఁజేయుచున్నదా? అందుఁ బ్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల అనవస్థాదోషము ప్రాప్తించును. ఏల యన, ఆప్రథమసాక్షివలె ద్వితీయసాక్షికూడ నేకొక తృతీయసాక్షిచేతఁ బ్రకాశిత మయ్యే ప్రకాశింపఁజేయవలయును. ఈలాగుననే యాతృతీయసాక్షియును మఱియొక చతుర్థసాక్షిచేతఁ బ్రకాశిత మయ్యే ప్రకాశింపఁజేయవలయును. ఈరీతిగా పూర్వపూర్వసాక్షులయొక్క ప్రకాశమునకై యుత్తరోత్తరసాక్షులయొక్క యంగీకారమువలన ననవస్థాదోషప్రాప్తి యగును. మఱియు ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నప్రకాశిత మగుటవలన జడమైన యాసాక్షిస్వప్నపదార్థముల నెట్లు ప్రకాశింపఁజేయును?

సమాధానము:—ఆసాక్షిచైతన్యము స్వయంప్రకాశమానమై యున్నది. అనఁగా తనచేతనే తాను బ్రకాశమానమై యున్నది. అందువలన నాసాక్షియందు ననాదోషానవస్థయును జడత్వమును బ్రాప్తము కాదు. అట్టి స్వప్రకాశ్యసాక్షియే యాస్వప్నపదార్థములను బ్రకాశింపఁజేయుచున్నది. ఈకారణముచేతనే స్వప్నావస్థయం దాసాక్షిచైతన్యముయొక్క స్వప్రకాశ్యత్వము తెలిసికొనుట సుగమమై యున్నది.

తదుక్తం—“ నైవ సూర్య స్తపతి తేజసే ద్ధం, న దేవతా భాంతి [illegible] సర్వమ్। తస్య భాసా సర్వ మిదం విభాతి, న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకమ్ ” ఇత్యాదిశ్రుతులవలన నాసాక్షిచైతన్యమునకు సూర్యచంద్రాది సర్వజగత్తు యొక్క ప్రకాశకత్వము చెప్పఁబడి యున్నది. అట్లే యాసూర్యచంద్రాదిజ్యోతులచేత అప్రకాశ్యత్వముగూడ చెప్పఁబడి యున్నది. ఇదియే యాసాక్షిచైతన్యము నందు స్వప్రకాశ్యత్వమై యున్నది. అందువలన నాసాక్షిచైతన్యమునొక్క స్వప్రకాశ్యత్వము జాగ్రదవస్థయందును నిర్ణీతమే యగుచున్నది. జాగ్రదవస్థను విడిచి స్వప్నావస్థయం దాసాక్షిచైతన్యమునొక్క స్వప్రకాశ్యత్వమునకు సువిజ్ఞేయత్వకథన మనుచితమై యున్నది.

సమాధానము:—యద్యపి వివేకిపురుషులకు జాగ్రదవస్థయందును ఆ సాక్షియొక్క స్వప్రకాశ్యత్వము సువిజ్ఞేయమై యున్నది. తథాపి, అవివేకిపురుషులకు జాగ్రదవస్థయం దాసాక్షియొక్క స్వప్రకాశ్యత్వము దుర్విజ్ఞేయమే యగుచున్నది. ఎట్లనఁగా, జాగ్రదవస్థయం దీపురుషునకు గమనాగమనాదివ్యవహారము సూర్య రూపజ్యోతిచేత నగుచున్నది. మఱియు నాసూర్యజ్యోతి లేనియెడలఁ జంద్రజ్యోతి వలన నావ్యవహార మగుచున్నది. మఱియు నాచంద్రజ్యోతియును లేనప్పు డగ్ని జ్యోతిచే నావ్యవహార మగుచున్నది. మఱియు నాయగ్నిజ్యోతిగూడ లేనప్పుడు గాఢాంధకారమందు శబ్దరూపజ్యోతిచే నావ్యవహార మగుచున్నది. ఈప్రకారముగా జాగ్రదవస్థయందు వ్యవహారమునకు సాధకము లైన సూర్యాద్యనేకజ్యోతులతోఁ గూడినదై యాసాక్షిచైతన్యరూపజ్యోతి యున్నది. అందువలన జాగ్రదవస్థయం దవి వేకిపురుషుల కాసాక్షిచైతన్యమునొక్క స్వప్రకాశ్యత్వము నిర్ణీత మగుట లేదు. మఱియు స్వప్నావస్థయం దైననో ఆజాగ్రదవస్థయొక్క సూర్యచంద్రాదిసర్వజ్యోతు లును లయ నొందుచున్నవి. స్వప్నావస్థయందును జాగ్రదవస్థవలె నాసర్వవ్యవ హారములు కలుగుచున్నవి. ఏది యేది వ్యవహార మగుచున్నదో అది యది యొక జ్యోతిచేతనే సాధ్య మగుచున్నది. అందువలన ఆస్వప్నవ్యవహారములయొక్క సిద్ధి కిని ఒకజ్యోతి నవశ్య మంగీకరింపవలయును. యద్యపి, స్వప్నమునం దంతఃకరణ మును అజ్ఞానమును విద్యమానములై యున్నవి. తథాపి, ఆయంతఃకరణ మచ్చట నిద్రయొక్క [illegible] పరిణామమును బొందుచున్నది. అందువలన నాయంతఃకరణము నకుఁ గూడ జ్యోతిస్త్వము సంభవించుట లేదు. మఱియు అజ్ఞానమో తమస్స్వరూపమై ప్రకాశమునకు విరోధియే యగుచున్నది. అందువలన నాయజ్ఞానమునకును జ్యోతి ర్ద్వైతము సంభవించుట లేదు. ఇది హేతువువలన నాసాక్షిచైతన్యరూపజ్యోతియే

యాస్వప్న వ్యవహారములకు సాధకముగా సిద్ధ మగుచున్నది. ఈప్రకారముగా పండితపురుషులకును ' స్వప్నావస్థయందు సాక్షిచైతన్యముయొక్క స్వప్రకాశ్యత్వము నిశ్చిత మగుచున్నది. అందువలన స్వప్నావస్థయం దాసాక్షిచైతన్యముయొక్క స్వప్రకాశ్యత్వము సువిజ్ఞేయమై యున్న దనుకథనము సంభవించుచున్నది. ఈ యుక్తి ప్రాయముచేతనే "అత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతి ర్భవతి" అను బృహదారణ్యక శ్రుతి స్వప్నావస్థయందే యాసాక్షి యగు నాత్మను స్వయంజ్యోతి యని చెప్పుచున్నది. ఇచ్చట స్వయంజ్యోతి, స్వప్రకాశ్యము, స్వయంప్రకాశమానము, అను నీ త్రివిధశబ్దములకు నొకటే యర్థ మని దెలియవలయును. అందు సాక్షియొక్క లక్షణము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

ఇఁక ప్రసంగానుసారముగా నాసాక్షిచైతన్యమునకు స్వప్రకాశ్యత్వముయొక్క లక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది. అచ్చట "చైతన్యా విషయత్వం స్వప్రకాశ్యత్వమ్"—భావము॥ ఇంద్రియజన్యవృత్తియందుఁ బ్రతిబింబిత మగు నే చైతన్య మున్నదో అది ఫలచైతన్యమై యున్నది. ఆఫలచైతన్యమునకు అవిషయత్వ మేది గలదో అదియే ఆసాక్షిచైతన్యమునందు స్వప్రకాశ్యత్వమై యున్నది. లేక "అవేద్యత్వే సతి అపరోక్ష వ్యవహారయోగ్యత్వం స్వప్రకాశ్యత్వమ్"—భావము॥ ఉక్తఫల చైతన్యమునకు అవిషయ మైన యేయపరోక్షవ్యవహారయోగ్యత్వ మున్నదో అదియే యాసాక్షిచైతన్యమునందు స్వప్రకాశ్యత్వమై యున్నది. ఇచ్చట, అపరోక్షవ్యవహారశబ్దముచేతఁ బ్రమాణజన్యవృత్తిని గ్రహింపవలయును. అపరోక్షవ్యవహారమునకు యోగ్య మైన ఘటాదులయందు ఈలక్షణముయొక్క యతివ్యాప్తిని నివర్తింపుటకొఱకు "అవేద్యత్వే సతి" అను పదము చెప్పఁబడినది. ఆఘటాదులయందు ఫలచైతన్యముయొక్క యవిషయత్వరూప మైన యవేద్యత్వము లేదు. మఱియు అవేద్యము లైన ధర్మాధర్మములయం దీలక్షణముయొక్క యతివ్యాప్తిని నివర్తింపుటకొఱకు "అపరోక్షవ్యవహారయోగ్యత్వమ్" అనుపదము చెప్పఁబడినది. ఆ యపరోక్షవ్యవహారయోగ్యత్వ మాధర్మాధర్మములయందు లేదు. అందువలన నచ్చట నతివ్యాప్తి కలుగదు.

శంక:—ఆ స్వప్రకాశ్యసాక్షిచేత స్వప్నపదార్థములు ప్రకాశింపఁబడినను ఆరథాదిపదార్థములు స్వప్నమునందు నూతనముగానే యుత్పన్నము లగుచున్న వనుదానియందుఁ బ్రమాణ మేమి?

సమాధానము:—సాక్షాద్ బృహదారణ్యకశ్రుతియే యీయర్థమునందుఁ బ్రమాణమై యున్నది. అందు శ్రుతి "న తత్ర రథా న రథయోగా న పన్థానో భవన్త్యథ

రథాన్ రథయోగాన్ పథః సృజతే."—భావము: జాగ్రదవస్థయందువలె వ్యావహారిక రథము లున్నవో మఱియు నారథములయందుఁ బూన్చినట్టి యేయశ్వము లున్నవో మఱియు నాయశ్వములు పోవుటకు యోగ్యము లైన యేమార్గము లున్నవో ఆసర్వ ములకు స్వప్నమునం దభావ మయ్యును స్వప్నమునందు రథములును అశ్వములును మార్గములును ఉత్పన్నము లగుచున్నవి. ఈశ్రుతి స్వప్నమునందు జాగ్రద్రథాదుల యొక్క యభావమును ప్రాతిభాసికరథాదులయొక్క యుత్పత్తియును జెప్పుచున్నది. అందువలన నారథాదులను విషయము చేయునట్టి యాస్వప్నజ్ఞాన మనుభవరూపమే యగుచున్నది. స్మృతిరూపము గాదు.

శంక:—ఈప్రకారముగా నాస్వప్నజ్ఞానము ననుభవరూప మని యంగీక రించినయెడల ఆస్వప్నరథాదిపదార్థములకు జాగ్రత్తయందును అనువృత్తి కావల యును. ఏల యన, ఏపదార్థ మేయధిష్ఠానమునందుఁ గల్పిత మగుచున్నదో ఆయధి ష్ఠానజ్ఞానమువలననే యాపదార్థముయొక్క నాశము కలుగుచున్నది. మఱియు నా స్వప్నపదార్థములు బ్రహ్మచైతన్యమునందే కల్పితములై యున్నవి. అందువలన నా బ్రహ్మచైతన్యముయొక్క సాక్షాత్కారముచేతనే యాస్వప్నపదార్థములకు నాశము కలుగవలయును. అధిష్ఠానబ్రహ్మముయొక్క సాక్షాత్కార మీపురుషునకు లేదు. ఆయధిష్ఠానసాక్షాత్కారమునకు భిన్న మైన మఱియొకదానిచే నాస్వప్నపదార్థముల యొక్క నివృత్తి కలుగదు. అందువలన జాగ్రదవస్థయం దాస్వప్నపదార్థముల యొక్క యనువృత్తి యవశ్యము కావలయును. ఒకవేళ నీయర్థమం దిష్టముండిన యెడల సర్వలోకులయొక్క యనుభవమునకు విరోధ మగును. అనఁగా సర్వలోకులు స్వప్నపదార్థములకు జాగ్రత్తయం దభావమే యంగీకరించుచున్నారు. అందువలన నాస్వప్నజ్ఞానమునం దనుభవరూపత్వము సంభవింపదు.

సమాధానము:—కార్యముయొక్క నాశము ద్వివిధము. ఒకటి బాధమై యున్నది. మఱియొకటి లయమై యున్నది. అందు, అధిష్ఠానవాస్తవస్వరూపసాక్షా త్కారముచేతఁ గార్యమునకుఁ దనయుపాదానకారణరూప మైనయజ్ఞానముతోఁ గూడ నేనాశ మున్నదో అది బాధ యనఁబడును. ఉదా—శుక్తిరూపాధిష్ఠానము యొక్క సాక్షాత్కారముచేత రజతరూపకార్యమునకుఁ దనయుపాదానకారణరూప మైన యజ్ఞానముతోఁ గూడ నేనాశ మున్నదో అది బాధమై యున్నది. మఱియు తనయుపాదానకారణ ముండినను గార్యమున కేతిరోభావమాత్ర మున్నదో అది లయ మనఁబడును. అచ్చట స్వప్నముయొక్క రథాదిపదార్థము లంతఃకరణమాయా వ్యాప్తమైన శుద్ధచైతన్యమునం దధ్యస్తములై యున్నవి. మఱియు నాశుద్ధచైతన్య

కూపాధిష్ఠానముయొక్క సాక్షాత్కార మీ పురుషునకు జాగ్రత్కాలమునందును లేదు. అందువలన శుక్తిరజతమువలె నాస్వప్నపదార్థములకు బాధరూపనాశ మైనను తెలుగుట లేదు. ఆస్వప్నము పూర్వోక్తరీతిగా సోపాధికభ్రమమై యున్నది. అందువలన నెట్లు జపాకుసుమాదిరూపోపాధులయొక్క నివృత్తిచే స్ఫటికమునందు లోహితత్వము నివృత్త మగుచున్నదో అట్లే యుపాధులయొక్క నివృత్తివలన స్వప్నపదార్థములకును నివృత్తి సంభవించుచున్నది. అందువలన జాగ్రదవస్థయం దాస్వప్నపదార్థములయొక్క యనువృత్తి సంభవింపదు. అచ్చట జాగ్రత్తయొక్క సంస్కారమును స్వప్నమునందు భోగము నిచ్చునట్టి కర్మమును నిద్రాదోషము నను నీమూటితోఁ గూడిన యేయంతఃకరణ మున్నదో ఆయంతఃకరణమే స్వప్నభ్రమమందు నుపాధియై యున్నది. ఆయంతఃకరణరూపోపాధియొక్క నివృత్తివలన జాగ్రదవస్థయం దాస్వప్న పదార్థములు నివృత్తము లగుచున్నవి. యద్యపి, జాగ్రదవస్థయం దాయంతఃకరణము స్వరూపముచే విద్యమానమే యగుచున్నది, తథాపి జాగ్రదవస్థయం దాయంతఃకరణము స్వప్నభోగప్రదకర్మనిద్రాదోషవిశిష్టము గాదు. అచ్చట, ఏపదార్థము తన యందుండు ధర్మములను దనసంబంధియం దారోపించుచున్నదో ఆపదార్థ ముపాధి యనఁబడును. ఎట్లు జపాకుసుమము తనయందుండు రక్తవర్ణమును దనసంబంధి యగు స్ఫటికమునం దారోపించుటవలన నాజపాకుసుమ ముపాధి యనఁబడు చున్నదో, అట్లాయంతఃకరణమును దనకర్తృత్వభోక్తృత్వాదిధర్మములను దనసంబంధి యగు నాత్మయం దారోపించుటవలన నాయంతఃకరణమును ఉపాధి యనఁబడు చున్నది. ఈప్రకారముగా స్వప్నజ్ఞానము సోపాధికభ్రమరూప మగుటవలన దాని కనుభవరూపత్వమే సంభవించుచున్నది.

[*] (11) కొందఱు గ్రంథకారులు స్వప్నము నిరుపాధిక మనుట. [*]

ఇచ్చటఁ గొందఱు గ్రంథకారు లైనవారో ఇట్లు చెప్పుచున్నారు. ఆస్వప్నాధ్యాసము సోపాధికభ్రమ కాదు. ఇఁక నేమనఁగా, శుక్తిరజతభ్రమవలె నిరుపాధికభ్రమమే యగుచున్నది.

శంక:—స్వప్నాధ్యాసమును నిరుపాధికభ్రమ యని యంగీకరించిన యెడల నాస్వప్నపదార్థములకు జాగ్రత్తయందును అనువృత్తి కావలయును. ఏల యనఁగ, నిరుపాధికభ్రమయొక్క నివృత్తి యధిష్ఠానజ్ఞానమువలననే యగుచున్నది. మఱియు నాస్వప్నభ్రమ కధిష్ఠానము బ్రహ్మచైతన్యమై యున్నది. ఆ బ్రహ్మచైతన్య మీ పురుషునకు జాగ్రదవస్థయందు సాక్షాత్కార మగుట లేదు. అందువలన నాస్వప్నపదార్థములకు జాగ్రదవస్థయందు బాధ కలుగఁగూడదు.

సమాధానము:—రజతభ్రమ కధిష్ఠాన మైన యేశుక్తి యున్నదో ఆశుక్తి యొక్క సాక్షాత్కారము లేక పోయినను ఆరజతభ్రమ కుపాదానకారణ మైన యజ్ఞానము విద్యమానమై యుండినను ఆరజతభ్రమ కవిరోధు లైన దండాదిపదార్థములయొక్క జ్ఞానముచేత నెట్లు నివృత్త మగుచున్నదో అట్లు స్వప్నభ్రమ కధిష్ఠాన మైన బ్రహ్మచైతన్యముయొక్క సాక్షాత్కారము లేకపోయినను విరోధి యైన జాగ్రద వస్థయొక్క జ్ఞానముచేత నాస్వప్న పదార్థములయొక్క నివృత్తి సంభవించు చున్నది. అందువలన నాస్వప్న పదార్థములకు జాగ్రత్తయం దనువృత్తి యగుట లేదు. కావున రజతభ్రమవలె స్వప్నభ్రమయును నిరుపాధికభ్రమయే యగుచున్నది.

శంక:—స్వప్నభ్రమను నిరుపాధికభ్రమ యని యంగీకరించినయెడల బ్రహ్మవేత్త లగు జ్ఞానుల కాస్వప్నభ్రమ కలుగక పోవలయును. ఏల యన, ఆస్వప్న పదార్థముల కధిష్ఠాన మైన యేబ్రహ్మచైతన్య మున్నదో ఆబ్రహ్మచైతన్యముయొక్క సాక్షాత్కారముచేత బ్రహ్మవేత్త లగు పురుషులకు స్వప్నభ్రమ కుపాదానకారణ మైన యజ్ఞానము నివృత్త మైనది.

సమాధానము:—బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నజ్ఞానము నివృత్త మైనను ఆయజ్ఞానముయొక్క కార్యభూతము లైన యంతఃకరణాదులకుఁ బ్రారబ్ధకర్మనాశ పర్యంతము నివృత్తి కలుగుట లేదు. మఱియుఁ బూర్వోక్తరీతిగా నాస్వప్న పదార్థ ముల కంతఃకరణమే సాక్షాదుపాదానకారణమై యున్నది. అందువలనఁ బ్రారబ్ధ నాశపర్యంతము బ్రహ్మవేత్త లగు పురుషులకును స్వప్నభ్రమ సంభవించుచున్నది. ఒకవేళ బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నజ్ఞాననివృత్త్యనంతరము తత్త్వవేత్త లగు పురు షులకు స్వప్నభ్రమ నంగీకరింపనియెడల నాతత్త్వవేత్త లగు పురుషులకు జాగ్రద వస్థయందును శబ్దాదివిషయములయొక్క యనుభవము గాక పోవలయును. జాగ్రద వస్థయం దాతత్త్వవేత్త లగు పురుషులయొక్క వ్యవహారమో ప్రత్యక్షముగాఁ బ్రతీత మగుచున్నది. అందువలన నాతత్త్వవేత్తలకు స్వప్నభ్రమయును అంగీకరింపవల యును. ఆతత్త్వవేత్త లగుపురుషులో యజ్ఞానిపురుషునివలెఁ దమస్వరూపమునం దేవ్యవహారమును అంగీకరించుట లేదు.

[*] (12) విపర్యయమున కన్యవిభాగనిరూపణము. [*]

పూర్వము నిరుపాధికము సోపాధిక మును భేదముచేత ద్విప్రకార మైన విపర్యయము చెప్పఁబడినది. అది యింతపర్యంతము నిరూపింపఁబడినది. ఇఁకఁ బూర్వోక్తవిపర్యయమునకే యన్యప్రకారముగా విభాగము చెప్పఁబడుచున్నది.

పూర్వోక్తభ్రమరూపవిపర్యయము మరల ద్విప్రకారమగుచున్నది. ఒకటి అంతఃకరణవృత్తిరూపమై యున్నది. మఱియొకటి అవిద్యావృత్తిరూపమై యున్నది. అందు స్వప్నపదార్థములయొక్క జ్ఞానమును, మనోరాజ్యమును, నష్టపుత్రాదులయొక్క ప్రత్యక్షమును—ఇత్యాదిభ్రమ మైననో యంతఃకరణవృత్తిరూపమై యున్నది. శుక్తియందు రజతజ్ఞానమును, రజ్జువునందు సర్పజ్ఞానమును—ఇత్యాదిభ్రమ యవిద్యావృత్తిరూపమై యున్నది. ఈప్రకారముగాఁ బూర్వోక్తసంశయమును అవిద్యావృత్తిరూపమే యగుచున్నది.

ఇంతపర్యంతము విపర్యయముయొక్క నిరూపణ చేయఁబడినది. ఇఁక నా విపర్యయముయొక్క నివృత్త్యుపాయము చెప్పఁబడుచున్నది. అచ్చట పూర్వము చెప్పఁబడిన "అహా మజ్ఞః" ఇత్యాది నిరుపాధికవిపర్యయ మైననో నిదిధ్యాసనము చేత నివృత్త మగుచున్నది. సోపాధికవిపర్యయమో ఆయాయుపాధులయొక్క నివృత్తి చేత నివృత్త మగుచున్నది. పూర్వోక్తవిపరీతభావనారూపవిపర్యయముయొక్క నివర్తక మైన యేనిదిధ్యాసన మున్నదో దానియొక్క స్వరూపము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమున నిరూపింపఁబడి యున్నది. దాని నచ్చటను దెలియవలయును. ఆ నిదిధ్యాసనము శారీరకమీమాంసాతృతీయాధ్యాయపఠనముచేత సిద్ధ మగుచున్నది. ఈప్రకారముగా శ్రవణమువలనఁ బ్రమాణగతాసంభావనయును మననముచేతఁ బ్రమేయగతాసంభావనయును నిదిధ్యాసనముచేత విపరీతభావనయును నివృత్తములు. కాఁగా నీయధికారిపురుషునకుఁ దత్త్వమస్యాదివాక్యములవలన "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నపరోక్షజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఆయపరోక్షజ్ఞానమువలన నజ్ఞాననివృత్తిపూర్వకముగాఁ బరమానందప్రాప్తి యగుచున్నది.

శంక:—శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములు చేసినను గొందఱు పురుషులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుట లేదు. దీనియందుఁ గారణ మేమి?

సమాధానము:—ఆత్మజ్ఞానోత్పత్తియం దెట్లు పూర్వోక్తాసంభావనావిపరీతభావనలు ప్రతిబంధకము లగుచున్నవో అట్లు భూతభవిష్యద్వర్తమానము లను త్రివిధము లగు నన్యప్రతిబాధకములు గూడఁ గలవు. ఆప్రతిబాధకము లేపురుషుని యందు విద్యమానములై యున్నవో ఆపురుషుఁడు శ్రవణాదులు చేసినను వాని కాత్మజ్ఞానము కలుగుట లేదు. మఱియు నేపురుషున కాప్రతిబంధకములు లేవో ఆ పురుషునకు విచారము చేయఁబడిన తత్త్వమస్యాదివాక్యములవలన బ్రహ్మసాక్షాత్కార మవశ్యము కలుగుచున్నది. ఈవిషయము శ్రీవ్యాసభగవానులచే బ్రహ్మ

సూత్రమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు సూత్రము.—"ఐహిక మ ప్యప్రస్తుత ప్రతిబంధే తద్దర్శనాత్"—భావము॥ ఫలము నిచ్చుటకొఱకు సమ్ముఖ మైన యేకర్మ విశేష మున్నదో అది ప్రస్తుత ప్రతిబంధక మనఁబడును. లేక, బ్రహ్మసాక్షాత్కారో త్పత్తికి విరోధి యైన యేవాసనావిశేష మున్నదో అది ప్రస్తుతప్రతిబంధక మనఁబడును. అట్టి ప్రస్తుతప్రతిబంధకము లేనియెడల నీపురుషునకు శ్రవణమననాదులచే నీజన్మమందే బ్రహ్మసాక్షాత్కార మగుచున్నది. అప్రస్తుతప్రతిబంధక ముండినయెడల నీపురుషునకు జన్మాంతరమునందు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. ఉదా— వామదేవాదులకుఁ గలిగి యున్నది.

అచ్చట, ప్రతిబంధకముతోఁ గూడిన పురుషున కాత్మయొక్క దుర్విజ్ఞేయత శ్రుతిస్మృతులచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు శ్రుతి.—"శ్రవణా యాపి బహుభి ర్యో న లభ్యః, శృణ్వంతో౽పి బహవో యం నవిద్యుః"—భావము॥ ఈయాత్మ యనేకపురుషులకు శ్రవణముకొఱకును బ్రాప్త మగుట లేదు, మఱియు ననేకపురుషు లీయాత్మను శ్రవణము చేసినను ఏదైన నొకప్రతిబంధకవశమువలన సాక్షాత్కరించు కొనుటకు శక్తిహీను లగుచున్నారు. ఈయర్థమునే "ఆశ్చర్యవ చ్చైన మన్యః శ్రుణోతి। శ్రుత్వా ప్యేనం వేద న చైవ కశ్చిత్" ఇత్యాదిస్మృతివచనములు చెప్పుచున్నవి.

(13) భూతభవిష్యద్వర్తమానప్రతిబంధకములయొక్క స్వరూపమును తన్నివృత్త్యుపాయమును నిరూపించుట.

ఇఁక భూతభవిష్యద్వర్తమానము లను త్రివిధప్రతిబంధకములయొక్క స్వరూపమును వానియొక్క నివృత్త్యుపాయమును జెప్పఁబడుచున్నవి. అందుఁ బూర్వ మనుభవింపఁబడిన యొకప్రియవిషయముయొక్క దృఢసంస్కారవశమువలన బ్రహ్మ చింతనాకాలమునం దావిషయముయొక్క పునఃపునఃస్మరణ యేది గలదో అది భూత ప్రతిబంధక మనఁబడును. ఆభూతప్రతిబంధకము తద్విషయోపహితబ్రహ్మముయొక్క చింతనచేత నివృత్త మగుచున్నది. ఉదా—ఒకసన్న్యాసికిఁ బూర్వము గృహస్థా శ్రమమునం దనుభవింపఁబడిన మహిషాదిపదార్థములయొక్క పునఃపునఃస్మరణచేత ఎప్పుడు శ్రవణము చేసినను దత్త్వజ్ఞానము గలుగుట లేదో అప్పుడు గురునిచేత నా భూతప్రతిబంధకనివృత్తి చేయుటకొఱ కాసన్న్యాసిని గుఱించి తన్మహిషోపహిత బ్రహ్మముయొక్క చింతన యుపదేశింపఁబడినది. ఆచింతనచేత నాసన్న్యాసి కాభూత ప్రతిబంధకనివృత్తి యైనది. తదనంతర మాసన్న్యాసికి శ్రవణాదులవలన నాత్మజ్ఞా నము కలిగినది. ఈప్రకార మైన గాథ లోకపరంపరవలన సిద్ధ మగుచున్నది.

మఱియు ద్వితీయ మగు భావిప్రతిబంధక మైనచో ప్రారబ్ధకర్మ శేషముచే బ్రహ్మలోకేచ్ఛయను నను భేదముచేత ద్వివిధ మగుచున్నది. ఆభావిప్రతిబంధక ముం డినయెడల నీపురుషునకు శ్రవణాదులు చేసినను ఆత్మజ్ఞానము కలుగుట లేదు.

శంక:—ప్రారబ్ధకర్మము జ్ఞానమునకుఁ బ్రతిబంధక మని యంగీకరించిన యెడల నేపురుషునకును బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగఁగూడదు. ఏకారణముచేత ననఁగా శరీరస్థితిపర్యంత మాప్రారబ్ధకర్మము నశించు టనుట లేదు. మఱియు నా ప్రారబ్ధకర్మరూపప్రతిబంధకనశముచలన నొకనికిని బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగ నప్పుడు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముకొఱకు శ్రవణాదిసాధనములను విధించి యుండు "ఆత్మావా అరే శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః" ఇత్యాది శ్రుతివచనము లప్రమాణము లగును.

సమాధానము:—ఆప్రారబ్ధకర్మము ద్వివిధమై యున్నది. ఒకటి ఫలాభి సంధికృతప్రారబ్ధకర్మము, మఱియొకటి కేవలప్రారబ్ధకర్మము. అచ్చట, ఈకర్మముచేత నాకు స్వర్గరూపఫలము ప్రాప్త మగుఁగాక యను నేఫలేచ్ఛ యున్నదో అది ఫలాభి సంధి యనఁబడును. ఆఫలాభిసంధిచేఁ జేయఁబడిన యేకర్మ మున్నదో అది ఫలాభి సంధికృత మనఁబడును. మఱియు నాఫలాభిసంధి లేక చేయఁబడిన యేకర్మ మున్న దో అది కేవలప్రారబ్ధ మనఁబడును. అందు ఫలాభిసంధికృతప్రారబ్ధకర్మ మైననో ఫలభోగముచేతనే నాశ మొందుచున్నది. అన్య మగు నేయుపాయముచేతను నాశ మొందుట లేదు. ఫలాభిసంధికృతకర్మ ముండినయెడల నీపురుషునకు శ్రవణాదులు చేసినను బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుట లేదు. ఏల యనఁగా, ఇచ్ఛాఘటితసా మగ్రి సర్వత్ర ప్రబలమే యగుచున్నది. ఉదా—లోకమునందు రెండువస్తువులయొక్క జ్ఞానసామగ్రు లుండినను ఈపురుషున కేవస్తువుయొక్క జ్ఞానేచ్ఛ కలుగుచున్నదో ఆ వస్తువుయొక్క జ్ఞానమే ప్రథమము కలుగుచున్నది. అన్యవస్తువుయొక్క జ్ఞానము కలు గుట లేదు. అందువలన, ఆఫలేచ్ఛాసహితప్రారబ్ధకర్మము ప్రబల మగుటవలన నది యుండఁగా నీపురుషునకు శ్రవణాదులు చేసినను బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుట లేదు. మఱియు నే మనఁగా, ఆఫలాభిసంధికృతప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలభోగానంత రమే యీపురుషునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.

ఇఁక నాఫలాభిసంధికృతకర్మముయొక్క ప్రబలత్వమునందు శ్రుతిప్రమా ణము గూడఁ జెప్పఁబడుచున్నది. "స యథాకామో భవతి తత్క్రతుర్భవతి యత్క్రతుర్భవతి తత్కర్మ కురుతే యత్కర్మ కురుతే తదభిసంపద్యతే"—

భావమున యీపురుషుఁడు శ్రేయఃఫలము కామించుచున్నాఁడో అర్థాంతఫలమున కనుకూలము వైదికకర్మములయొక్క సంకల్పము గలవాఁ డగుచున్నాఁడు, మఱియు నేయే కర్మములయొక్క సంకల్పము గలవాఁ డగుచున్నాఁడో ఆయాకర్మములను జేయుచున్నాఁడు, ఏయేకర్మములఁ జేయుచున్నాఁడో తత్తత్కర్మానుసారముగా స్వర్గాదిరూపఫలమును బొందుచున్నాఁడు.

ఈప్రకారముగా ఫలాభిసంధికృతప్రారబ్ధకర్మమే భావిప్రతిబంధక మని చెప్పఁబడును. మఱియు ద్వితీయ మగు ఫలేచ్ఛారహిత కేవలప్రారబ్ధకర్మ మేది గలదో అదియును బుణ్యము పాపము అను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. ఆరెంటి యందుఁ గేవలపుణ్యప్రారబ్ధ మైననో పాపనివృత్తిద్వారమున నీపురుషునకుఁ దత్త్వజ్ఞానమునకే హేతు వగుచున్నది. అందు శ్రుతి స్మృతి.—"ధర్మేణ పాప మపనుదతి, జ్ఞాన ముత్పద్యతే పుంసాం క్షయా త్పాపస్య కర్మణః। కషాయే కర్మభిః పక్వే తతో జ్ఞానం ప్రవర్తతే" — భావము॥ ఈపురుషుఁడు ధర్మముచేఁ బాపనివృత్తి చేయుచున్నాఁడు. మఱియు నీయధికారిపురుషులకుఁ బాపకర్మనాశమువలననే యాత్మజ్ఞానము కలుగుచున్నది. మఱియుఁ బుణ్యకర్మములచేతఁ బాపాదులయొక్క నివృత్త్యనంతర మీపురుషునియొక్క శుద్ధాంతఃకరణమం దాత్మజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నది. ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములచేతఁ గేవలపుణ్యప్రారబ్ధమునకుఁ బాపనివృత్తిద్వారమున నాత్మజ్ఞానముయొక్క కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు ద్వితీయ మగు పాపప్రారబ్ధ మైననో ఫలాభిసంధికృత మగుఁగాక. లేక, ఫలాభిసంధిరహిత కేవల మగుఁగాక. ఈ ద్విప్రకార మైన పాపప్రారబ్ధ మాత్మజ్ఞానమునకుఁ బ్రతిబంధక మే యగుచున్నది. అచ్చట పాపప్రారబ్ధ మొకానొక ప్రబల మగు పుణ్యకర్మముచేతఁ దిరోభావమును బొందినదై నివృత్త మగుచున్నది. అట్లు గానియెడ జ్ఞానోత్పత్తికి బ్రతిబంధక మగుచున్నది. అందువలన నిది సిద్ధ మగుచున్నది. ఆప్రారబ్ధశేషరూప భావిప్రతిబంధక మెంతపర్యంతము ఫలభోగముచే నివృత్త మగుట లేదో అంతపర్యంతము శ్రవణాదులు చేసినను నీపురుషున కాత్మజ్ఞానము కలుగుట లేదు. మఱియు నెప్పుడు ఫలభోగముచే నాభావిప్రతిబంధకము నివృత్త మగుచున్నదో అప్పు డీపురుషున కాశ్రవణాదిసాధనములచేత నాత్మజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన నాత్మసాక్షాత్కారమునకై శ్రవణాదిసాధనములను విధించి యుండు శ్రుతులకును వ్యర్థత్వము కలుగదు.

శంక:—ఈ [illegible]భావిప్రతిబంధక [illegible] నివృత్త మగును?

సమాధానము:—ఈ భావిప్రతిబంధకనివృత్తియందుఁ గాలనియమము లేదు. ఇఁక నే మనఁగా, కొందఱికైననో ఒకజన్మముచేతను ఆప్రతిబంధకము నివృత్త మగుచున్నది. మఱికొందఱికి రెండుమూఁడుజన్మములచేతను నివృత్త మగుచున్నది. ఈవిషయ మన్యగ్రంథములయందుఁ గూడఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అచ్చట, "శ్లో. ఆగామి ప్రతిబంధో హి వామదేవే సమీరితః । ఏకేన జన్మనా క్షీణో భరతస్య త్రిజన్మభిః "—భావము॥ పూర్వోక్తప్రారబ్ధశేషరూపభావిప్రతిబంధకము వామదేవునియందును భరతునియందును ఉండినది. అందు వామదేవునికైననో నాప్రతిబంధకమొకజన్మముచేత నివృత్త మైనది. భరతునకు మూఁడుజన్మములచేత నివృత్త మైనది. అందువలన నాభావిప్రతిబంధకముయొక్క నివృత్తియం దొక కాలనియమము లేదు. ఆవామదేవునియొక్క వృత్తాంత మాత్మపురాణముయొక్క ప్రథమాధ్యాయమునందు విస్తరముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

పూర్వము, ప్రారబ్ధశేషము బ్రహ్మలోకేచ్ఛ అని ద్విప్రకార మైన భావిప్రతిబంధకము చెప్పఁబడినది. దానియందుఁ బ్రారబ్ధశేషరూపప్రథమప్రతిబంధకమింతపర్యంతము నిరూపింపఁబడినది. ఇఁక ద్వితీయ మగు బ్రహ్మలోకేచ్ఛారూపభావిప్రతిబంధకము నిరూపింపఁబడుచున్నది. ఏపురుషునియొక్క మనస్సునందు బ్రహ్మలోకప్రాప్తీచ్ఛ యున్నదో ఆపురుషుఁడు శ్రవణాదులు చేసినను ఆత్మజ్ఞానము పొందుట లేదు. అందువలన నాబ్రహ్మలోకేచ్ఛయుఁ గూడ నాయాత్మజ్ఞానోత్పత్తియందు భావిప్రతిబంధకమై యున్నది. ఈవిషయము శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. బ్రహ్మలోకాభివాంఛాయాం సమ్యక్సత్యాం నిరుధ్యతామ్ । విచారయే ద్య ఆత్మానం నతు సాక్షాత్కరో త్యయమ్ "—భావము॥ ఏపురుషునకు బ్రహ్మలోకమును బొందుట కత్యంతోత్కటేచ్ఛ యున్నదో ఆపురుషుఁ డాయిచ్ఛ నడంచి శ్రవణాదులు చేసినను వాని కాత్మసాక్షాత్కారము కలుగుట లేదు.

శంక:—ఉపాసకులే బ్రహ్మలోకమునకుఁ బోవుచున్నారో ఆబ్రహ్మలోకప్రాప్తికి సాధనరూప మైన యేయుపాసన యున్నదో ఆయుపాసనయును ఆపురుషుని చేతఁ జేయఁబడ లేదు. మఱియు నిచ్ఛారూపప్రతిబంధకవశమువలన నాపురుషునిచేఁ జేయఁబడిన యాశ్రవణాదులవలనను ఆపురుషున కాత్మజ్ఞానప్రాప్తియును గలుగుట లేదు. అందువలన నాపురుషుఁడు ద్వివిధఫలభ్రష్టుఁడై యధఃపతనమునే పొందుచున్నాఁడు.

సమాధానము:—ఆపురుషుఁడు మరణానంతర మాశ్రవణాదులయొక్క ప్రభావమువలన బ్రహ్మలోకమునకుఁ బోయి యచ్చట నిర్గుణబ్రహ్మ[illegible] "అహం

బ్రహ్మాస్మి” యని సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాఁడు. ఆసాక్షాత్కారమువలన నచ్చట విదేహకైవల్యరూపమోక్షమును బొందుచున్నాఁడు. ఈయర్థము శ్రుతియందుఁగూడఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అచ్చట శ్రుతి.—“వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థాః సన్న్యాసయోగా ద్యతయ శ్శుద్ధసత్త్వాః । తే బ్రహ్మలోకేషు పరాంతకాలే పరామృతాత్పరి ముచ్యంతి సర్వే”—భావము॥ వేదాంతశ్రవణజన్యజ్ఞానముచేత నద్వితీయబ్రహ్మరూపార్థమును దృఢముగా నిశ్చయించుకొన్నవారును శ్రుతిస్మృతివిహితసర్వకర్మములయొక్క త్యాగపూర్వకముగా జ్ఞానాభ్యాసరూపయోగమువలన శుద్ధమైన యంతఃకరణము గలవారును నైన సన్న్యాసులకేదైన నొకప్రతిబంధకవశమువలన నిచ్చట బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగక పోయినను ఆశ్రవణాదులయొక్క ప్రభావమువలన వారు బ్రహ్మలోకమునకుఁ బోయి యచ్చట నిర్గుణబ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నారు. మఱియు బ్రహ్మలోకాధిపతి యగు హిరణ్యగర్భునియొక్క యంత్యకాలమునం దాసన్న్యాసులు తమకుఁ గలిగిన బ్రహ్మసాక్షాత్కారమువలన విదేహకైవల్యరూపమోక్షమును బొందుచున్నారు.

ఉక్తార్థమే “బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే। పరస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరంపదమ్” అను స్మృతియందును జెప్పఁబడి యున్నది. అట్లే యీయర్థమే “నహి కల్యాణకృత్కశ్చి ద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి” ఇత్యాది వచనములచేత శ్రీభగవంతునిచే గీతయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన నాపురుషులయొక్క శ్రవణాదికము నిష్ఫలము గాదు. మఱియు నే మనఁగా, బ్రహ్మలోకప్రాప్తిద్వారమున నాత్మజ్ఞానోత్పత్తిచే మోక్షమునకే సాధన మగుచున్నది.

ఇఁకఁ దృతీయ మగు వర్తమానప్రతిబంధకము నిరూపింపఁబడు చున్నది. ఆవర్తమానప్రతిబంధకము, విషయాసక్తి బుద్ధిమాంద్యము కుతర్కము విపర్యయదురాగ్రహము అను భేదముచేతఁ జతుర్విధ మగుచున్నది. అందు శబ్దస్పర్శాదివిషయములయం దేరాగ మున్నదో అది విషయాసక్తి యనఁబడును. శ్రుత మైన యర్థమును గ్రహించుటయందును ధారణ చేయుటయందును బుద్ధియొక్క యకుశలత్వ మేది గలదో అది బుద్ధిమాంద్య మనఁబడును. శ్రుతికి విరుద్ధ మైన యేతర్క మున్నదో అది కుతర్క మనఁబడును. మఱియు వాస్తవమున నకర్త యభోక్త యగు నాత్మయందుఁ గర్తృత్వభోక్తృత్వములయొక్క యేదురాగ్రహ మున్నదో, అనఁగా, నాత్మ కర్త భోక్త యను నభిమాన మేది గలదో అది విపర్యయదురాగ్రహ మనఁబడును. ఈ చతుర్విధప్రతిబంధకములయం దేదైన నొకప్రతిబంధక ముండునపు డీపురుషునకు శ్రవణాదులు చేసినను నాత్మసాక్షాత్కారము గలుగనేరదు. అందువలన నానాల్గును

ఆత్మజ్ఞానమునకు వర్తమానప్రతిబంధకము లని చెప్పఁబడును. ఈప్రతిబంధకము లెప్పుడు నివృత్తము లగుచున్నవో అప్పుడే యీపురుషునకు శ్రవణాదులచేత నాత్మజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన, ఇఁక నాచతుర్విధప్రతిబంధములయొక్క నివృత్త్యుపాయములు చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు శమదమాదులచేత నైననో విషయాసక్తిరూపప్రతిబంధకము నివృత్త మగుచున్నది. వేదాంతశ్రవణముచేత బుద్ధిమాంద్యరూపప్రతిబంధకము నివృత్త మగుచున్నది. మఱియు మననముచేతఁ గుతర్కరూపప్రతిబంధకము నివృత్త మగుచున్నది. మఱియు నిదిధ్యాసనముచేత విపర్యయదురాగ్రహరూపప్రతిబంధకము నివృత్త మగుచున్నది. ఈయర్థము సర్వమును శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములచే "ప్రతిబంధో వర్తమానో విషయాసక్తి లక్షణః। ప్రజ్ఞామాంద్యం కుతర్కశ్చ విపర్యయ దురాగ్రహః॥ శమాద్యైః శ్రవణాద్యైశ్చ తత్ర తత్రోచితైః క్షయమ్। నీతే ఽస్మిన్, ప్రతిబంధేతు స్వస్య బ్రహ్మత్వ మశ్నుతే" అను రెండు శ్లోకములచేతఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు శ్రవణమనననిదిధ్యాసనముల మూఁటియొక్కస్వరూపము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు నిరూపింపఁబడి యున్నది. దాని నచ్చటను దెలియవలయును.

[*] (14) శమదమాదులయొక్కస్వరూపనిరూపణము. [*]

ఇఁక శమదమాదులయొక్కస్వరూపము నిరూపింపఁబడు చున్నది. అచ్చట, శమము దమము ఉపరతి తితిక్ష శ్రద్ధ సమాధానము అను నివి శమాదిషట్క మనఁబడును. ఎట్లు శ్రవణమనననిదిధ్యాసనము లను మూఁడును ఉక్తప్రతిబంధకములయొక్కనివృత్తిద్వారమున నాత్మజ్ఞానోత్పత్తియం దంతరంగసాధనములై యున్నవో అట్లే యీశమాదిషట్కమును బూర్వోక్తప్రతిబంధకములయొక్కనివృత్తిద్వారమున నంతరంగసాధనములే యగుచున్నవి. అందు, ఆంతరమనస్సుయొక్క విషయచింతనానిగ్రహ మేది గలదో అవి శమ మనఁబడును. మఱియు శ్రోత్రాదిబాహ్యేంద్రియములను శబ్దాదివిషయములనుండి నిగ్రహించుట యేది గలదో అది దమ మనఁబడును. విధిపూర్వకముగా సర్వకర్మములయొక్కసన్న్యాస మేది గలదో అది యుపరతి యనఁబడును. మఱియు శీతోష్ణ సుఖదుఃఖ మానావమాన నిందాస్తుతులు మొదలగు ద్వంద్వధర్మములయొక్కసహన మేది గలదో అది తితిక్ష యనఁబడును. గురువేదాంతవచనములయందు విశ్వాస మేది గలదో అది శ్రద్ధ యనఁబడును. శ్రవణాదులఁ జేయుటయందుఁ జిత్తైకాగ్రత యేది గలదో. అది సమాధాన మనఁబడును. అచ్చట, విజాతీయవృత్తులయొక్కతిరస్కారముచేత లక్ష్యవస్తుగోచరసజాతీయవృత్తులయొక్కయేప్రవాహ మున్నదో అదియే చిత్తైకాగ్రత యని తెలియ

వలయును. మఱియు నీశమాదిషట్కమునం దాత్మజ్ఞానముయొక్కయంతరంగసాధనత్వము శ్రుతులచేతేఁ గూడఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు శ్రుతి.—" శాంతో దాంత ఉపరతి స్తితిక్షుః సమాహితో భూత్వా ఽఽత్మ న్యే వాత్మానం పశ్యతి "—భావము॥ శమము దమము ఉపరతి తితిక్ష శ్రద్ధ సమాధానము అను నీషట్కము గల పురుషుఁడు తనయంతఃకరణమునం దాత్మను సాక్షాత్కరించుకొను చున్నాఁడు. ఈ యర్థము వ్యాసభగవంతునిచేతను " శమదమా ద్యుపేతః స్యాత్ " ఇత్యాదిసూత్రములచేతఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన శ్రవణాదులయందువలె నాశమాదిషట్కమునం దాత్మజ్ఞానముయొక్కయంతరంగసాధనత్వము సంభవించుచున్నది.

ఇఁక నాయాత్మజ్ఞానముయొక్కబహిరంగసాధనములు నిరూపింపఁబడుచున్నవి. స్వర్గాదిఫలేచ్ఛారహితముగాఁ జేయఁబడిన యేయజ్ఞదానాదికర్మములున్నవో ఆయజ్ఞదానాదికర్మము లాత్మజ్ఞానమునకు బహిరంగసాధనములై యున్నవి. ఎట్లనఁగా, నిష్కామయజ్ఞదానాదికర్మములచేత నీపురుషున కంతఃకరణశుద్ధి యగుచున్నది. ఆశుద్ధాంతఃకరణమునం దాత్మజ్ఞానేచ్ఛారూపవివిదిష కలుగుచున్నది. ఆ వివిదిషానంతరము శ్రవణాదులచేత నీపురుషున కాత్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. ఈప్రకారముగాఁ బరంపరచేత నాయజ్ఞదానాదికర్మములకును ఆయాత్మజ్ఞానసాధనత్వ మున్నది. అందువలన నాయజ్ఞదానాదికర్మములయం దాత్మజ్ఞానముయొక్కబహిరంగసాధనత్వము సంభవించుచున్నది. అందు శ్రుతి.—" త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేన " — భావము॥ అధికారు లైన బ్రాహ్మణు లీయాత్మను వేదానువచనముచేతను యజ్ఞముచేతను దానముచేతను అనాశకత్వముచేతను తెలియుట కిచ్ఛించు చున్నారు. అచ్చట ఈశ్రుతియందుండు " వేదానువచనేన " అనుశబ్దముచేత వేదాధ్యయనమును గ్రహింపవలయును. యజ్ఞశబ్దముచేత నగ్నిహోత్రాదియజ్ఞములను గ్రహింపవలయును. దానశబ్దముచేత యజ్ఞమునకు బాహ్యమైనదానమును గ్రహింపవలయును. మఱియు హితకారియును బరిమితమును బవిత్రము నైన యన్నము భుజించుట యేది గలదో అది తపస్సనఁబడును. ఈకారణమువలన శ్రుతియందుఁ బూర్వోక్తతపస్సునకు అనాశకమను విశేషణము చెప్పఁబడినది. అందు, ఏతపస్సు శరీరముయొక్కనాశమునకు హేతు వగుట లేదో యాతపస్సు అనాశక మని చెప్పఁబడును.

ఇచ్చటఁ గొందఱు గ్రంథకారు లైననో " తపసా నాశకేన " అను నుక్తశ్రుతివచనమునందు " అనాశకేన " అని యీప్రకారము పదచ్ఛేదము చేయక " నాశకేన " అని పదచ్ఛేదముఁ జేసి యావచనమున కీయర్థము చెప్పుచున్నారు.

శరీరముయొక్క నాశమునకు హేతు వైన యనశనవ్రతమును శ్రీగంగాయమునల యొక్క సంగమరూపప్రయాగయందు బుద్ధిపూర్వక మైన శరీరత్యాగమును శరీరమును క్షీణింపఁజేయునట్టి కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదివ్రతములును దప స్సనఁబడును. ఈకారణముచేతనే "తపోనా ఽనశనాత్పరమ్" అను శ్రుతి యనశనవ్రతమును సర్వతపస్సులకన్న నుత్కృష్టతప స్సని చెప్పుచున్నది. మఱియుఁ బ్రయాగయందు బుద్ధిపూర్వకముగా శరీరత్యాగము చేయునట్టి పురుషునకు వివిదిషాద్వారమున బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తి శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణములయందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన నాశ్రుతియం దుండు తపసా అను శబ్దముచేత ననశనాదిరూపతపస్సునే గ్రహింపవలయును.

ఇచ్చట మఱికొందఱు గ్రంథకారు లిట్లు చెప్పుచున్నారు. ప్రయాగాదులయందు బుద్ధిపూర్వకమరణము శాస్త్రములయందుఁ జెప్పఁబడిన దనుట యథార్థమై యున్నది. అయినను ఈకలియుగమునకు భిన్నము లైన త్రేతాదియుగములయం దామరణము చెప్పఁబడినది. ఈకలియుగమునం దైననో యాబుద్ధిపూర్వకమరణము సర్వప్రకారములచేతను నిషిద్ధమే యగుచున్నది. మఱియు నామరణవిధాయకవచనముల కాయుగభేదవ్యవస్థ చెప్పక పోయినను ఆవచనములు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యు లను త్రివిధవర్ణస్థులకంటె భిన్ను లైన శూద్రాదులయొక్క మరణము విధించుచున్నది. త్రైవర్ణికపురుషులయొక్క మరణము విధింపఁబడ లేదు. ఈ కారణమువలననే ధర్మశాస్త్రమునందు బ్రాహ్మణాదులకు మరణాంతికప్రాయశ్చిత్తము నిషేధింపఁబడి యున్నది. పూర్వోక్తశ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడిన వేదాధ్యయనయజ్ఞదానతపోరూపకర్మము లన్నియుఁ గూడి యీవివిదిషకు సాధన మగుచున్న దని కొందఱుగ్రంథకారు లంగీకరించుచున్నారు. మఱియుఁ గొందఱు గ్రంథకారులో ఆ యజ్ఞాదికర్మములు వికల్పముచేత నావివిదిషకు హేతు వని యంగీకరించుచున్నారు. అనఁగా వేదాధ్యయనరూపకర్మముచేతను యజ్ఞదానాదిరూపకర్మములచేతను ఈవివిదిష కలుగుచున్నది.

శంక:—పూర్వోక్తయజ్ఞదానాదికర్మములకు సాక్షాత్తుగానే ముక్తియొక్క సాధనత్వము సంభవించుచున్నది. అందువలన నాకర్మములకు వివిదిషాహేతుత్వకథన మసంగతమై యున్నది.

సమాధానము:—అవిద్యానివృత్తి లేక, బ్రహ్మభావప్రాప్తి ముక్తి యనఁబడును. ఆముక్తి కేవలాత్మజ్ఞానముచేతనే సంభవించుచున్నది. కర్మముచేత నాముక్తి సంభవించుట లేదు. ఏల యన, రజతభ్రమమునకుఁ గారణ మైన శుక్త్యజ్ఞాన మేదిసల

[illegible] అజ్ఞానముయొక్క నివృత్తి యాశుక్తిరూపాధిష్ఠానముయొక్క సాక్షాత్కారము చేతనే యగుచున్నది. అన్యోపాయమువలన నగుట లేదు. మఱియు బ్రహ్మాత్మభావ రూపమోక్షమో అనాదియై యున్నది. అందువలన నామోక్షమునకును గర్మము చేత సాధ్యత్వము సంభవించుట లేదు. ఈవిషయ మన్యశాస్త్రములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. భ్రాంత్యా ప్రతీతః సంసారో వివేకా న్నతు కర్మభిః । న రజ్వారోపిత స్సర్పో ఘంటాఘోషా న్నివర్తతే" — భావము॥ ఎట్లు భ్రాంతిచే రజ్జువునం దారోపింపఁబడినసర్ప మారజ్జురూపాధిష్ఠానజ్ఞానముచేతనే నివృత్త మగుచున్నదో ఘంటాఘోషమంత్రాదులచేత నివృత్త మగుట లేదో అట్లు ఆత్మయందు భ్రాంతిచేత నారోపిత మైన సంసార మాయధిష్ఠానాత్మసాక్షాత్కార రూపవివేకమువలననే నివృత్త మగుచున్నది. కర్మముచేత నాసంసారము నివృత్త మగుట లేదు.

మఱియు "న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగే నైకే ఽమృతత్వ మానశుః, నా స్త్యకృతః కృతేన" ఇత్యాదిశ్రుతులచేతఁ గర్మములకు సాక్షాత్తుగా మోక్షముయొక్క సాధనత్వము నిషేధింపఁబడి యున్నది. మఱియు "జ్ఞానాదేవతు కైవల్యమ్, నాన్యః పంథా విద్యతే ఽయనాయ" ఇత్యాదిశ్రుతులచేత నాత్మజ్ఞానమే సాక్షాత్తుగా మోక్షమునకు సాధన మని చెప్పఁబడి యున్నది. ఈకారణముచేతను ఆకర్మములకు సాక్షాత్తుగా మోక్షసాధనత్వము సంభవించుట లేదు. మఱి యే మనఁగాఁ బూర్వోక్తరీతిగా నాకర్మము లంతఃకరణశుద్ధిద్వారమున వివిదిషకే హేతువులుగా సంభవించుచున్నది.

శంక:—పూర్వోక్తశ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడిన యజ్ఞాదికర్మములకు వివిదిషయొక్క హేతుత్వ ముండినను ఆయజ్ఞాదికర్మములు నిత్యనైమిత్తికకామ్యప్రాయశ్చిత్తము లను భేదములచేతఁ జతుర్విధములై యున్నవి. ఆచతుర్విధయజ్ఞాదికర్మము లావివిదిషకు హేతువు లగుచున్నవా? లేక, కేవలనిత్యకర్మమే యావివిదిషకు హేతు వగుచున్నదా?

సమాధానము:—కొందఱు గ్రంథకారు లైననో యిట్లు చెప్పుచున్నారు. పూర్వోక్తశ్రుతియందు వివిదిషకు హేతువులుగాఁ గేవలయజ్ఞదానాదికర్మములు మాత్రము చెప్పఁబడినవే గాని యాకర్మములయందు నిత్యరూపత్వము గాని నైమిత్తికాదిరూపత్వము గాని యాశ్రుతులచేతఁ జెప్పఁబడ లేదు. అందువలన ఫలేచ్ఛారహితముగాఁ జేయఁబడిన నిత్యనైమిత్తికకామ్యప్రాయశ్చిత్తరూప సర్వయజ్ఞాదికర్మము

అంతఃకరణశుద్ధిద్వారమున నావివిదిషకు హేతువు లగుచున్నవి. మఱియు సగుణ బ్రహ్మోపాసన మైనను చిత్తైకాగ్రతకు హేతు వగుచున్నది.

మఱియు, ఆచార్యులైనను యిట్లు చెప్పుచున్నారు. కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్న్యాసం కవయో విదుః" ఇత్యాదిస్మృతులు కామ్యకర్మానుష్ఠానములను నిషేధించి ఫలేచ్ఛారహితాగ్నిహోత్రాదినిత్యకర్మానుష్ఠానమును విధించి యున్నవి. అందువలనఁ బూర్వోక్తశ్రుతిచేతను నిష్కామము లైన యగ్నిహోత్రాది నిత్యకర్మములే యావివిదిషకు హేతురూపములుగా విధింపఁబడి యున్నవి. నైమిత్తికకామ్యప్రాయశ్చిత్తరూపకర్మములు విధింపఁబడ లేదు.

అచ్చట, ఆయజ్ఞాదికర్మములయం దాత్మజ్ఞానముయొక్క బహిరంగసాధనత్వము శ్రీవ్యాసభగవానులచేతను బ్రహ్మసూత్రమందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు సూత్రము.—"సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞాది శ్రుతే రశ్వవత్"—భావము॥ బ్రహ్మవిద్యకుఁ దనయుత్పత్తియందు యజ్ఞాదికర్మములయొక్క యపేక్ష యున్నది. ఏకారణముచేత ననఁగా, పూర్వోక్తశ్రుతిచేత బ్రహ్మవిద్యోత్పత్తియం దాయజ్ఞాదికర్మములకు సాధనత్వము చెప్పఁబడి యున్నది. అయినను, ఆబ్రహ్మవిద్య మోక్షరూపఫలోత్పత్తియం దాయజ్ఞాదికర్మముల నపేక్షించుట లేదు. ఏల యన, ఆమోక్షరూపఫలమునం దా కర్మములకు యోగ్యత్వమే లేదు. ఏపదార్థమున కెచ్చట యోగ్యత యున్నదో ఆ పదార్థమునకే అచ్చట యపేక్ష యున్నది. ఉదా—అశ్వమునకుఁ ద్రాఁడు నాకర్షించుటయందు యోగ్యత లేదు. మఱి యేమనఁగా, రథము నాకర్షించుటయందే యోగ్యత యున్నది. అందువలన నాయశ్వము రథమునందుఁ బూన్పఁబడుచున్నదే గాని త్రాటియందుఁ బూన్పఁబడుట లేదు. ఈలాగుననే ఆయజ్ఞాదికర్మములకు మోక్షోత్పత్తి చేయుటకు యోగ్యత లేదు. మఱియు నేమనఁగా, చిత్తశుద్ధిద్వారమున వివిదిషోత్పత్తిఁ జేసి బ్రహ్మవిద్య నుత్పన్నము చేయుటకే యోగ్యత యున్నది. అందువలన నాయజ్ఞదానాదికర్మముల కాత్మజ్ఞానముయొక్క బహిరంగసాధనత్వము సంభవించుచున్నది.

ఈప్రకారముగా నంతరంగబహిరంగసాధనములచేత సర్వప్రతిబంధకరహితుఁ డైన పురుషునియొక్క మననిదిధ్యాసనములచేత సంస్కృతదర్పణరూపచిత్త మేది గలదో ఆశుద్ధచిత్తముతోఁ గూడి విచారింపఁబడిన తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యములచేత నుత్పన్న మైన "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నప్రతిబద్ధాత్మసాక్షాత్కారము చేత నీయధికారిపురుషున కజ్ఞానము నశించుచున్నది. మఱియుఁ బూర్వోక్తమునేకజన్మ

ములయందు, ఘంపాదింపఁబడినపుణ్యపాపరూపసంచితకర్మములును అరయాత్మజ్ఞానము చేత నశించుచున్నవి. మఱియు నాత్మజ్ఞానానంతరమున చేయఁబడినయాగామికర్మము లీవిద్వాంసుఁ డగు పురుషుని ఆత్మజ్ఞానముయొక్క ప్రభావమువలన నంటుటయే లేదు. మఱియు, ప్రారబ్ధకర్మమువలనఁ బ్రాప్తము లైన యన్నపానాదివిషయముల ననుభవించినవాఁడై యీవిద్వాంసుఁ డగుపురుషు డఖండైకరససచ్చిదానందబ్రహ్మాత్మరూపముచే స్థితుఁ డగుచున్నాఁడు. ఇదియే ఆత్మజ్ఞానమునకు మోక్షరూపఫలమై యున్నది.

(15) జ్ఞానియొక్క విషయానుభవమునందు శంకాసమాధానములు.

శంక:—ఆత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞాననివృత్త్యనంతరము విద్వాంసుఁ డగుపురుషునకు విషయానుభవము మీచేఁ జెప్పఁబడినది. అది ఘటిల్లదు. ఏల యన, ఆవిషయానుభవమునకుఁ గారణ మైన దేహాభిమాన మావిద్వాంసునియందు లేదు. మఱియు నాదేహాభిమానము లేకయే ప్రారబ్ధకర్మవశమువలన విద్వాంసున కావిషయానుభవము సంభవించు నని మీరు చెప్పినయెడల నదియును ఘటిల్లదు. ఏల యన, లోకమునందు దేహాభిమానమునకే యన్వయవ్యతిరేకములచేత విషయానుభవముయొక్క కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. జాగ్రత్స్వప్నములయందు దేహాభిమాన ముండుటవలన నావిషయానుభవము కలుగుచున్నది. మఱియు సుషుప్త్యవస్థయందా దేహాభిమానము లేనందువలన నావిషయానుభవము గలుగుట లేదు. ఈప్రకారముగా నన్వయవ్యతిరేకములచేత నాదేహాభిమానమునకే యావిషయానుభవమును గుఱించి కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. ఆదేహాభిమానము లేనప్పుడు కేవలప్రారబ్ధకర్మవశమువలన జ్ఞానవంతుం డగుపురుషున కావిషయానుభవము సంభవింపదు. ఇచ్చటఁ దాత్పర్య మే మనఁగా, ప్రారబ్ధకర్మము విషయానుభవమున కదృష్టకారణమై యున్నది. దేహాభిమాన మావిషయానుభవమునకు దృష్టకారణమై యున్నది. మఱియు నదృష్టకారణసామగ్రి దృష్టకారణసామగ్రి లేక యొకకార్యోత్పత్తిని జేయుటకు శక్తిమంతము కాదు. అట్లు గాక యుత్పత్తిని చేయు ననినయెడల మృత్తికాకులాలాదిదృష్టసామగ్రులు లేకయే యాయదృష్టసామగ్రిచేత ఘటాదికార్యోత్పత్తి గావలయును. అందువలన నాదేహాభిమానము లేనప్పుడు జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకుఁ గేవలప్రారబ్ధకర్మముచేత నావిషయానుభవము సంభవింపదు.

మఱియు నాదేహాభిమానము లేకయే జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునకు విషయానుభవాదివ్యవహార మంగీకరించినయెడల శ్రీభాష్యకారులచేత "త మేత మవిద్యాత్మకం దేహాద్యాత్మాభిమాననిమిత్త మితరేతరాధ్యాసం పురస్కృత్య సర్వే ప్రమాణప్రమే

యవ్యవహారా లౌకికా వైదికాశ్చ ప్రవృత్తాః" అను వచనముచేత సర్వలౌకిక వైదికవ్యవహారములయొక్క ప్రవృత్తి యధ్యాసపూర్వక మని చెప్పఁబడి యున్నది. ఆభాష్యవచనమునకును విరోధ మగును. మఱియు "వ్యవహారః అధ్యాసపూర్వకః వ్యవహారత్వాత్" అను నీయనుమానముచేత సర్వవ్యవహారములయం దధ్యాస పూర్వకత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. ఆ యనుమానమును వ్యభిచారి యగును. ఏల యన, జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునియొక్క వ్యవహారమం దావ్యవహారత్వరూపహేతు వుండినను అధ్యాసపూర్వకత్వరూపసాధ్యము లేదు.

మఱియు జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునియందును బాధితానువృత్తిచేత నా దేహాభిమాన మున్నది, అందువలన జ్ఞానవంతుని వ్యవహారమం దధ్యాసపూర్వకత్వ రూపసాధ్య ముండుటచేత నావ్యవహారత్వరూపహేతు వచ్చట వ్యభిచారి యగుట లేదు, మఱియు భాష్యవచనమునకును విరోధ మగుట లేదని యిట్లు మీరు చెప్పిన యెడల అదియుఁ గూడ సంభవింపదు. ఏల యన, శుక్తి సాక్షాత్కారముచేత నాశుక్త్యజ్ఞాననివృత్తితోఁ గూడ రజతభ్రమ నివృత్తి కాఁగా మరల నారజతభ్రమయొక్క యనువృత్తి యెట్లు చూడఁబడుట లేదో అట్లాత్మసాక్షాత్కారముచేత నజ్ఞాననివృత్తి తోఁ గూడ దేహాభిమాననివృత్తి కాఁగా మరల నాదేహాభిమానముయొక్క యను వృత్తికథన మత్యంతవిరుద్ధమై యున్నది. అట్లుగాక యాత్మజ్ఞానముచేత బాధిత మగు దేహాభిమానమునకుఁగూడ మరల ననువృత్తి యంగీకరించినయెడల శుక్తిజ్ఞానముచే బాధిత మైన రజతభ్రమకును మరల ననువృత్తి కలుగవలయును.

మఱియు, ఎట్లు సోపాధికభ్రమస్థలమునందు "శుక్లః స్ఫటికః" అను నధి ష్ఠానముయొక్క సాక్షాత్కార ముండినను జపాకుసుమాదిరూపోపాధులయొక్క సమీప స్థితివలన "లోహితః స్ఫటికః" అను ననుభవము సర్వజనులకును బ్రసిద్ధమై యున్న దో అట్లిచ్చటను అధిష్ఠానాత్మసాక్షాత్కారముచేత నజ్ఞాననివృత్తి యైనను ఉపాధు లుండునంతదాఁక జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకు దేహాభిమానమును దద్దేహాభిమాన పూర్వకవిషయానుభవమును సంభవించుచున్న దని మీరు చెప్పినయెడల అది యును అసంగతమై యున్నది. ఏల యన జపాకుసుమమువలె నిచ్చట నేయుపాధియు నిరూపించుటకు సాధ్యము గాదు. ఇచ్చటఁ దాత్పర్య మే మనఁగా, అజ్ఞానమును, లేక అజ్ఞానముయొక్క కార్యమునే ఉపాధి యని చెప్పవలయును. ఆరెండును ఆత్మ జ్ఞానముచే నివృత్తము లైనవి. అందువలన నాత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞాననివృత్తి కాఁగా నాయజ్ఞానకార్యమును నివృత్త మగుటవలన జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకుఁ బ్రారబ్ధ కర్మవశమువలన విషయానుభవముఁ జెప్పుట సర్వథా యసంగతమై యున్నది.

సమాధానము:—"అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నాత్మజ్ఞానముచేత నెవని కజ్ఞానము నివృత్త మైనదో అట్టి జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకుఁ బ్రారబ్ధకర్మవశము వలన నావిషయానుభవము సంభవించు చున్నది. మఱియు నావిషయానుభవము నకుఁ గారణ మైన దేహాభిమానమును అజ్ఞానవంతునియందు బాధితానువృత్తిచేత నున్నది.

శంక:—దేహాభిమానమునకుఁ గారణ మైన యేయజ్ఞాన మున్నదో అది యాత్మజ్ఞానముచేత నివృత్త మైనది. ఉపాదానకారణనాశానంతరము కార్యానువృత్తి నెచ్చటను జూచుట లేదు. అందువలన జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునియందు దేహాభిమానముయొక్కయనువృత్తిని జెప్పుట యసంగతము.

సమాధానము:—ఉపాదానకారణము నష్ట మైనను గార్యముయొక్క యనువృత్తిని జూచుచున్నాము. ఎట్లు నైయాయికులయొక్కమతమునందుఁ దంత్వాదికోపాదానకారణములయొక్కనాశానంతర మేకక్షణపర్యంతము పటాదికార్యముల యొక్కయనువృత్తి యంగీకరింపఁబడియున్నదో అట్లు సిద్ధాంతమందును అజ్ఞానరూపోపాదానకారణనాశానంతరము దేహాభిమానాదిరూపకార్యానువృత్తి సంభవించు చున్నది.

శంక:—నైయాయికులసిద్ధాంత మైననో శ్రుతిస్మృత్యాదిప్రమాణరహితమై యున్నది. ఆ సిద్ధాంతమును మీ రంగీకరించినయెడల మీూసిద్ధాంతమందును అప్రమాణత్వము ప్రాప్త మగును.

సమాధానము:—అజ్ఞాననివృత్త్యనంతరముకూడ జ్ఞానవంతునియందు బాధితానువృత్తిచేత దేహాభిమానాదిక మున్నది. ఈయర్థమును మేము కేవలనైయాయికసిద్ధాంతమాత్రముచేతనే సాధించుట లేదు. ఇఁక నే మనఁగా, మాసిద్ధాంతమునకు సాధక మైన శ్రుతి స్మృతి యుక్త్యనుభవాద్యనేకప్రమాణములు విద్యమానములై యున్నవి. అందువలన నైయాయికమతమువలె మాసిద్ధాంతమునం దప్రమాణత్వము ప్రాప్తము కాదు.

శంక:—ఏపదార్థ ముపాదానకారణమునకు నివర్తక మగుచున్నదో ఆ పదార్థము తత్కార్యమునకును నివర్తక మగుచున్నది. ఎట్లగ్ని తంతురూపోపాదానకారణముయొక్కనివృత్తి చేయునదై దానియొక్కపటరూపకార్యమునకును నివృత్తి చేయు చున్నదో అట్లాత్మజ్ఞానము అజ్ఞానరూపోపాదానకారణముయొక్క నివృత్తి చేయునదై ఆయజ్ఞానముయొక్కకార్యమునకును గూడ నవశ్యము నివృత్తి

చేయునది యగుటయు, మఱియు దేహాభిమానమును ఆయజ్ఞానముయొక్క కార్యమగుటవలన నాదేహాభిమానముయొక్క నివృత్తి కాఁగా జ్ఞానవంతున కావిషయానుభవము సంభవింపదు.

సమాధానము:—యద్యపి, ఆత్మజ్ఞాన మజ్ఞానమునకును దత్కార్యమునకును నివర్తకమై యున్నది. తథాపి, ధనుస్సునుండి విడువఁబడినబాణమువలెఁ దత్ఫలము నిచ్చుటయందుఁ బ్రవృత్తమైనదై యాప్రారబ్ధకర్మము జ్ఞానముకంటెఁ బ్రబలమై యున్నది. అందువలన నాప్రారబ్ధ మజ్ఞానతత్కార్యములయొక్క నివృత్తియందుఁ బ్రతిబంధక మగుచున్నది.

శంక:—ఆప్రారబ్ధకర్మ మాత్మజ్ఞానముకంటెఁ బ్రబల మని యంగీకరించిన యెడల నాప్రబలప్రారబ్ధకర్మరూపప్రతిబంధ ముండునపు డాత్మజ్ఞానమువలన నజ్ఞానమునకును నివృత్తి కాకపోవలయును.

సమాధానము:—ఆయాత్మజ్ఞానమునందు, ఒకటి యజ్ఞాననివర్తకత్వాంశము, మఱియొకటి యజ్ఞానకార్యముయొక్క నివర్తకత్వాంశము. అందు, అజ్ఞానము లేకున్నను జ్ఞానికిఁ బ్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలభోగము సంభవించును. అందువలన నాత్మజ్ఞానమునం దేయజ్ఞాననివర్తకత్వాంశ మున్నదో దానికిఁ బ్రారబ్ధకర్మము ప్రతిబంధక మగుట లేదు. ఆయజ్ఞానకార్యము లైన దేహేంద్రియాదులు లేక యాపురుషునకుఁ బ్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలభోగము సంభవింపదు. అందువలన నాత్మజ్ఞానమునం దుండు నజ్ఞానకార్య నివర్తకత్వాంశమున కాప్రారబ్ధకర్మము ప్రతిబంధక మగుచున్నది. అనఁగా, ఆప్రారబ్ధకర్మము తనఫలభోగము నిచ్చుటకొఱకు దేహేంద్రియాదిరూపకార్యములను నివర్తించుట లేదు. అందువలన నాత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞానము నివృత్తమైనను జ్ఞానవంతుం డగుపురుషునకు బాధితానువృత్తిచేత దేహాభిమాన ముండుటవలనఁ బ్రారబ్ధకర్మముచేఁ బ్రాప్తమైన విషయానుభవము సంభవించుచున్నది.

ఈ యర్థము శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేతను బ్రహ్మసూత్రమందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు సూత్రము.—"భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వా సంపద్యతే" — భావము॥ ఆత్మజ్ఞానముచేత సంచితకర్మములు నష్టము లగుటచేతను ఆత్మజ్ఞానానంతరము చేయఁబడిన యాగామికర్మములు స్పృశింపమిచేతను శేషించి యుండు ప్రారబ్ధకర్మము భోగమువలన నివృత్త మగుటచేతను ఈజ్ఞానవంతుం డగుపురుషుఁడు నిర్విశేషబ్రహ్మమును బొందుచున్నాఁడు. అనఁగా విదేహకైవల్యరూపమోక్షమును బొందుచున్నాఁడు.

మఱియు నీయర్థమునే వార్తికకారులు గూడఁ జెప్పియున్నారు. అందు "శాస్త్రార్థస్య సమాప్తత్వా న్ముక్తి స్స్యా త్తావతాపి తే। రాగాదయః సంతు కామం న తద్భావో ఽపరాధ్యతే"—భావము॥ వేదాంతశాస్త్రార్థ మైన జీవబ్రహ్మైకత్వముయొక్క సాక్షాత్కారముచేతనే యీపురుషునకు ముక్తి ప్రాప్తించుచున్నది. అట్టి జ్ఞానవంతుం డగు పురుషునియందు రాగద్వేషాదులు బాధితానువృత్తిచేత నుండినను ఉండనీ. ఆరాగద్వేషాదు లుండినను జ్ఞానవంతునకు ముక్తియందుఁ గించిన్మాత్రమును హాని లేదు. మఱియు నీ యుక్తార్థము సర్వవేదాంతరహస్యములను దెలిసినట్టి శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. అవేక్ష్యచ చిదాత్మానం పృథ క్కృత్వా న్నహంకృతిమ్। ఇచ్ఛంస్తు కోటివస్తూని నబాధో గ్రంథిభేదతః॥ గ్రంథిభేదేపి సంభావ్యా ఇచ్ఛాః ప్రారబ్ధదోషతః। బుద్ధ్వాపి పాపబాహుళ్యా దసంతోషో యథా తవ"— భావము॥ ఏపురుషుఁడు చైతన్యాత్మ నహంకారాదులకంటెఁ బృథక్కుగాను ఆయహంకారాదులను జైతన్యాత్మకంటెఁ బృథక్కుగాను దెలియుచున్నాఁడో ఆజ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషుఁ డొకప్పుడు కోటివస్తువుల నిచ్ఛించినను అధ్యాసరూపగ్రంథిభేదనమువలన నాజ్ఞానవంతునకుఁ గించిన్మాత్రమును హాని కలుగుట లేదు. మఱియు నధ్యాసరూపగ్రంథి నివృత్త మైనను ఆజ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునియందుఁ బ్రారబ్ధదోషమువలన నిచ్ఛ సంభవించుచున్నది. ఉదా—అహంకారాదులకంటె నాత్మను బృథక్కుగాఁ దెలిసియును బాపకర్మములయొక్క బాహుళ్యమువలన మీకసంతోషము కలుగుచున్నది. అందువలన జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకు నాప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలభోగముకొఱకు బాధితానువృత్తిచేత నాదేహాభిమానమును రాగద్వేషాదికమును సంభవించుచున్నవి.

శంక:—ఆవిద్యారణ్యస్వాములు మొదలగు నాచార్యులవలననే యీస్థానమందు జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునియందు రాగాదులయొక్కనిషేధము గూడఁ జేయఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. రాగో లింగ మబోధస్య చిత్తవ్యాయామ భూమిషు। న చాధ్యా త్మాభిమానోపి విదుషో ఽస్త్యా సురత్వతః॥ విదుషో ప్యాసురత్వం చే న్నిష్ఫలం బ్రహ్మదర్శనమ్"— భావము॥ ఈపురుషునియొక్క చిత్తమందు విషయములయెడ నేరాగ మున్నదో ఆరాగమే యీపురుషునియొక్క యజ్ఞానమును దెలియఁజేయునట్టి చిహ్నము. అనఁగా నారాగరూపలింగముచేతనే యీపురుషునియొక్క యజ్ఞాన మనుమానింపఁబడుచున్నది. మఱియు నీపురుషునియం దభిమాన మే యాసుర భావమును బ్రాప్తింపఁజేయు చున్నది. అందువలన విద్వాంసున కధ్యాత్మాభిమానమును గలుగుట లేదు. ఒకవేళ నాయభిమానమువలన విద్వాంసునియందు

వాసురభావ మున్న యెడల బ్రహ్మసాక్షాత్కారము నిష్ఫలము కావలయును. ఇత్యాది వచనములచేత జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునియం దారాగాదులును దేహాభిమానమును నిషేధింపఁబడి యున్నవి. అందువలన జ్ఞానవంతునియం దారాగాదికము సంభవింపదు.

సమాధానము:—ఉక్తవచనములచేత నాచార్యులచేత జ్ఞానవంతునియం దేరాగాదికము నిషేధింపఁబడి యున్నదో అది దృఢాభ్యాసపూర్వక మైనరాగాదులను విషయము చేయుచున్నది. అనఁగా, ఎట్లజ్ఞానియం దాత్మాహంకారాదులయొక్క దృఢాభ్యాసపూర్వక మయిన రాగాదిక మున్నదో అట్లు జ్ఞానియందు దృఢాభ్యాసపూర్వక మైన రాగాదిక ముండుట లేదు. ఒకవేళ నీవచనముల కట్టి యభిప్రాయ మంగీకరింపనియెడల జ్ఞానవంతునియం దారాగాదులను జెప్పునట్టి పూర్వోక్త వచనములతో నీవచనములకు విరోధ మగును. మఱియు " సర్వథా వర్తమానోపి న స భూయో ఽభిజాయతే" అను వచనముచేత శ్రీభగవంతునిచే సర్వప్రకారముల వర్తించువాఁ డైనను జ్ఞానవంతునకు జన్మాభావము చెప్పఁబడి యున్నది. ఆ భగవంతునియొక్క వచనమునకును విరోధము ప్రాప్త మగును. ఆవిరోధము నివర్తించుటకొఱకు రాగనిషేధవచనములకు దృఢాభ్యాసపూర్వక మైన రాగాదులయొక్క నిషేధమునందే తాత్పర్య మున్న దని యంగీకరింపవలయును.

శంక:—ఎప్పుడు జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునియం దారాగాదికము మీచే నంగీకరింపఁబడు చున్నదో అప్పు డాజ్ఞానవంతునియందు యథేష్టాచరణమును మీచే నంగీకరింపఁబడవలయును. శాస్త్రమర్యాద నుల్లంఘించి నిషిద్ధవిషయములయం దేప్రవృత్తి యున్నదో అది యథేష్టాచరణ మనఁబడును.

సమాధానము:—జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకు యథేష్టాచరణము మే మంగీకరింపము. మఱి యే మనఁగా, ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలభోగమునం దనుకూల మైన యాభాసమాత్రరాగద్వేషాదులయొక్క యనువృత్తి జ్ఞానవంతునియందు మే మంగీకరించు చున్నాము. ఆ యాభాసమాత్రరాగద్వేషానువృత్తి యాత్మజ్ఞానమునకు విరోధి యగుట లేదు. ఒకవేళ నాయాభాసమాత్రరాగద్వేషానువృత్తి యును ఆత్మజ్ఞానమునకు విరోధి యనినయెడల నేపురుషునకును ఆత్మజ్ఞానము లేక పోవలయును. ఈయర్థ మన్యశాస్త్రములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. కాదాచిత్కం రాగలేశం చికిత్సితు మశక్నువన్ । యో బ్రహ్మనిష్ఠాం సంద్వేష్టి కదా స్యా త్తత్త్వనిశ్చయః" — భావము॥ చిత్తమునం దొకవేళ నుత్పన్న మైన లేశమాత్ర మగు నేరాగ మున్నదో ఆరాగమును నివర్తించుటయం దసమర్థుఁ

థను నేపురుషుండు బ్రహ్మనిష్ఠయందు ద్వేషించుచున్నాఁడో ఆపురుషుని కేకాల మందును ఆత్మనిశ్చయము కలుగనేరదు. అందువలనఁ బ్రారబ్ధకర్మముయొక్క సమాప్తిపర్యంతము జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునియం దా దేహాభిమానమును రాగ ద్వేషాదికమును బాధితానువృత్తిచేత నున్న వను నర్థము సిద్ధమైనది.

శంక:—జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకు బాధితదేహాభిమానముయొక్క యనువృత్తి నంగీకరించినయెడల శుక్తి సాక్షాత్కారవంతుఁ డగు పురుషునకు బాధిత రజతభ్రమయొక్కయనువృత్తియును మరలఁ గలుగవలయును.

సమాధానము:—శుక్తియం దేరజతభ్రమ యున్నదో అది నిరుపాధిక భ్రమమై యున్నది. అందువలన శుక్తిజ్ఞానమునకు రజతభ్రమయొక్క నివృత్తి చేయుట యం దేప్రతిబంధకమును లేదు. కావున శుక్తిజ్ఞానముచే నివృత్తమైన రజతభ్రమ యొక్కయనువృత్తి మరలఁ గలుగుట లేదు. ఈ దేహాభిమానాదికమో సోపాధిక భ్రమమై యున్నది. అచ్చటఁ బ్రారబ్ధకర్మమే యుపాధిరూపమై యున్నది. అందు వలన నాత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞానము నివృత్తమైనను బ్రారబ్ధకర్మరూపోపాధి యుండు పర్యంతము జ్ఞానవంతునియందు బాధితానువృత్తిరూపమున నాదేహాభిమానాదుల యొక్కస్థితి సంభవించుచున్నది.

లేక, ఇ ట్లంగీకరింపవలయును. ఆత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞాననివృత్తి యైనను ఆ యజ్ఞానముయొక్క లేశమాత్రము శేషించి యున్నది. ఆ యజ్ఞానలేశము లేశావిద్య యని చెప్పఁబడును. ఆ యజ్ఞానలేశముయొక్కయనువృత్తిచేతనే జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషున కాప్రారబ్ధకర్మభోగము కలుగుచున్నది. ఈయర్థ మన్యశాస్త్రములయం దును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. ద్వైత చ్ఛాయా రక్షణా యాస్తి లేశ శ్చాస్మి న్నర్థే స్వానుభూతిః ప్రమాణమ్" — భావము॥ ఆత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞానము నివృత్తమైనను ఆభాసమాత్రద్వైతమును రక్షించుటకొఱకు నజ్ఞానలేశము శేషించి యున్నది. ఈయర్థమందుఁ దనయనుభవమే ప్రమాణమై యున్నది.

శంక:—ఆత్మజ్ఞానముచే నివృత్తమైన యేయజ్ఞాన మున్నదో ఆయజ్ఞా నముయొక్క లేశము శేషించి యున్న దని పూర్వము మీచేతఁ జెప్పఁబడినది. అందు, ఆయజ్ఞానలేశ మనునది యేది? అనఁగా, అజ్ఞానముయొక్క యొకయవయవమునకు లేశ మని నామమా? లేక అజ్ఞానముయొక్క శక్తికి లేశ మని నామమా? అందుఁ బ్రథమపక్ష మంగీకరించినచో అది ఘటిల్లదు, ఏల యన సిద్ధాంతమునం దజ్ఞానము నిరవయవ మనియును సావయవ మనియును అంగీకరింపఁబడ లేదు. ఇఁక నే మున్నఁ

ఆరెంటికన్న విలక్షణముగా ననిర్వచనీయ మని యంగీకరింపఁబడి యున్నదే: మఱియు నాయజ్ఞానమును సావయవ మని యంగీకరించి యాయజ్ఞానముయొక్క యవయవము లేశ మని యంగీకరించినయెడలను ఆత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞానరూపావయవి నివృత్త మైన యనంతర మాయవయవముయొక్క యనువృత్తి ఘటిల్లదు. మఱియు నజ్ఞానముయొక్క శక్తి లేశ మను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నదియును సంభవింపదు. ఏల యన, ఆత్మజ్ఞానముచేత శక్తిసహితాజ్ఞానము నష్ట మైన యనంతర మజ్ఞానరూపాశ్రయము లేక యాశక్తికి స్థితియే సంభవింపదు. అందువలన నజ్ఞానలేశముయొక్క యనువృత్తిచేత జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకుఁ బ్రారబ్ధకర్మభోగము సంభవించుట లేదు.

సమాధానము:—ఆత్మజ్ఞానముచేత నావరణశక్తియును దాదాత్మ్యాధ్యాసము నను నీరెండును నివృత్తము లైనవి. అయినను విక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞాన మాత్మజ్ఞానానంతరము గూడ నున్నది. ఆవిక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞానమే లేశ మని చెప్పఁబడును. మఱియు నెట్లావరణశక్తి కాత్మజ్ఞానముతో విరోధ మున్నదో అట్లా విక్షేపశక్తికి నాత్మజ్ఞానముతో విరోధము లేదు. అందువలన నావిక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞానముయొక్క యనువృత్తివలన జ్ఞానవంతున కాప్రారబ్ధకర్మముయొక్క భోగము సంభవించుచున్నది.

శంక:—ఆవిక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞానముచేత జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషున కెట్లు ప్రారబ్ధభోగప్రాప్తి యగుచున్నదో అట్లు జన్మాంతరప్రాప్తియుఁ గలుగును గదా!

సమాధానము:—జ్ఞానవంతునియొక్క జన్మాంతరప్రాప్తి కేనిమిత్తమును లేదు. ఎట్లనఁగా, ఆయజ్ఞానము తనస్వరూపముచేత నైనను జన్మమునకు హేతు వగుట లేదు. మఱే మనఁగా, ధర్మాధర్మము లను నీరెండే పురుషునకు జన్మహేతువు లగుచున్నవి. ఆధర్మాధర్మములును సంచితరూపముచేతనే జన్మమునకు హేతు వగుచున్నవి. ఆసంచితధర్మాధర్మములయొక్క స్థితికి హేతు వావరణశక్తిసహితాజ్ఞాన మై యున్నది. ఆయజ్ఞాన మాత్మజ్ఞానమువలన నివృత్తము కాఁగా నాసంచితకర్మమును నష్ట మగుచున్నది. మఱియు నాత్మజ్ఞానానంతరము చేయఁబడిన యాగామికర్మములు జ్ఞానవంతుని నంటుట లేదు. ప్రారబ్ధకర్మము భోగముచేత నష్ట మగుచున్నది. ఈప్రకారముగా శరీరము నారంభించుకారణములు లేవందువలన జ్ఞానికి జన్మాంతరప్రాప్తి సంభవింపదు. మఱియు నెట్లగ్నిచే దగ్ధము లైన వ్రీహియవాది బీజములు తృప్తికి హేతువు లైనను అంకురమునకు హేతువు లగుట లేదో అట్లా విక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞాన మీజ్ఞానవంతునికిఁ బ్రారబ్ధకర్మఫలభోగమునం దుపయోగి

య్యును విషయధర్శనమునకు హేతు వైనను జన్మాంతరమునకు హేతువు గాఁజాలదు. మఱియు నాత్మజ్ఞానముచేత నావరణశక్తిసహితాజ్ఞానముయొక్క నివృత్తికాలమునందే ప్రారబ్ధకర్మము తనఫలభోగము నిచ్చుటకొఱకు విక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞానలేశమును రక్షించుచున్నదో ఆప్రారబ్ధకర్మరూపప్రతిబంధకముయొక్క నివృత్త్యనంతర మాయజ్ఞానలేశము తానే నివృత్త మగుచున్నది. ఆయజ్ఞానలేశముయొక్క నివృత్తికొఱకు మరల నాత్మజ్ఞానముయొక్క యపేక్ష కలుగుట లేదు. ఏకారణముచేత ననఁగా, అజ్ఞానలేశముయొక్క స్థితికిఁ బ్రయోజక మైన యావరణశక్తిసహితాజ్ఞానము పూర్వమే యాత్మజ్ఞానముచేత నివృత్త మైనది. అందువలన నాత్మజ్ఞానముచే నజ్ఞానము నివృత్త మైనను ఉక్తాజ్ఞానలేశముయొక్క యనువృత్తిచేత జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకు ప్రారబ్ధకర్మభోగము సంభవించుచున్నది.

లేక, ఇచ్చట నీవ్యవస్థ యంగీకరింపవలయును. ఆత్మ కావరణమును అహంకారాదులతో నాత్మకుఁ దాదాత్మ్యాధ్యాసము నను నీరెండును కేవలాజ్ఞానముచేతనే యగుచున్నవి. ఈకారణమువలననే యాత్మజ్ఞానోత్పత్తిచే నారెండును నాశ మొందుచున్నవి. అనఁగా నారెండును నిరుపాధికభ్రమరూపములై యున్నవి, అందువలన నధిష్ఠానాత్మయొక్క సాక్షాత్కారముచేత నారెంటియొక్క నివృత్తి సంభవించుచున్నది. మఱియు విక్షేప మైననో కర్మసహితావిద్యచేఁ జేయఁబడినది. అందువలన బ్రహ్మవిద్యచే నాయవిద్య నివృత్త మైనను బ్రారబ్ధకర్మనాశపర్యంతము నావిక్షేపము నాశ మొందుట లేదు. ఆవిక్షేపమునకు సోపాధికభ్రమరూపత్వ ముండుటవలన. అచ్చటఁ గర్మసహితవిక్షేపశక్తితోఁ గూడిన యజ్ఞానమే యుపాధియై యున్నది. మఱియు నేకాలమందు ఫలభోగముచేత నాప్రారబ్ధకర్మము నాశ మొందుచున్నదో ఆకాలమునం దావిక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞానము తానే నాశ మొందుచున్నది. దానియొక్క నివృత్తికొఱకు జ్ఞానముయొక్క, లేక, యోగముయొక్క యపేక్ష కలుగుట లేదు. ఎట్లు తైలవర్తియొక్క నాశానంతరము దీపము తానే నాశ మొందుచున్నదో అట్లాత్మజ్ఞానముచేత నావరణశక్తిసహితాజ్ఞానమును సంచితకర్మమును ఫలభోగముచేఁ బ్రారబ్ధకర్మమును నివృత్తములు కాఁగా ఆవిక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞానము తానే నివృత్త మగుచున్నది. ఈయర్థ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. అవిద్యావృత్తి తాదాత్మ్యే విద్యయైవ వినశ్యతః । విక్షేపస్య స్వరూపం తు ప్రారబ్ధక్షయ మీక్షతే"—భావము॥ అవిద్యాకృతావరణమును అహంకారాదులతో నాత్మకుఁ దాదాత్మ్యాధ్యాసము నను నీరెండును "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను విద్యచేతనే నాశ మొందుచున్నవి. విక్షేపముయొక్క స్వరూప మైననో ప్రారబ్ధ

కర్మముయొక్క నాశమును జూచుచున్నది, అనఁగాఁ బ్రారబ్ధకర్మముయొక్క నాశమునకుఁ బూర్వ మావిక్షేపముయొక్క స్వరూపము నాశ మొందుట లేదు. మఱి యే మనఁగా, ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క నాశానంతరమే నాశ మొందుచున్నది. అందువలన నిది సిద్ధ మగుచున్నది. జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషున కేవిషయానుభవము కలుగుచున్నదో అది స్ఫటికమునందు లోహితభ్రమవలె సోపాధికభ్రమయై యున్నది. కావున నావిషయానుభవ మాత్మసాక్షాత్కారమునకు విరోధి కాదు. అందువలన నాత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞాననివృత్త్యనంతరము ప్రారబ్ధకర్మమువలనఁ బ్రాప్తించిన యన్నపానాదివిషయముల ననుభవించుచున్నను జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషుఁ డఖండైకరస సచ్చిదానందబ్రహ్మరూపమున స్థితుఁ డగుచున్నాఁడు. కావునఁ బూర్వోక్తాత్మజ్ఞానముయొక్క ఫలము సంభవించు చున్నది.

పూర్వోక్తఫలము శారీరకమీమాంసాశాస్త్రచతుర్థాధ్యాయపఠనముచేత సిద్ధ మగుచున్నది. అందు శారీరకమీమాంసాశాస్త్రప్రథమాధ్యాయపఠనమువలన శ్రవణమును ద్వితీయాధ్యాయపరనమువలన మననమును దృతీయాధ్యాయపఠనమువలన నిదిధ్యాసనమును జతుర్థాధ్యాయపఠనమువలన నాత్మసాక్షాత్కారరూపఫలమును సిద్ధించుచున్న వని సాంప్రదాయికాచార్యు లంగీకరించుచున్నారు.

మఱియుఁ గొందఱు గ్రంథకారు లైననో యి ట్లంగీకరించుచున్నారు. శ్రోత్రియబ్రహ్మనిష్ఠగురువుయొక్క ముఖమునుండి చతురధ్యాయీరూప మగు శారీరకమీమాంసాశాస్త్రమును సంపూర్ణముగాఁ బఠించుట శ్రవణ మనఁబడును. పఠించినశాస్త్రార్థములను యుక్తులచేఁ జింతించుట మనన మనఁబడును. మననము చేయఁబడిన శాస్త్రార్థములను మాటిమాటికిఁ జిత్తమునం దావర్తించుట యేది గలదో అది నిదిధ్యాసన మనఁబడును. ఆ శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనానంతర మాపురుషునకు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.

శంక:—ఉపనయనరూపసంస్కారరహితు లగుటవలన వేదాంతశాస్త్రాధ్యయనమునం దనధికారు లగు మైత్రేయి మొదలగు స్త్రీలకును విదురాదిశూద్రులకును శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణములయం దాత్మజ్ఞానోత్పత్తి చెప్పఁబడి యున్నది. మఱియు వేదాంతశాస్త్రమునం దధికారు లగు జనక జడభరతాదులకును ఆశారీరకమీమాంసాశాస్త్రముయొక్క శ్రవణాదికము లేకయే కేవలసిద్ధగీతాదులయొక్క శ్రవణమాత్రముచేత నాత్మజ్ఞానోత్పత్తి చెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన శారీరకమీమాంసాశాస్త్రముయొక్క సంపూర్ణపఠనమువలన నాశ్రవణము సిద్ధ మగుచున్న దను పూర్వోక్తనియమము ఘటిల్లదు.

సమాధానము:—శుద్ధాంతఃకరణము గలిగినట్టి వ్యుత్పన్నులు, లేక, అవ్యుత్పన్ను లగు ముఖ్యాధికారుల కైననో జీవబ్రహ్మములయేకత్వమును ప్రతిపాదించునట్టి యేకశ్లోకమాత్రముచేత, లేక, అర్ధశ్లోకమాత్రముచేతనే ఆబ్రహ్మసాక్షాత్కార ముత్పన్న మగుచున్నది. ఈపదమున కీయర్థమందు శక్తి యున్నది, ఈపదమున కీయర్థమందు లక్షణ యున్నది అని యీప్రకారముగా నేపురుషులకుఁ బదపదార్థములయొక్క శక్తిలక్షణారూపసంగతిజ్ఞాన మున్నదో ఆపురుషులు వ్యుత్పన్ను లని చెప్పఁబడుదురు. మఱియు నేపురుషుల కాపదపదార్థములయొక్క సంగతిజ్ఞానము లేదో ఆపురుషు లవ్యుత్పన్ను లనఁబడుదురు. మఱియు నేపురుషులు సగుణబ్రహ్మసాక్షాత్కారపర్యంత ముపాసన చేయుచున్నారో అట్టి కృతోపాసనపురుషులు ముఖ్యాధికారు లనఁబడుదురు. లేక, పూర్వజన్మమందు శ్రవణమననాదిసామగ్రులచే సంపన్ను లైనను ఏపురుషుల కొకానొకప్రతిబంధవశమువలన మరల మనుష్యశరీరము ప్రాప్త మగుచున్నదో ఆపురుషులు ముఖ్యాధికారు లనఁబడుదురు. అట్టి వ్యుత్పన్నముఖ్యాధికారులకును అవ్యుత్పన్నముఖ్యాధికారులకును ఆత్మజ్ఞానోత్పత్తియందు సంపూర్ణశాస్త్రశ్రవణాదులయొక్క యపేక్ష లేదు. ఇఁక నేమనఁగా వాక్యమాత్రశ్రవణమువలననే వారల కాత్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.

శంక:—పూర్వోక్తరీతిగా వ్యుత్పన్నముఖ్యాధికారుల కైననో వాక్యమాత్రమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తి యైనను నగుఁగాక. అవ్యుత్పన్నముఖ్యాధికారుల కావాక్యమాత్రమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తి సంభవింపదు.

సమాధానము:—శబ్దమున కచింత్యశక్తి యున్నది. అందువలన, అవ్యుత్పన్నముఖ్యాధికారులకును వాక్యమాత్రశ్రవణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తి సంభవించును. ఎట్లు నిద్రయందు లయము నొందినపురుషున కచ్చట సంగతిజ్ఞానము లేక పోయినను అన్యపురుషునియొక్క వాక్యమాత్రశ్రవణమువలన జాగ్రత్త కలుగుచున్నదో, అట్లవ్యుత్పన్నముఖ్యాధికారులకు వాక్యమాత్రశ్రవణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తియందే ప్రతిబంధకమును లేదు. ఇచ్చట సారాంశ మేమనఁగా, ఎట్లు నిద్రనుండి మేల్కాంచినపురుషునకు ఘటాదికముతోఁ జక్షురాదీంద్రియముల యొక్క సన్నికర్షానంతరము "అయం ఘటః" అను చాక్షుషసాక్షాత్కార మీముత్పన్న మగుచున్నదో అట్లు పూర్వ మనేకజన్మపుణ్యకర్మపరిపాకవశమువలనఁ బరమేశ్వరానుగృహీతులై శుద్ధాంతఃకరణము గల పురుషులకు, ఏకశ్లోకమాత్రశ్రవణముచేత, లేక, అర్ధశ్లోకమాత్రశ్రవణముచేత, లేక, వాక్యమాత్రశ్రవణముచేత నాబ్రహ్మసాక్షాత్కార మవశ్య- ముత్పన్న మగుచున్నది. మఱియు నెట్లు విక్షిప్తచిత్తము గల

యున్న త్తపురుషులకు ఘటాద్యర్థములతోఁ జక్షురాదీంద్రియములకు సంబంధము కలిగినను ఆఘటాదికములయందు విపరీతవ్యవహారమే చూడఁబడుచున్నదో అట్లు స్వస్థచిత్తము గల పురుషులకును ఆయింద్రియార్థములయొక్క సన్నికర్షానంతర మావిపరీతవ్యవహారమే కలుగవలయు నని కల్పన చేయఁగూడదు. ఈప్రకారముగా విషయప్రాప్తీచ్ఛ గలవారును రాజసతామసవృత్తులచే స్థూలచిత్తము గలవారును నైన కొందఱు పండితులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్త్యభావమును జూచి యాముఖ్యాధికారులకు వాక్యమాత్రశ్రవణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తియం దసంభావన చెప్పఁగూడదు. అందువలనఁ బూర్వోక్తముఖ్యాధికారులకు వాక్యమాత్రశ్రవణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తియం దేబాధకమును లేదు.

శంక:—ఎప్పుడు పూర్వోక్తరీతిగా ముఖ్యాధికారులకు వాక్యమాత్రశ్రవణమువలననే బ్రహ్మసాక్షాత్కార ముత్పన్న మైనదో అప్పు డాశారీరకమీమాంసాదిశాస్త్రము లనుపయోగు లగుటవలన వానియొక్క యారంభమే నిష్ఫల మగును.

సమాధానము:—పూర్వోక్తముఖ్యాధికారులకంటె భిన్ను లైన యముఖ్యాధికారులయొక్క బోధకొఱకే యీ శారీరకమీమాంసాదికశాస్త్రము లారంభింపఁబడుచున్నవి. అనఁగా ఆయముఖ్యాధికారులకు వాక్యమాత్రశ్రవణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుట లేదు. ఇఁక నే మనఁగా శారీరకమీమాంసాదిశాస్త్రములయొక్క పఠనముచేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. అందువలన నముఖ్యాధికారులకొఱకు శారీరకమీమాంసాదిశాస్త్రములయొక్క యారంభమును సఫలమే యగుచున్నది. అచ్చట ముఖ్యాధికారు లగు పురుషుల కేకశ్లోకముచేత లేక యర్ధశ్లోకముచేత బ్రహ్మసాక్షాత్కార మగుచున్న దను నీయర్థము మహాభారతమందు శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. ఆత్మానం విందతే యస్తు సర్వభూతగుహాశయమ్ । శ్లోకేన యది వార్ధేన క్షీణం తస్య ప్రయోజనమ్"—భావము॥ దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితమును సర్వభూతములయొక్క బుద్ధులకు సాక్షియు నైన సచ్చిదానందస్వరూపాత్మ నేయధికారిపురుషు లేకశ్లోకముచేతఁ గాని యర్ధశ్లోకముచేతఁ గాని "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని సాక్షాత్కరించుకొను చున్నారో ఆజ్ఞానవంతు లగుపురుషులకు సర్వప్రయోజనములు క్షీణ మగుచున్నవి. అనఁగా మనుష్యలోకము మొదలు బ్రహ్మలోకపర్యంతము గల యే యే యానందములు లోకులకుఁ బ్రయోజనరూపములుగాఁ బ్రసిద్ధమై యున్నవో ఆసర్వానందములును బ్రహ్మానందమునందే యంతర్భూతములై యున్నవి. అబ్రహ్మ

సంతతము బ్రహ్మ[illegible] జ్ఞానవంతున కిహలోకానందములయందును ఇచ్ఛ కలుగుట లేదు.

మఱియు నుక్తార్థమే నైష్కర్మ్యసిద్ధి యను గ్రంథమునం దాచార్యులచే “ వాక్యశ్రవణమాత్రేణ పిశాచవ దవాప్నుయాత్ ” ఇత్యాదివచనములచేతఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన నాముఖ్యాధికారులకు వాక్యమాత్రశ్రవణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తి సంభవించుచున్నది.

శంక:—పూర్వము చెప్పఁబడిన వ్యుత్పన్నావ్యుత్పన్ను లను ద్వివిధముఖ్యాధికారులకు వాక్యమాత్రశ్రవణమువలన నుత్పన్న మైన బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతరము కొంచెమేని కర్తవ్య మున్నదా ? లేక, లేదా ?

సమాధానము:—ఆద్వివిధముఖ్యాధికారులలో నవ్యుత్పన్నముఖ్యాధికారుల కైననో బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతరము బ్రహ్మాకారవృత్తులయొక్క ప్రవాహరూపధ్యాననిష్ఠ యపేక్షితమై యున్నది. ఏల యన, ఆ యవ్యుత్పన్నాధికారులయొక్క బుద్ధికి శాస్త్రమునందు స్వయంకుశలత కలుగుట లేదు. ఇఁక నే మనఁగా, అన్య పురుషులయొక్క యుపదేశాధీనమై యున్నది. అందువలన నాయవ్యుత్పన్నపురుషులకు వాక్యమాత్రశ్రవణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగినను అది భేదవాదులయొక్క సంగదోషమువలన నుత్పన్నము లగు నసంభావనావిపరీతభావనలచేతఁ బ్రతిబద్ధ మగుచున్నది. మఱియుఁ బ్రతిబద్ధజ్ఞానమువలన నజ్ఞాననివృత్తియును బరమపురుషార్థప్రాప్తియును గలుగుట లేదు. ఆ యవ్యుత్పన్నముఖ్యాధికారు లెప్పు డాధ్యాననిష్ఠయం దున్నారో అప్పుడు వారలకు భేదవాదులతో సంగము కలుగుట లేదు. ఆసంగము లేక పోఁగా నాయసంభావనావిపరీతభావనలును వారలకుఁ గలుగవు. అందువలన నాప్రతిబంధరహితబ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నాయవ్యుత్పన్నముఖ్యాధికారుల కజ్ఞాననివృత్తియును బరమపురుషార్థప్రాప్తియును అవశ్య మగుచున్నది. అందువలన నాయవ్యుత్పన్నముఖ్యాధికారులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతరము నాధ్యాననిష్ఠ యవశ్య మపేక్షితమై యున్నది.

ఈ యర్థము గీతయందు శ్రీభగవంతునిచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు “ శ్లో. అన్యే త్వేవ మజానంతః శ్రుత్వా౽న్యేభ్య ఉపాసతే। తే౽పి చాతి తరం త్యేవ మృత్యుం శ్రుతిపరాయణాః ” — భావము: ఏపురుషులు తాము శాస్త్రవిచారణ చేయుటయందు నసమర్థులై యున్నారో ఆపురుషు లెప్పుడు మఱి యొక శ్రోత్రియబ్రహ్మనిష్ఠగురువులవలన బ్రహ్మస్వరూపమును శ్రవణము చేసి యాబ్రహ్మమును నిరంత

రము ధ్యానము చేయుచున్నారో అట్టి శ్రవణపరాయణపురుషులును బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచే నజ్ఞానమును నశింపఁజేయు చున్నారు.

మఱియు నుక్తార్థమునే శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములును ధ్యానదీపమందుఁ జెప్పియున్నారు. అందు "శ్లో. అత్యంతబుద్ధిమాంద్యాద్వా సామగ్ర్యావా ప్యసంభవాత్ । యో విచారం న లభతే బ్రహ్మోపాసీత సో ఽనిశమ్॥ మరణే బ్రహ్మలోకే వా తత్త్వం జ్ఞాత్వా విముచ్యతే" — భావము॥ బుద్ధియొక్కయత్యంతమందత్వమువలన, లేక, విచారసామగ్ర్యభావమువలన నేపురుషులు బ్రహ్మవిచారమును బొందుట లేదో ఆపురుషులు నిరంతరము నిర్గుణబ్రహ్మధ్యానము చేయవలయును. ఆవిధముగా ధ్యానించుపురుషులు మరణకాలమం దైనను బ్రహ్మలోకమం దైనను ఆ నిర్గుణబ్రహ్మస్వరూపసాక్షాత్కారముచే మోక్షము పొందుచున్నారు.

మఱియు నీయర్థము పతంజలిభగవానులచేతను యోగసూత్రములయందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు సూత్రము.—"తతః ప్రత్యక్చేతనాధిగమో ఽంతరాయాభావశ్చ" — భావము॥ ఆపరమాత్మయొక్క ధ్యానమువలన నీపురుషునకుఁ బ్రత్యగాత్మయొక్కసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. మఱియు నాయాత్మసాక్షాత్కారోత్పత్తియం దెన్నిప్రతిబంధకము లున్నవో ఆసర్వప్రతిబంధకములును ఆ ధ్యానముచేతనే నివృత్తము లగుచున్నవి. అందువలన నాయవ్యుత్పన్నముఖ్యాధికారులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతర మాధ్యాననిష్ఠయొక్కయపేక్ష యవశ్యమై యున్న దనునది సిద్ధమైనది.

శంక:—పూర్వోక్తరీతిగా నవ్యుత్పన్నముఖ్యాధికారులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతర మాధ్యాననిష్ఠ యవశ్యమైనను అగుఁగాక. ఏయధికారులు శాస్త్రమునందు వ్యుత్పన్నులో వారల కాధ్యాననిష్ఠయొక్కయపేక్ష కలుగదా యేమి?

సమాధానము:—సర్వవ్యుత్పన్నాధికారుల కాధ్యాననిష్ఠయొక్కయపేక్ష లే దనుచున్నావా? లేక, ఎవఁడైన నొకవ్యుత్పన్నాధికారి కాధ్యాననిష్ఠయొక్కయపేక్ష లే దనుచున్నావా? అందు ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నది మాకును ఇష్టమై యున్నది. ప్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల నది సంభవింపదు. ఏల యన న్యాయమీమాంసా ద్యనేకశాస్త్రములయొక్కవిచారణవలనను బూర్వజన్మములయొక్కపాపకర్మవశమువలనను ఏపండితజనులు సంశయవిపరీతభావనలచే గ్రస్తు లగుచున్నారో యావ్యుత్పన్నపండితులకు వేదాంతవిచారణవలన నాబ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగినను అది యప్రామాణ్యశంకచే దూషితమే యగుచున్నది.

కారణమువలన నాబ్రహ్మసాక్షాత్కార మజ్ఞానమును నివర్తింపఁజేయుటయందు సామర్థ్యము కలది గాదు. అట్టి వ్యుత్పన్నపండితుల కైననో అసంశయవిపరీతభావనారూపప్రతిబంధముల నివృత్తిచేయుటకొఱకు ధ్యాననిష్ఠ యవశ్య మపేక్షిత మగుచున్నది. ఆధ్యాననిష్ఠచే సంశయవిపరీతభావనారూపప్రతిబంధములనివృత్తి కాఁగా నప్రతిబద్ధబ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నావ్యుత్పన్నపండితులకు మోక్షరూపపరమపురుషార్థప్రాప్తి యగుచున్నది. ఏవ్యుత్పన్నాధికారులు పరమేశ్వరునియొక్క యనుగ్రహముచే నసంభావనావిపరీతభావనారహితులై యున్నారో ఆవ్యుత్పన్నాధికారులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతర మాధ్యాననిష్ఠ యపేక్షిత మగుట లేదు.

మఱియు ధ్యానమునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారహేతుత్వము శ్రీవ్యాసభగవానులచేతను బ్రహ్మసూత్రమందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు సూత్రము.—"అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్"—భావము॥ ఈ యధికారిపురుషుఁడు ధ్యానకాలమం దేకాగ్రచిత్తముచేతఁ దనయాత్మరూపముగా బ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాఁడు. శ్రుతిస్మృతు లాధ్యానమువలననే బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తిఁ జెప్పియుండుటవలన నని దెలియవలయును. అందు శ్రుతి.—"జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్త్వ స్తతస్తు తం పశ్యతి నిష్కలం ధ్యాయమానః। కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగాత్మానమైక్ష దావృత్తచక్షు రమృతత్వ మిచ్ఛన్"—భావము॥ శుద్ధాంతఃకరణము గల పురుషుఁడు నిర్గుణబ్రహ్మమును ధ్యానించువాఁడై యానిర్గుణబ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుకొను చున్నాఁడు. మఱియు బాహ్యరూపాదివిషయములనుండి నివర్తింపఁబడిన చక్షురాదీంద్రియములు గలవాఁ డైన ధ్యాననిష్ఠుఁ డొకఁడు మోక్షేచ్ఛ గలవాఁడై ప్రత్యగాత్మను సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాఁడు. అందు స్మృతి "యం వినిద్రా జితశ్వాసాః సంతుష్టాః సం జతేంద్రియాః। జ్యోతిః పశ్యంతి యుంజానా స్తస్మై యోగాత్మనే నమః"—భావము॥ నిద్రారహితుఁడును ప్రాణాయామముచే శ్వాసము నణఁచినవాఁడును యథాలాభసంతుష్టుఁడును జయింపఁబడిన చక్షురాదీంద్రియములు గలవాఁడును నైనట్టిపురుషుఁడు ధ్యానయోగముఁ జేసి యేపరమాత్మజ్యోతిని సాక్షాత్కరించుకొను చున్నాఁడో ఆయోగరూపపరమాత్మను మేము నమస్కరించుచున్నాము.

మఱియు నుక్తార్థమే యన్యగ్రంథములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. బహువ్యాకులచిత్తానాం విచారా త్తత్త్వధీర్న చేత్। యోగో ముఖ్య స్తత స్తేషాం ధీదర్ప స్తేన నశ్యతి"—భావము॥ బహుతరవ్యాకులచిత్తము గల పురుషుల కొకవేళ విచారణ చేయుటవలన నాత్మజ్ఞానము కలుగనియెడల అట్టి పురుషుల

నాధ్యానరూపయోగమే ముఖ్యసాధనమై యున్నది, ఏకారణముచేత ననఁగా నా పురుషులయొక్క బుద్ధియం దుండు సంశయవిపరీతభావనాదిదోషము లాధ్యానము చేతనే నివృత్తము లగుచున్నవి.

శంక:—పూర్వోక్తరీతిగా సంశయవిపరీతభావనాసహితపురుషు లైనను ఆసంశయవిపరీతభావనలయొక్క నివృత్తికొఱ కాధ్యానమును జేసినను జేయనీ. ఏ జ్ఞానవంతు లగు పండితు లాసంశయవిపరీతభావనారహితులై యున్నారో వారును ధ్యానము చేయుట చూడఁబడు చున్నది. ఆజ్ఞానవంతు లగు పండితులు దేనికొఱకు ధ్యానముఁ జేయుచున్నారు?

సమాధానము:—సంశయవిపరీతభావనారహితు లైన జ్ఞానవంతు లగు పండితు లెప్పుడు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను వృత్తులయొక్క ప్రవాహరూపధ్యానముఁ జేయుచున్నారో అప్పుడు వారలకు బాహ్యవిక్షేపములయొక్క నివృత్తిచే బ్రహ్మానంద రూపదృష్టసుఖము విశేషముగాఁ గలుగుచున్నది. ఆదృష్టసుఖముకొఱకే యాజ్ఞాన వంతు లగుపురుషులు ధ్యానముఁ జేయుచున్నారు. ఆధ్యానమునకు వేఱొకప్రయో జనము లేదు. ఏల యన, సంశయవిపరీతభావనారూపప్రతిబంధకములయొక్క నివృత్తియును ఆత్మసాక్షాత్కారము నను నీరెండును ఆవిద్వాంసులకుఁ బూర్వమే ప్రాప్తములై యున్నవి. పరిశేషమువలన నాధ్యానమున కాదృష్టసుఖమే ఫలమై యున్నది. ఈవిషయము శ్రీభగవంతునిచేతను గీతయందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. అనన్యాశ్చింతయంతో మాం యేజనాః పర్యుపాసతే। తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహమ్"—భావము॥ పరమేశ్వరుఁడ నగు నాకంటె భిన్న మైన మాయికపదార్థములయందు రాగము లేనివార లెవ్వరో వారలు అనన్యు లనఁబడుదురు. అట్టి యనన్యులై ప్రత్యగభిన్నపరమాత్మ నగు నన్ను చిం తించువారలై యేసాధనచతుష్టయసంపన్నాధికారిపురుషులు నిర్గుణపరమాత్మ నగు నన్ను నిరంతరము ధ్యానించుచున్నారో, అనఁగా విజాతీయవృత్తులయొక్క పరిత్యా గముచేత సజాతీయవృత్తులయొక్క ప్రవాహరూపధ్యానము చేయుచున్నారో, అట్టి మద్ధ్యానపరాయణు లగు తత్త్వవేత్తలయొక్క యోగక్షేమములను బరమేశ్వరుఁడ నగు నేను వహించుచున్నాను. అచ్చట అప్రాప్తార్థముయొక్క ప్రాప్తి యేది గలదో అది యోగ మనఁబడును, ప్రాప్తార్థముయొక్క పరిరక్షణ మేది గలదో అది క్షేమ మనఁబడును.

శంక:—అఖండైకరసానందరూపబ్రహ్మాత్మయందు నిష్ఠాసహితు లైన జ్ఞాన వంతు లగు పురుషుల కప్రాప్తానంత మేదియును లేదు. ఎల్లనఁగా, తమకన్యలో కము

ణుండియు బ్రహ్మలోకపర్యంతము గల సర్వానందములును బ్రహ్మానందమునం దంతర్భూతము లగుచున్నవో ఆబ్రహ్మానంద మాజ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు స్వాత్మస్వరూపముచేత నిత్యప్రాప్త మయ్యే యున్నది. మఱియు నుత్పత్తివినాశరహిత మగుట వలన నాబ్రహ్మానందమునకు రక్షణమును సంభవించుట లేదు. అనిత్యవస్తువునకే రక్షణ మున్నది. అందువలన జ్ఞానవంతు లగు పురుషులయొక్క యోగక్షేమములను బరమేశ్వరుండ నగు నేను వహించుచున్నా నను భగవంతునివచన మసంగతమై యున్నది.

సమాధానము:—యద్యపి జ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కప్రాప్తాంశ మేదియు లేదు. బ్రహ్మానందము వారలకు నిత్యప్రాప్త మయ్యే యున్నది. అందువలన జ్ఞానవంతుల కేయోగక్షేమములును లేవు. తథాపి, ఇచ్చట యోగక్షేమములను శబ్దములచేత నీయర్థము గ్రహింపవలయును. దేహాదిసర్వానాత్మపదార్థములయందాత్మత్వబుద్ధిని బరిత్యజించి యీజ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు బ్రహ్మానందరూపముచే నేస్థితి యున్నదో అది యోగ మనంబడును. మఱియుఁ బ్రబలప్రారబ్ధముయొక్క యోగము (సంమేళనము) చేతఁగూడ బ్రహ్మనిష్ఠనుండి యేయప్రచ్యుతి (జాఱమి) యున్నదో అది క్షేమ మనఁబడును. ఈప్రకార మైన యోగక్షేమములు జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునియందును సంభవించు చున్నవి. అందువలన "యోగక్షేమం వహా మ్యహమ్" మ్మను నుక్తవాక్యముచేత శ్రీభగవంతుఁ డీప్రకార మైన యోగక్షేమములనే చెప్పి యున్నాఁడు. అందువలన ధ్యాననిష్ఠు లైన జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు నిరంతరము దృష్టసుఖమే ప్రాప్త మగుచున్న దను నర్థము పూర్వోక్త గీతా వచనముచేత సిద్ధ మగుచున్నది. ఈయర్థమునే శ్రీభగవంతుఁడు "మచ్చిత్తా మద్గత ప్రాణా బోధయంతః పరస్పరమ్ । కథయంతశ్చ మాం నిత్యం తుష్యంతిచ రమంతిచ" అను నీశ్లోకమునందును జెప్పి యున్నాఁడు. ఈ గీతాశ్లోకములయొక్క యర్థము మాచేత గీతాగూఢార్థదీపికానామటీకయందు విస్తరముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. జిజ్ఞాస గలవారు దాని నచ్చటఁ దెలియవలయును.

(16) జ్ఞానికి ధ్యానమునందుఁ గర్తవ్యత లే దనుటయందు శంకాసమాధానములు.

శంక:—ఎట్లు ముముక్షుజనులను గుఱించి శ్రవణాదులయొక్క యవశ్యకర్తవ్యతను బోధించువిధి యున్నదో అట్లు సంశయవిపరీతభావనారహితజ్ఞానవంతు లగు పురుషులకును ధ్యానముయొక్క యవశ్యకర్తవ్యతను బోధించువిధి యేల [illegible]

గదు ? అనఁగా జ్ఞానవంతు లగు పురుషులచేతను ఆధ్యాన మవశ్యము చేయఁబడ వలయు నని వేదముయొక్కయాజ్ఞ యేల కలుగదు ? మఱియు నాజ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు ధ్యానము విధించునట్టి యేవేదవాక్యమును లేదు, అందువలన నాజ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు ధ్యానము విధింపఁబడ లేదని మీరు చెప్పినయెడల అది యుఁ గూడ సంభవింపదు. ఏల యన "త మేవ. ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః"—భావము॥ ధైర్యవంతుఁ డగు బ్రాహ్మణుఁ డాపరమాత్మను సాక్షాత్కరించుకొనిన వెనుక ఆపరమాత్మను ధ్యానము చేయవలయును. ఈశ్రుతిచేత జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునకును ధ్యానము విధింపఁబడి యున్నది. మఱియు నాత్మసాక్షాత్కారము కలుగుటచేతనే యీజ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకు మోక్షరూపపరమపురుషార్థప్రాప్తి కలుగుచున్నది, అందువలన నాత్మజ్ఞానానంతర మాధ్యానము చేయుట నిష్ఫలమే యగుచున్న దని మీరు చెప్పినయెడల నదియును ఘటిల్లదు. ఏల యన, ఈకాలమునందు బ్రహ్మసాక్షాత్కార మున్నను ఆధ్యానరహితపురుషులకుఁ బూర్వ మజ్ఞానావస్థయందువలె సుఖదుఃఖాదిరూపసంసారప్రతీతి యున్నది. కాఁబట్టి యాబ్రహ్మసాక్షాత్కారమాత్రముచేత నీపురుషున కామోక్షరూపపురుషార్థప్రాప్తి కలుగనేరదు. మఱియు నే మనఁగా, బ్రహ్మవేత్త యగు గురువుయొక్క సమీపమునకుఁ బోయి శ్రవణాదులవలన బ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుకొని యీ పురుషుఁడు జీవితకాలపర్యంతము బ్రహ్మధ్యానముయొక్కయభ్యాసము నెప్పుడు చేయుచున్నాఁడో అప్పుడే యాపురుషున కామోక్షప్రాప్తి కలుగుచున్నది. అందువలన మోక్షప్రాప్తికొఱకు జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునకుఁగూడ జీవితకాలపర్యంత మాధ్యాన మవశ్యకర్తవ్యమై యున్నది. అట్లు గాక జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషుఁడు ధ్యానపరాయణుఁడు గాక పోయినయెడల యథేష్టాచరణప్రాప్తిచే నరకమే ప్రాప్తించును. ఈయర్థ మన్యగ్రంధములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. నిస్సంగతా ముక్తిపదం యతీనాం సంగా దశేషాః ప్రభవంతి దోషాః । ఆరూఢయోగోపి నిపాత్యతే ఽధః సంగేన యోగీ కిము తాల్పసిద్ధిః"— భావము॥ విషయాసక్తబహిర్ముఖజనులయొక్కసంగమును బరిత్యజించుట నిస్సంగత యనఁబడును, ఆ నిస్సంగత్వమే సన్న్యాసులకు ముక్తిని బొందుటకు మార్గమై యున్నది. ఎట్లనఁగా నాసంగమువలన నీపురుషునకుఁ గామాద్యనేకదోషము లుత్పన్నము లగుచున్నవి. ఆదోషప్రాప్తివలన జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకును అధఃపతనము కలుగును. ఇఁక ముముక్షుజనులనుగుఱించి చెప్పవలసిన దేమి యున్నది ? అందువలన నాయథేష్టాచరణముయొక్కనివృత్తికొఱకు సంశయవిపరీతభావనారహితజ్ఞానవంతు లగు పురు

షులకును జీవితకాలపర్యంతము బ్రహ్మధ్యాన మవశ్యము చేయుటకు తాత్పర్యమై యున్నది.

సమాధానము:—సంశయవిపరీతభావనారహితజ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కాధ్యానము చేయవలయు నను విధి లేదు. ఎట్లన, ఏపురుషునకు దృఢాధ్యాస పూర్వకదేహాభిమాన మున్నదో ఆపురుషునకే తనయాత్మయందుఁ గర్తృత్వబుద్ధి కలుగుచున్నది. మఱియు నాయాత్మయందుఁ గర్తృత్వబుద్ధి గల పురుషుఁడే యజ్ఞాని పురుషునివలె శాస్త్రముయొక్క విధినిషేధముల కధికారి యగుచున్నాఁడు. మఱియు జ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కాదేహాభిమానము లేనందువలనఁ గర్తృత్వబుద్ధి లేదు. కావున జ్ఞానవంతు లగుపురుషు లాశాస్త్రముయొక్క విధినిషేధముల కధికారులు కారు. ఇచ్చటఁ దాత్పర్య మే మన, ఆదేహాభిమానము ద్వివిధమై యున్నది, ఒకటి కర్మజన్యము, మఱియొకటి భ్రాంతిజన్యము. అందుఁ గర్మజన్యదేహాభిమాన మైననో యాకర్మములయొక్క నాశానంతరమే నివృత్త మగుచున్నది. మఱియు ద్వితీయ మగు భ్రాంతిజన్యదేహాభిమాన మజ్ఞానకాలమునం దున్నది. ఎప్పు డాత్మజ్ఞానమువలన నజ్ఞాననివృత్తి కాఁగా భ్రాంతినివృత్తి యగుచున్నదో అప్పు డాభ్రాంతిజన్యదేహాభిమానముగూడ నివృత్త మగుచున్నది. అట్టి దేహాభిమానము లేనందువలనఁ గర్తృత్వబుద్ధిరహితజ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకు శాస్త్రప్రతిపాదితసర్వాధికారములు నివృత్తము లగుచున్నవి. అట్టి జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషున కాధ్యానవిధి యెట్లు సంభవించును? అనఁగా సంభవింప దనుట. ఈయభిప్రాయముచేతనే శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములు పంచదశి యనుగ్రంథమునం దాజ్ఞానవంతు లగు పురుషులయొక్క యనుభవమును జెప్పియున్నారు. అందు "శ్లో. వ్యాచక్షతాం తే శాస్త్రాణి వేదా నధ్యాపయంతు వా। యే౽త్రాధికారిణో మర్త్యా నాధికారో౽క్రియత్వతః॥ శృణ్వంత్వజ్ఞాత తత్త్వాస్తే జానన్ కస్మా చ్ఛృణో మ్యహమ్। మన్యంతాం సంశయాపన్నా న మన్యేహ మసంశయః॥ విపర్యస్తో నిదిధ్యాసే త్కిం ధ్యాన మవిపర్యయే"—భావము॥ ఏపురుషులు కర్తృత్వబుద్ధి గలవా రగుటవలన నధికారులై యున్నారో ఆపురుషులే శాస్త్రములకు వ్యాఖ్యానములు చేయుటకును వేదములను బఠింపఁజేయుటకును దగుదురు. నే నైననో అక్రియుండను, అందువలన నా కేయధికారమును లేదు. మఱియు నేపురుషులు ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మమును దెలియరో ఆపురుషులు వేదాంతశాస్త్రశ్రవణముఁ జేయవలయును. నేనో ఆ ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మమును అపరోక్షముగాఁ దెలియుచున్నాను. కావున నేను దేనికొఱకు శ్రవణముఁ జేయుదును? మఱియు నేపురుషు లాత్మయందు సంశయము గలవారలో ఆపురుషు లాసంశయముయొక్క నివృత్తి

కొఱకు మననము చేయవలయును, నేనో సర్వసంశయరహితుండను, అందువలన నేను దేనికొఱకు మననముఁ జేయుదును? మఱియు నేపురుషులు విపరీతభావన గల, వారో ఆపురుషు లావిపరీతభావనానివృత్తికొఱకు నిదిధ్యాసనముఁ జేయవలయును. నేనో యావిపరీతభావనారహితుఁడ నగుటవలన నాధ్యానము చేయుటవలన నా కేమి ప్రయోజన మున్నది?

శంక:—జ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కాధ్యానముయొక్క కర్తవ్యత యంగీకరింపనియెడల నాత్మజ్ఞానానంతర మాధ్యానమును విధించి యుండు "త మేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః" అను పూర్వోక్తశ్రుతి యప్రమాణ మగును.

సమాధానము:—ఆశ్రుతి యాత్మయొక్క యపరోక్షజ్ఞానానంతర మాధ్యానమును విధించినది కాదు. మఱి యే మనఁగా, వేదాంతశ్రవణమాత్రజన్యమైన బ్రహ్మముయొక్క పరోక్షజ్ఞానానంతరమే యాబ్రహ్మముయొక్క యపరోక్షజ్ఞానప్రాప్తికొఱకు నిదిధ్యాసనరూపధ్యానమును విధించి యున్నది. అందువలన నాశ్రుతికిని అప్రమాణత్వము ప్రాప్తము కాదు.

శంక:—బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతరము జ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కాధ్యానముయొక్క కర్తవ్యత నంగీకరింపనియెడల నాజ్ఞానవంతు లగు పురుషులకుఁ జిత్తముయొక్క బహిర్ముఖత్వముచేత యథేష్టాచరణప్రాప్తి యగును.

సమాధానము:—ఆ జ్ఞానవంతు లగు పురుషులు భ్రాంతిజన్యదేహాభిమానరహితు లగుటవలన యథేష్టాచరణమునందుఁ బ్రవర్తింపరు. దేహాభిమానముగల పురుషులే యథేష్టాచరణమునందుఁ బ్రవర్తింతురు. ఇందు సారాంశ మే మనఁగా, ఏపురుషులు ముముక్షుదశయందును శమదమాదులచేత యథేష్టాచరణమునుండి నివర్తింపఁబడినవారలో ఆపురుషులు జ్ఞానదశయందు యథేష్టాచరణమునం దెట్లు ప్రవర్తింతురు? మ తే మనఁగాఁ బ్రవర్తింపరు. మఱియు "నిస్సంగతా ముక్తిపదం యతీనామ్" అను పూర్వోక్తవచనమో ఆత్మజ్ఞానరహితసాధకపురుషులవిషయమై యున్నది. తత్త్వవేత్త లగు సిద్ధపురుషులవిషయము గాదు. అందువలన నావచనముచేత ధ్యానరహితజ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కధఃపతనము సిద్ధమగుట లేదు.

మఱియు జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు ధ్యానవిధి లే దనునర్థమును శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేతను బ్రహ్మసూత్రమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు సూత్రము—"అనుజ్ఞా పరిహారౌ దేహసంబంధా జ్జ్యోతి రాదివత్" [illegible]

కార్య మవశ్యము చేయుటకు యోగ్య మైన దను నేశాస్త్రకృతవిధి యున్నదో యిది యనుజ్ఞ యనఁబడును, మఱియు నీకార్యము చేయుటకు యోగ్యము కాని దన్న నే శాస్త్రకృతనిషేధ మున్నదో అది పరిహార మనఁబడును. ఆయనుజ్ఞాపరిహారరూపవిధినిషేధము లీపురుషున కాత్మజ్ఞానమునకుఁ బూర్వము దేహాభిమానమువలనఁ బ్రాప్తము లగుచున్నవి. ఆత్మజ్ఞానకాలమందు నాదేహాభిమానము నివృత్తము కాఁగా జ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కాశాస్త్రకృతవిధినిషేధములు ప్రాప్తము లగుట లేదు. ఎట్లు శ్మశానాగ్ని పరిత్యజింపఁబడి వే అగ్ని గ్రహింపఁబడుచున్నదో ఎట్లు మనుష్యశరీరముయొక్క మలమూత్రములు పరిత్యజింపఁబడి గోశరీరముయొక్క వాని మూత్రములు గ్రహింపఁబడుచున్నవో అట్లే దేహాభిమానము గల యజ్ఞానిపురుషుల శాశాస్త్రకృతవిధినిషేధము లున్నవి. ఆదేహాభిమానరహితజ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కావిధినిషేధములు కలుగనేరవు.

మఱియు జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకుఁ గించిన్మాత్రమును గర్తవ్యము లే దను నుక్తార్థము శ్రీభగవంతునిచేతను గీతయందు "య స్త్వాత్మరతి రేవ స్యా దాత్మతృప్తశ్చ మానవః । ఆత్మన్యేవచ సంతుష్ట స్తస్య కార్యం నవిద్యతే॥ నైవ తస్య కృతే నార్థో నాకృతే నేహ కశ్చన । న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చి దర్థ వ్యపాశ్రయః" అను రెండుశ్లోకములచేఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

మఱియు నీయర్థము పురాణమందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః । నై వాస్తి కించి త్కర్తవ్య మస్తి చే న్న స తత్త్వవిత్"—భావము॥ ఏపురుషుఁడు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నాత్మజ్ఞానరూపామృతపానముచేతఁ దృప్తిని బొందిన కారణమువలననే కృతకృత్యుఁడో అనఁగా సంపాదింపఁదగినదానిని సంపాదించి యుండువాఁడో అట్టి జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునకుఁ గించిన్మాత్రమును గర్తవ్యము లేదు, మఱియు నేపురుషునకుఁ గించిన్మాత్రము కర్తవ్య మున్నదో ఆపురుషుఁడు జ్ఞానవంతుఁడు కానేరఁడు.

మఱియు నీయర్థము శ్రీభగవద్భాష్యకారులచేతను "అహం బ్రహ్మాస్మీత్యే తదవసానా ఏవ సర్వే విధయః సర్వాణిచ శాస్త్రాణి విధిప్రతిషేధమోక్షపరాణి" ఇత్యాదివచనములచేఁ జెప్పఁబడి యున్నది. ఈభాష్యవచనముల కర్థ మే మనఁగా, ఈపురుషున కెంతపర్యంతము "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను సాక్షాత్కారము కలుగకుండు నేమో అంతపర్యంతమే యీపురుషునిపై సర్వవిధు లున్నవి. మఱి [illegible] విధినిషేధమోక్షము లను మూటిని బ్రతిపాదించుశాస్త్రములును అంతపర్యం

తమే గలవు. మఱియు బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్త్యనంతరము జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునిపై విధియును లేదు శాస్త్రమును లేదు. ఎట్లనఁగా దేహేంద్రియాదులయందహంమమాభిమానరహితుఁ డగు నేజ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషుఁ డున్నాఁడో ఆపురుషునకుఁ బ్రమాతృత్వము సంభవించుట లేదు. ప్రమాత లేక ప్రమాణమునందుఁ బ్రవృత్తి కలుగదు. అందువలన జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకుఁ గించిన్మాత్రమును గర్తవ్యము లేదు.

మఱియు నీయర్థమును బ్రహ్మవేత్త లగు విద్వాంసులచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. గౌణ మిథ్యాత్మనో ఽసత్త్వే పుత్రదేహాదిబాధనాత్ । తత్సద్బ్రహ్మాహ మస్మీతి బోధే కార్యం కథం భవేత్ " — భావము॥ ఆత్మ త్రివిధమగుచున్నది, ఒకటి గౌణాత్మ, రెండవది మిథ్యాత్మ, మూడవది ముఖ్యాత్మ. అందుఁ బుత్రభార్యాదిక మైననో గౌణాత్మ యనఁబడును, అన్నమయాదిపంచకోశములు మిథ్యాత్మ యనఁబడును, ఆపంచకోశముల కధిష్ఠానరూపసచ్చిదానందైకరససాక్ష్యాత్మ యేది గలదో అది ముఖ్యాత్మ యనఁబడును. గౌణాత్మ మిథ్యాత్మ యను రెంటియొక్క మిథ్యాత్వము నిశ్చితము కాఁగా నీపురుషున కాపుత్రభార్యాదికమందును అన్నమయాదిపంచకోశములయందును ఆత్మత్వబుద్ధి నివృత్త మగుచున్నది. తదనంతరము సర్వమున కధిష్ఠాన మైన సచ్చిదానందైకరసబ్రహ్మము నేనను సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. ఆ సాక్షాత్కారము కలుగఁగా నీజ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునకుఁ గించిన్మాత్రమును గర్తవ్య ముండుట లేదు.

మఱియు నీయర్థమును "ఏష నిత్యో మహిమా బ్రాహ్మణస్య నకర్మణా వర్ధతే నోకనీయాన్, ఏత ద్బుధ్వా బుద్ధిమాన్ స్యా త్కృతకృత్యశ్చ భారత" ఇత్యా ద్యనేకశ్రుతిస్మృతులయందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన సంశయవిపరీతభావనారహితజ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకుఁ గించిన్మాత్రమును ధ్యానాదులయొక్క కర్తవ్యత లేదు. అయినను, ఆజ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషుఁడును ఎప్పుడు ధ్యానపరాయణుఁ డగుచున్నాఁడో అప్పుడు వానికి బ్రహ్మానందరూపదృష్టసుఖ మధిక మగుచున్నది. ఆజ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషుఁ డెప్పుడు ధ్యానపరాయణుఁ డగుట లేదో అప్పుడు వానికి బాహ్యవ్యవహారబాహుళ్యముచేఁ గేవలదృష్టదుఃఖమాత్రమే కలుగుచున్నది. సంశయవిపరీతభావన లేదైనఁ గలుగుటచేతను మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధము కలుగుట లేదు. ఎట్లనఁగా, బహుకాలశ్రవణమననిదిధ్యాసనములచే బ్రహ్మాత్మతత్త్వమును నిశ్చయించి కరతలామలకమువలెఁ దన యద్వయానందస్వరూపము ననుభవించునట్టి జ్ఞానికిఁ బ్రారబ్ధకర్మవశమువలనఁ గించిన్మాత్రబాహ్యవ్యవహార

ముచే సంశయవిపరీతభావనాదికము సంభవించుట లేదు. అందువలనఁ బ్రారబ్ధ కర్మవశముచే నన్నపానాదివ్యవహారములు కలిగినను జ్ఞానికి మోక్షమవశ్యము ప్రాప్త మగుచున్నది. ఆమోక్షమున కేప్రతిబంధమును గలుగదు.

ఈయర్థము శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేతను బ్రహ్మసూత్రమందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు సూత్రము.—“తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్”—భావము॥ బ్రహ్మాత్మయందు నిష్ఠ గలిగినట్టి జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునకే శ్రుతిస్మృతులచే మోక్షప్రాప్తి చెప్పఁబడియున్నది. శ్రుతి.—“తస్య తావ దేవ చిరం యావ న్న విమోక్ష్యే ఽథ సంపత్స్యే”—భావము॥ ఎంతపర్యంతము భోగముచేతఁ బ్రారబ్ధకర్మము నాశ మొందుట లేదో అంతపర్యంతమే యాజ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునకు విదేహమోక్షమునందు విలంబ మున్నది. ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క నివృత్త్యనంతర మాజ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషుఁడు నిర్విశేషబ్రహ్మభావరూపవిదేహమోక్ష మవశ్యము పొందుచు న్నాఁడు. స్మృతి.—“య ఏవం వేత్తి పురుషం ప్రకృతించ గుణైస్సహ। సర్వథా వర్తమానోపి న స భూయో ఽభిజాయతే”—భావము॥ ఓయర్జునా! ఏపురుషుఁడు దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితానందరూపపరమాత్మను “అహం బ్రహ్మాస్మి” యని తనయాత్మరూపముగాఁ దెలియుచున్నాఁడో, మఱియు సత్త్వరజస్తమస్సు లను త్రిగుణములతోఁ గూడిన మాయారూపప్రకృతిని మిథ్యగాఁ దెలియుచు నున్నాఁడో ఆవిద్వాంసుఁ డగు పురుషుఁడు సర్వప్రకారములచే వర్తించువాఁ డైనను, అనఁగాఁ బ్రబలప్రారబ్ధకర్మవశమువలన నొకప్పుడు యథేష్టాచరణుఁ డైనను మరల జన్మము నొందఁడు. తనయొక్క యీయభిప్రాయమునే శ్రీభగవంతుఁ డష్టాదశాధ్యాయము నందుఁ బ్రకటించి యున్నాఁడు. అందు “శ్లో. యస్య నాహం కృతో భావో బుద్ధిర్యస్య నలిప్యతే। హత్వాపి స ఇమాన్ లోకా న్నహంతి న నిబధ్యతే”—భావము॥ ఓయర్జునా! ఏజ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునకు నేను కర్మమునకుఁ గర్త నను భావన లేదో మఱియు నేజ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునియొక్క బుద్ధి నేనీకర్మఫలము ననుభవింపుదు నని యాకర్మఫలమునందు బద్ధ మగుట లేదో ఆజ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషుఁ డొకవేళ నీసర్వులను వధించినను హననక్రియకుఁ గర్త యగుట లేదు, మఱియు నాహననక్రియాజన్యానిష్టఫలముతోడను సంబంధము గలవాఁడును గాఁడు.

మఱియు నీయర్థమే శ్రీభగవంతునిచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు “శ్లో. హయమేధ శతసహస్రా ణ్యథ కురుతే బ్రహ్మఘాతలక్షాణి। పరమార్థవి న్న పుణ్యై ర్నచ పాపైః స్పృశ్యతే విమలః”—భావము॥ “అహం బ్రహ్మాస్మి” యను సాక్షాత్కారము గల తత్త్వవేత్త యగు పురుషుఁ డొకప్పుడు శతసహస్రాశ్వమేధ

యజ్ఞములఁ జేసినను, లేక, లక్షబ్రహ్మహత్యలు చేసినను ఆతత్త్వవేత్త యగుపురు షుఁ డశ్వమేధజన్యపుణ్యములచేతను బ్రహ్మహత్యాజన్యపాపములచేతను బద్ధుఁడుగా నేరఁడు, ఏకారణముచేత ననఁగా, ఆతత్త్వవేత్త యగుపురుషుఁడు విమలుఁడు, అనఁగా అవిద్యాదిమలరహితుఁ డగుచున్నాఁడు.

మఱియు నుక్తార్థమే శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందులకు “ శ్లో. పూర్ణే బోధే తదన్యౌ ద్వౌ ప్రతిబద్ధౌ యదా తదా । మోక్షో వినిశ్చితః కింతు దృష్టదుఃఖం న నశ్యతి ” — భావము॥ వైరాగ్యబోధోపరతు లను మూటియం దీపురుషున కెప్పు డాత్మసాక్షాత్కారరూపబోధ పూర్ణమై యుండియు నానావిధపాపప్రారబ్ధకర్మవశమువలన వైరాగ్యోపరతు లనురెండును బ్రతిబద్ధము లగుచున్నవో అప్పు డీపురుషునకు మోక్షము నిశ్చయముగాఁ గలుగుచున్నది. అయినను, ఆ వైరాగ్యోపరతులు లేనందువలన నీపురుషునకు దృష్టదుఃఖము నివృత్త మగుట లేదు. ఇచ్చటఁ దాత్పర్య మే మనఁగా, వైరాగ్యబోధోపరతు లను మూఁడును బరస్పరసహాయము లగుటవలన విశేషముగా నొకటిగానే యుండును. అయినను గొన్నిస్థలములయం దీమూటికిని బరస్పరవియోగము కలుగుచున్నది. అందు మహాతపస్సుచేఁ గూడినవాఁడును బరమేశ్వరానుగ్రహము గలవాఁడును నైన నుత్తమాధికారియం దైనను ఆమూడును ఒకటిగానే యున్నది. మధ్యమాధికారియం దానానావిధపాపప్రారబ్ధవశమువలన దానియొక్క వియోగముకూడఁ గలుగుచున్నది. ఆ వియోగమందు నింతభేద మున్నది. ఏపురుషునకు వైరాగ్యోపరతు లను రెండును బూర్ణమై యుండియు ఆత్మసాక్షాత్కారరూపబోధము ప్రతిబద్ధ మగుచున్నదో ఆపురుషునకు మోక్షప్రాప్తి కలుగుట లేదు. ఇఁక నే మనఁగా, ఆతపోబలమువలన నుత్తమలోకప్రాప్తి కలుగుచున్నది. ఏపురుషున కాబోధము పూర్ణమై యుండియు నానావిధపాపప్రారబ్ధవశమువలన వైరాగ్యోపరతు లను రెండును బ్రతిబద్ధము లగుచున్నవో ఆపురుషునకు మోక్ష మవశ్యము కలుగుచున్నది. అయినను దృష్టదుఃఖము నివృత్త మగుట లేదు.

[*] (17) వైరాగ్యబోధోపరతులయొక్క స్వరూపాదినిరూపణము. [*]

ఇఁకఁ బ్రసంగానుసారముగా వైరాగ్యము బోధ ఉపరతి యను నీమూటి యొక్క సాధనమును స్వరూపమును ఫలమును బూర్ణతయొక్క యవధియు ననెడు నీ నాల్గును నిరూపింపఁబడుచున్నవి. అందు, ఇహపరలోకములయొక్క విషయసుఖముల యందు పాతికయకర్మానిత్యత్వాదిదోషదృష్టి చేత యున్నట్లో బరోక్షదృష్టి

వైరాగ్యమునకు సాధనమై యున్నది. ఇహాపరలోకవిషయములయొక్క త్యాగేచ్ఛ యేది గలదో అది వైరాగ్యముయొక్క స్వరూపమై యున్నది. ప్రయత్నము లేకయే ప్రాప్తమైన భోగములయందును చిత్తముయొక్క యనధీనత యేది గలదో అది వైరాగ్యముయొక్క ఫలమై యున్నది. సర్వలోకోత్కృష్టమైన యే బ్రహ్మలోక మున్నదో దానిని తృణమువలెఁ దుచ్ఛముగాఁ దెలియుట వైరాగ్యముయొక్క పూర్ణత్వమున కవధియై యున్నది. మఱియు శ్రవణమనననిదిధ్యాసనము లను మూఁడును ఆ బోధకు సాధనములై యున్నవి. మిథ్య యగు దేహాదికమువం దుండి ప్రత్యగాత్మయొక్క యేవివేచన మున్నదో అది బోధయొక్క స్వరూపమై యున్నది. అహంకారాదులతో నాత్మయొక్క తాదాత్మ్యాధ్యాసరూపగ్రంథికి మరల నేయనుదయ మున్నదో అది బోధయొక్క ఫలమై యున్నది. ఎట్లజ్ఞానులకు దేహమునందు దృఢాత్మత్వబుద్ధి యున్నదో అట్లు పరమాత్మయందు దృఢాత్మత్వబుద్ధి యేది యున్నదో అది బోధయొక్క పూర్ణత్వమున కవధియై యున్నది. మఱియు యమనియమాదు లుపరతికి సాధనములై యున్నవి. మనస్సుయొక్క సర్వవృత్తుల కేనిరోధ మున్నదో అది యుపరతియొక్క స్వరూపమై యున్నది. లౌకికవైదికసర్వవ్యవహారములయొక్క యే యభావ మున్నదో అది యుపరతికి ఫలమై యున్నది. సుషుప్తివలె సర్వపదార్థముల యొక్క విస్మృతి యేది యున్నదో అది యుపరతియొక్క పూర్ణత్వమున కవధియై యున్నది.

అచ్చట, అసంభావనావిపరీతభావనారహితత్వ మేది గలదో అదియే బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూపబోధయొక్క పూర్ణత్వమున కవధియై యున్నది. ఆబోధయొక్క పూర్ణత్వమున కవధి విష్ణుపురాణమందుఁ బరాశరమునులచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. అహం హరిః సర్వ మిదం జనార్దనో నాన్య స్తతః కారణకార్యజాతమ్ । ఇదం మనో యస్య న తస్య భూయో భవో ద్భవా ద్వంద్వగదా భవంతి "—భావము॥ నేనును ఈసర్వజగత్తును బరమాత్మరూపమే, ఆపరమాత్మకు భిన్నముగాఁ గారణము గాని కార్యము గాని యేదియును లేదు, ఈప్రకారముగా సర్వాత్మబుద్ధి యేపురుషునకుఁ బ్రాప్త మగుచున్నదో ఆపురుషునకు మరల సంసారమువలన నుత్పన్నమైన శీతోష్ణమానావమానాదిద్వంద్వరూపరోగములు ప్రాప్తములగుట లేదు. మఱియు నీబోధయొక్క పూర్ణత్వమున కవధి స్కందపురాణమందుండు బ్రహ్మగీతయందు బ్రహ్మనుగూర్చి మహాదేవునిచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. అహం హి సర్వం వచ కించి దస్య స్మిన్ దూషణాయా మనిరూపణాయా [illegible] మమానుభూతిశ్చ న సంశయస్తు—

భావము॥ నేనే సర్వజగద్రూపుఁడను,' నాకంటెను భిన్నముగా నొకవస్తువును లేదు, ఈప్రకారమైన యేసర్వాత్మభావ మున్నదో యదియే సర్వవేదములయొక్క పరము తాత్పర్యమై యున్నది, మేమును దీనినే యనుభవించుచున్నాము, ఈ సర్వాత్మభావమందు నీ వొకప్పుడును సంశయింప వలదు. మఱియు నీబోధయొక్క పూర్ణత్వమున కవధి యుపదేశసాహస్రి యను గ్రంథమునం దాచార్యులచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. దేహాత్మజ్ఞానవత్ జ్ఞానం దేహాత్మజ్ఞానబాధకమ్। ఆత్మన్యేవ భవేద్యస్య స నేచ్ఛన్నపి ముచ్యతే"—భావము॥ అజ్ఞానిపురుషుల కెట్లు తమదేహమందు "అహం మనుష్యః" అను దృఢజ్ఞానము కలుగుచున్నదో అట్లేపురుషునకుఁ బ్రత్యగాత్మయందు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను సంశయవిపరీతభావనారహితదృఢజ్ఞానము కలుగుచున్నదో యేజ్ఞానము దేహాత్మజ్ఞానమును నాశము చేయుచున్నదో అట్టిజ్ఞానము గల పురుషుఁడు మోక్షము నిచ్ఛింపకపోయినను అవశ్యము మోక్షము పొందుచున్నాఁడు. మఱియు నీబోధయొక్క పూర్ణత్వమున కవధి శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములును దృప్తిదీపమునందుఁ జెప్పి యున్నారు. అందు "శ్లో. అసందిగ్ధా ఽవిపర్యస్తబోధో దేహాత్మనీక్ష్యతే। తద్వదత్రేతి నిర్ణేతుమయమిత్యభిధీయతే"—భావము॥ లౌకికపురుషులకుఁ దమదేహరూపాత్మయం దెట్లు సంశయవిపరీతభావనారహితముగా నేను మనుష్యుఁడను నేను బ్రాహ్మణుఁడను అను జ్ఞానము చూడఁబడుచున్నదో అట్లీయధికారిచేత ముక్తి సిద్ధించుటకొఱకుఁ బ్రత్యగాత్మయందు సంశయవిపరీతభావనారహితముగా "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను బోధయే సంపాదించుటకు యోగ్యమై యున్నది, ఈరీతిగా నిర్ణయించుటకొఱకే శ్రుతియందు "అయమ్" అను పదము చెప్పఁబడి యున్నది. ఆశ్రుతి ముందు చెప్పఁబడును. ఇత్యాద్యనేకశ్రుతిస్మృత్యాచార్యవాక్యరూపప్రమాణములచేత నాబోధయొక్క పూర్ణత్వమున కవధి సిద్ధము గుచున్నది. అందువలన నీయర్థము సిద్ధించుచున్నది. పూర్వము చెప్పఁబడిన వివేకాదిచతుష్టయ సాధన సంపన్నపురుషునకు శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములచే "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. ఆబ్రహ్మసాక్షాత్కారమువలన నవిద్యానివృత్తియును బ్రహ్మభావరూపముక్తియును గలుగుచున్నవి.

శంక:—బ్రహ్మసాక్షాత్కారమువలన నీపురుషున కవిద్యానివృత్తియును బ్రహ్మభావరూపముక్తియును గలుగుచున్న వను నీయర్థమునందుఁ బ్రమాణ మేమి?

సమాధానము:—ఈయర్థమును సాక్షాద్వేదశ్రుతియును స్మృతియును జెప్పుచున్నవి. అందు శ్రుతి.—"త మేవ విదిత్వా ఽతిమృత్యు మేతి, తరతి శోక

యోఽత్మవిత్, బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవ భవతి, ఏవ మేష సంప్రసాదో ఽస్మాచ్ఛరీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేనరూపే ణాభినిష్పద్యతే, స ఉత్తమః పురుషః, ఆత్మానంచే ద్విజానీ యాదయ మస్మీతి పూరుషః । కిమిచ్ఛన్ కస్య కామా య శరీర మనుసంజ్వరేత్, యత్పూర్ణా నందైకబోధ స్తద్బ్రహ్మాహ మస్మీతి కృత కృత్యో భవతి "—భావము॥ ఈ యధికారిపురుషుఁ డాపరమాత్మను "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని సాక్షాత్కరించుకొని సంసారమునకుఁ గారణ మైన యజ్ఞానరూపమృత్యువును నశింపఁజేయు చున్నాఁడు. మఱియు నాత్మసాక్షాత్కారము గల పురుషుఁడు శోకమును దరించుచున్నాఁడు. అనఁగా సంసారమునకుఁ గారణ మైన యజ్ఞానమును నశింపఁజేయు చున్నాఁడు. మఱియు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గల పురుషుఁడు బ్రహ్మరూపుఁడే యగుచున్నాఁడు. మఱియు నీసంప్రసాదనామజీవుఁడు విచారము వలన స్థూలసూక్ష్మశరీరాభిమానములను బరిత్యజించి "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని పరబ్రహ్మమును దనయాత్మరూపముగాఁ దెలిసి యాపరబ్రహ్మరూపుఁడే యగుచున్నాఁడు. మఱియు నేయధికారి బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచే బ్రహ్మరూపుఁ డగుచున్నాఁడో ఆయధికారి యుత్తముఁ డనియును బురుషుఁ డనియును జెప్పఁబడు చున్నాఁడు. అందు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచే నజ్ఞానరూపతమస్సును నివర్తించుకొనినవాఁ డుత్తముఁ డనఁబడును. మఱియు సర్వత్ర పూర్ణుఁ డగువాఁడు పురుషుఁ డనఁబడును. మఱియు నిత్యాపరోక్షరూపమును సర్వసాక్షిరూపము నైన పరమాత్మ నే నని యెప్పు డొకానొకపురుషుఁడు ప్రత్యగాత్మను సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాఁడో అప్పుడే యాజ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషుఁడు దేనిని ఇచ్ఛించువాఁడై దేనికొఱకు శరీరాశ్రయముచేతఁ దాపము నొందును? అనఁగా, తాపము నొందఁడు. మఱియు నేబ్రహ్మము అపరిచ్ఛిన్నానందరూపమును ఏకమును బోధరూపము నై యున్నదో ఆబ్రహ్మము నే నను జ్ఞానము గలపురుషుఁడు కృతకృత్యుఁడే యగుచున్నాఁడు.

మఱియు నీయర్థము గీతయందు శ్రీకృష్ణభగవంతునిచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. "ఏత ద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమా న్స్యాత్ కృతకృత్యశ్చ భారత, జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్ "—భావము॥ ఓయర్జునా! ఈబ్రహ్మాత్మతత్త్వమును "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని సాక్షాత్కరించుటచే నీపురుషుఁడు బుద్ధిమంతుఁడును గృతకృత్యుఁడు నగుచున్నాఁడు. మఱియు జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషుఁడు పరమేశ్వరుఁ డగు నాయొక్కయాత్మరూపుఁడుగా నే యున్నాఁడు.

మఱియు నర్థము శివభగవంతునిచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు

న్నతోఽగా చ్ఛ్వతపాదో ఽసు ద్దద నిచ్ఛ న్నపి తిష్ఠతి । త ద్విజ్ఞాన పురు